

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ. 153

ЗМІСТ:

Е. Маланюк: Карпатський триптих	1	Ю. Клен: Січень	57
Б. Кравців: * * *	2	Е. Ляхович: Як Англія побиває	
І. Самчук: Гори говорять	3	скруту	57
М. Булгаков: Рік 1918	25	П. Моран: Забезпечення від ризику	63
Л. Мосендз: Нівелір	34	Дм. Донцов: По трупах ілюзій	64
Ю. Липа: Рідна мова й рідна немова	36	М. Л.: З пресового фільму	69
Е. Маланюк: Вінець кінця		Бібліографія	71
(Іван Бунін)	48	Від Адміністрації	77

РІЧНИК II.
КНИЖКА 1.

ТОМ I.
СІЧЕНЬ.

1298
1934

НОВА адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П.К.О. 500*371.

Читайте!

Передплачуйте!

Н А Ш П Р А П О Р

найцікавіший ілюстрований часопис, що виходить двічі в тиждень (в четвер і в неділю)

В кожному числі: огляд світової політики, статті на політичні, господарські та культурні теми, огляд української й чужої преси відділ „для розваги“.

У кожному числі передпачувати щоденник, передплатити напевно „НАШ ПРАПОР“, бо крім багатого й цікавого змісту часопису, всі точні Передплатники одержують ще щомісяця все нову книжну-премію (128 стор.) видання „**УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ**“

Ще нині шліть передплату!

ПЕРЕДПЛАТА! враз з книжками-преміями місячно 1 зол. 95 сот., чвертьрічно 5 зол. 55 сот., піврічно 11 зол. 10 сот.,

Закордоном: річно 4 ам. долари, або їх рівновартість.

Адреса: Львів, вул. Руська 18. Конто ПКО 500.277.

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства

Виходить щомісячними випусками в обемі 8 аркушів (128 стор.) друку
накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своєму роді бо **цілорічна передплата за 12 томів, обему 96 аркушів або 1356 сторін друку, виносить всього 9-60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2-60 зол. Для закордону 2 ам. долари.

В адміністрації „ВІСТНИК“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц. 1'— зл.
2) Поетка українського рісорджі-
мента (Леся Українка)	„ 1'— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5'— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате-
рина (драма)	„ 1'— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо-
відання	„ 1'50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої
політики, Відень 1922	„ 2'— „

П 12531
Р. 2
1934 кн. 1

Евген Маланюк.

Карпатський триптих

1.

Знов гори у смерекових борáх,
Знов полонини і карпатські чари,
Та на долини сходить тьмяний жах:
Збіраються на чорну раду хмари.

Скрадаються — то Гунни чи Татари?
Впав Святослав від братнього ножа
І тиша залягає на кряжáх
Перед грозою вогняної кари.

Враз вдарило і загу́б. І вми́ть
Довкола все рокоче і шумить
І небо розтинають блискавиці.

Гудуть вітри. Гремить верховина́
Немов огонь, що тьму перетина,
Із кремня викресає гостра криця.

2.

*А по-під горою,
По-під зеленою...*

Так завжди: на узбоччах жнуть женці,
А по-при них — суворі й недвозначні,
Тримаючи списі і рушниці,
Проходять необачні Сагайдачні.

Там — спóкою бандурного жерці,
Сліпі на синь, на золото — обачні,
У холодку, перекусивши смачно,
Вилежують з сопілкою в руці.

А тут ідуть веселою ходою
Під марш пісень, що в кожній — буря! штурми!
Минуле потонуло в хвилях сурм,
Майбутнє сяє ярим сонцем бою.
Щобж перед цим — родини, grunt, жінки,
Проміняні на похід та люльки?

3.

На чорноті розгойданих борів
Примарами блукають сиві мряки.
Вже — по грозі. Розходиться. І, заки
Засяє день, — лунá пташиний спів.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛБ АН УР

4276

Не кличть верху древа темний Див.
В шолбомах гір, мов вої-невміраки,
Карпати скамяніли в віщі знаки,
Наїживши смереки хижих грив.

І в небі глибиніє древня яр,
Підносячись над верхами і логом,
Над падолом, що заляга облогом
Від прівіку...

За мряками примар

Встає відвічний, життєдайний дар —
Звитяжне сонце яросним Дажбогом.

19. VII. 1932. *Гребенів.*

Нині

Цю дійсність, імлами повиту,
Цей вік, що не з мармору, — з гіпсу,
Тне вітер Старого Завіту,
Рве буря Апокаліпси.

І рушаться, падають стіни,
Й даремно туляться люди
До фатаморган пустині,
Зрадливих обрисів злуди.

Та під штучною млою — знаю —
Вже надходять суворі фаланги:
Ген — крізь сутінь — пломéна Синаю,
А праворуч — з мечем — архангел.

9. XI. 1933.

Б. Кравців

Кишать і клубляться вязничні двори
Живлом, що сласне бур і неспокою:
Бунтарським брацтвом, молоддю палкою
Й пометом всяким людської потвори.

І спільних леж і днів закон суворий
Нераз тут зводить вязнів двох з собою
І думи й ходи вяжуть їм дружбою
Визнання їх і раді суговори.

Та роки йдуть і ялові і хмурі —
І в мить якусь зненавидять посполу
Свій порух, слозо й погляд кожен друзі.

І при осяянім крізь ґрати мури
Дві тіні зв'яляться вночі із полу
В роззяреній, скрівавленій напрузі.

Улас Самчук.

ГОРИ ГОВОРЯТЬ...

(Виймок з повісті.)

Хто каже, що гуцул злий — гріх чинить. — Дай Боже і Вам здоровечко, — відповідає він на поздоровлення. І це щиро чути з голосу, видно з очей. Але гуцул гордий і амбітний. Він гостро відчуває кожну образу і довго носить її в серці. Навіть незначна дрібниця може зробити двох гуцулів смертельними ворогами. Нераз ціле життя просудяться, знищать себе, свою родину і одна смерть всилі покласти тому край. Але всетаки гуцул не є злий. Закличе, привітає щирим словом, накормить, напоїть. Полюбить — вірний до смерті. В біді товариша не видасть і ніколи не зрадить.

Запитайте Манівчуків і мого батька, за що вони стали смертельними ворогами і вони напевно не знатимуть, що вам відповісти. От ворогували і все. Ненавиділи одні других, билися, судилися. Де Цокан — там немає Манівчука, де Манівчук — там не ступить нога Цокана. Навіть до одної церкви не йшли.

Брати Манівчуки жили в самім Ясіню, під грунем Буковинка за двірцем. Старший з них високий, сухий, ніс сокирою, — мав поле межа в межу з нашим. Це мабуть і сталося причиною довголітньої сварки. Але поглибив і загострив її один випадок із бутину.

Морозний, соняшний ранок. Гори очищені і сяють сріблом. Батько і ми всі три хлопці вибралися в бутин під Менчілем. Годин дві їзди. Возили на пристав до Тиси колоди. Зїздилося туди багато людей — з Кевелева, Тиси, Лазещини, Стебного. Були там і всі Манівчуки.

Батько довго вагався, чи їхати йому туди на зарібки, але було це так вигідно, що він рішився. І от поїхали. Який чудесний був це день. Заморожений сніг переливався міліярдами діамантових барв. Ялини ніби з хрусталу. Жаріюче, червоняве сонце вінчало могутній, срібний шпиль Говерлі.

Гірські дороги вузькі і ховзькі. Поволі собкаємо під гору, прямуючи до місця, де заготовлені наші колоди. Недалеко від них стоять чийсь воли.

— Гей, чий то бики? — гукає батько. І тут із юрби людей від ватри озвався Манівчук:

— А тобі що до них?

— Та візьми їх геть із дороги!

— Не на голові чейже стоять.

— Ади мушу проїхати. Дерево онде моє.

— А моє по твою не дерево? Заберу то й проїдеш, — каже задиркувато Манівчук. Він певний себе: їх три здорових чоловіків. Але батько не дався довго водити за

ніс. Зіскочив із саней до Манівчукових волів і шмагнув по них корбачем.

— Не кивай волів! — підскакує з буком Манівчук. Голос різкий, горловий.

— То прийми їх собі з дороги, — майже спокійно перечеить батько і гонить далі.

Манівчук стрибає мов кіт і бець батька по голові. А бук порядний. Мить, і ми коло них. Замигали над головами буки. Хтось крикнув. Згори біжать ще два Манівчуки.

Батько був дужий. Але ми досить кепська потуга. Ми хоробро та вперто змагалися. Хтось із Манівчуків хроснув старшого брата Юру по голові й тому потекла юха. Батько побачив, плигнув на колоду і високо підніс кілка над головою напасника, але ліва нога сховзулася і попала між дві колоди. Один Манівчук наскочив ззаду, шарпнув батька за кожух і той полетів у низ. Нога, що була між колодами, звучно в суглубі тріснула і старий боляче крикнув. У тужмить Павло встиг мазнути Манівчука буком по лисині. Удар був влучний і ворог клякнув у сніг. Сніг забарвився на червоно. Батько лежав і йойкав. Нogu в коліні строшив.

Надбігли люди й решту бойців розвели. На місці бойовища лишилося двох, яких забрали на сані. Ми всі вийшли з меншими чи більшими ранами, але трималися на ногах.

Повезли батька до дому. Дорогою нога розпухла так, що не могли стягнути гачів. Прийшлося розпорювати. Мати тошніла, йойкала. Юра обмив свою пику й погнав до Рахова по лікаря. Але того не було дома і наш старий два дні пролежав із переломленою ногою без лікарської опіки. Домашні „лікарі“ лише намучили і порядно йому нашкодили.

Вилікувати ногу зовсім не вдалося. Лишився старий кривим до смерті. Дотого ще тягалися вороги пару років по судах, заробили адвокати, випорожнили свої череси, але і на тому ще не кінець.

Зі всіх нас братів найкращим видався середній — Павло. Високий, стрункий, дужий і прудкий, мов тятива. Очі сірі, гострі. Кулак твердий і меткий. У вісімнадцять років він вже гонив дараби з найнебезпечнішої гаті на Сухому. Це між Говерлею та Заногою. Потік Сухий стрімкий, кам'янистий, з багатьома небезпечними зворотами.

Звичайно в понеділок на світанку Павло набирав до тайстри солонини, хліба. Мати при тому тошніла й зітхала:

— Сокотися сину!..

— Не бійтеся, не вперше. — І відходив.

Два дні вязали дараби, готовили до спуску. В середу рано пускали гать. Бурхливим дужим поривом, мов зграя диких звірів, виривалася з гаті вода. Дзвеніло каміння, зе-

ленава криштално чиста рідина стрімголов летіла вниз, оздоблена пінними квітками.

Керманичі, тісно обтягнуті чересами, у підковах плигають на дарабу. Старший стає у керми. Його кулак тісно тримає опанчу. Зір скермований вперед і, хайби валилися гори, не сміє зиркнути вбік.

Коли Павло брав у свої руки опанчу і затискав її у своїх долонях, коли волохаті, дужі груди напиналися і гострий зір спрямовувався уперед, — гарним, пишним був він створінням! Чуприну патлає вітер, обличча бронзове й загартоване, мов лезо меча.

— Раз!.. Два!.. Трии!.. Дараба входить у струм потоку і тільки підхоплює її пружні хвилі, як миттю, мов стріла, щезає з очей в гушавині струнких смерек.

Валуни, водоспади, закручі. Рве і піниться потік, ревом реве, люто налітає на пороги і розбившись на безліч бризок, хльостко сипле ними у вічі керманичів.

По двох роках вправ Павло вже сам гонив дараби. Це рідко хто за такий час привчиться. Дараби йшли з Ясіня і Богдана до Бичкова, там звязувалися у бокори, мінялися люди, що провадили далі до Варієва. З Бичкова, обтяжені гостинцями, верталися керманичі до дому. Несли з собою „кадило“ від молі, строкаті шовкові хустки для жінок, кресані й усяке таке.

За той час здобув Павло славу відважного керманича, доброго бойця та сильного непереможного борця. Його бачили на всіх гулянках і весіллях. Брав дівчину, яку хотів, йшов куди забажалося. Через гору до Жабя, Яблінного, Ворохти, — у двох із Юрою, озброєні тесаками в чересах, відправлялися на цілу ніч. Але ранок мусів застати їх дома. Старий наш спусту не давав. Око мав гостре тай п'ястуки нічого собі. У нас незрушно панували послух і пошана до старих. Матір поважали, а батька боялися.

Юра став рекрутом і цієї осені мав нарокувати. Павло вернувся з плавби, мав кілька талярів і, надиво, розгулявся. Ніколи його не бачили таким.

— Чи не загулятиб нам нині, братя? — каже Павло. Було перед святом, кличе до Ворохти.

— Чомуж до Ворохти? Хіба тут нема де загуляти? — Юра дивиться і сміється. — Гулай, гулай Павле! Мама спитають за гроші.

Павло махнув рукою. — Не журися. Підемо, а ти, Дмитре, також із нами. Досить тобі по запічках сидіти.

Мені ця справа сподобалася. Підемо. Дійсно, чому не піти. Юра також завагався. Після довідалися, що Павло нас даремно туди не тягнув.

Перед парою тижнів Павло загуляв. До коршми зійшлися легіні та дівчата, наняли музику, випили. Гроші Павло мав і захотів себе показати. Полилося вино. Музики

дістали талюра і грали безупинно. Павло був першим танцюрою. Як тупне, як гукне коломийку, як присяде, — ходором йде коршма, іскри летять. А попаде до рук дівчина, до землі не доступить. На руках носив. Дівчата линули до нього, легіні зуби гострили, але кожний потерпав за свої щелепи, тому й не займали його.

Он вертиться дівчинка. Вюнка, жвава, пахуча. В очах тернинки, гляне — опалить, бровами поведе — бритвою... Павло знає її. Чомуб йому не знати. Хто не знає в Ясіню і далі — Манівчукової Марійки. Давно вже Павлове око намітило її, але дарма. А вона з кожним роком кращає. Танцює легін, пє вино, сипле музикам гроші. Хіба то для себе? Хай бачить вона, хай знає. Подивися, хто такий Цокан. Та і вона не пасе задніх. І вона знає собі ціну. Ось вона розгулялася. Очі горять, блещать агатами, щічки — жаринки палають і манять: цілуй!

— Ех, було не було! Колиб не те вино в голові, а то тьмяно в очах. Тісно стало і зовсім мало дівчат. Брязнули цимбали нову гуцулку. Сам Павло замовив і до Марійки. А та метнулася і: — З неньовим ворогом негоднам танцювати.

Спекли ці слова легіня. Сто очей впилося сюди, гнеться поміст та не валиться.

— Ах ти жабо зацямкана! — вирвалося в нього. Раз — два, Павло вже з любою крутиться швидко, швидко. Хай зважиться вона зробити так, як Марійка. Змете, знищить, зрівняє з порохами. А та он клята палає вся і очі мокрі. Плач, плач. Тут, голубка моя, не кінець. Ми ще, горлице дика, побачимо. Після до кутного стола підійшов, де в „око“ ріжуться. Взяв карту — ас. Банкують. Накрив гроші картою — по банку!

Мече сусід карту. Валєт, сімка, — досить. Собі.

Мече собі. — Вісімнадцять, а ти?

— Двацять! — І потяг купу грошей до себе.

Кресаню збив на потилицю, на чоло піт зійшов, очі впер у стіл і мовчить. — Ще карту!. Банкує. Ставить талюра. Перший програв, другий і третій за ним — Банк...

Мішає карти. Мішає так, що сиплються на всі боки. Пропасниця тіпає ним — Пива сюди!..

З'явилось пиво. Хильнув і до дна. Роздав наново карту. Обійшло навколо, везе. Зірвав другий банк, мов не було. Захоплення найшло, ще пива замовив, витер рукавом піт. Знову карту взяв. Банкує сусід. Раз вдарив і програв, другий — програв. Дійшло до банку, накрив цілий — програв. Лють проняла. Що за чортова доля така: раз із тобою, мить — і проти тебе. Вихилив пиво і гукнув ще одно. На Марійку хочби зиркнув. Немає її тепер. А дума вперто коло Марійки. Ще більше розбирає лють.

Карта кружляє. Одно за другим глушить пиво. Павло

і не счувся, як купа грошей щезла зперед нього. А тут треба платити по банку. Грачі байдуже та спокійно ведуть гру далі. Павло череса розщипнув, витяг і свої банки. Бє, безупинно бє на всі, на цілий банк. Хай їх чорт, ті гроші..

До півночі розійшлась в коршмі чутка, що Павло програвся до останнього галера. Довідалися про те всі, довідалась і Марійка. Цілих двадцять бзнок задовжився у своїх співгравців. Встав і пішов додому...

Падав дощ. Ніч чорна, чорна, мов вугіль. Молодик місяць купається, зійшов і зараз зайшов. Гремлять потоки і понад лісом і горами гуде вітер. Пішов Павло просто через Буковинку. Ох і гидко на душі. П'яний він? Ні, він зовсім не п'яний. Хто, чорт бери, скаже, що він п'яний? Он він іде, точиться і намагається співати. Та хіба то він сам точиться? Вітер його точить. Проклятий вітер. Поганюща, бодай ти зараз провалилася ніч. — Зупинився. Ш—ш—ш—фф—і—і—і! Шумить, шумить! Послухав і пішов. Треба всетаки йти. Так, так. Треба йти.

Прийшов, заліз на оборіг і до рана очей не сплющив. — Ой, сталося щось із нашим Павлом, ой, сталося! — журилася мати.

Тому й покликав нас Павло до Ворохти. Завтра Друга Пречиста. Година прояснилася, дні теплі, соняшні. Перші дотики осені торкнулися гір і лісів, а листя бучини загорілося і зрідка почало капати додолю. Здавалося над горами стоїть надзвичайний музика і грає довгу та сумну пісню.

Того дня одягнули ми найкращі сорочки, найновіші кожухи, найпишніше завітчані кресані. Наші капчурі і з жовтої шкіри постолі чисті новенькі, лише поскрипують. Кожний за черес тесака заткнув і набив грішми. І коли сонце торкнулося верхів смерек на ґруні Цапок — вийшли.

Йшли через Бубне старим плаєм Просмиком. За дві години у Ворохті і за той час почало смеркати. Крім Павла, ми зовсім не знали, що йдемо на весілля. На вулиці зустрінули місцевого легіня Івана.

— Куди, молодці Цокани? — а з кишені його видно пляшку з горілкою.

— Чуємо у вас тут цимбали бреньять. А де музика, там і ми. А до коршми нам не зайтиб?

— Якого дідька до коршми! — і витягає пляшку. Зайдемо до мене і все. Будьте спокійні, набезівно голодні не вийдете.

— Але Цокани впорожні не вміють у гості ходити. Споч, Дми... та захопи по одній. Але чогось порядного... — каже Юра.

— Ти, Юро, ще по розум за море не ходив, — віддобрив Павло.

Я скочив „захопив по одній“. В Івана застав вже повну хату. Два газди, дівчина, горбата бабуса, на печі сто-

літний дідуган покашлює. Легіні вже за столом, на ньому закуска та відіткнута пляшка. Присів і я; закружляла чарка. Випили що було і розгорілися.

— Е! — зірвався Павло. — Брати Цокани не так гуляють, ще по одній!

Дехто став перечити.

— Плювати. Ще по одній! Стій всі тут, а я миттю вернуся. — І він зник. За хвилину дійсно вернувся і тичбу парубків привів із собою. На стіл цілу батарею пляшок виставив, хлопці муром засіли і пішло.

— Сипте, сипте, хлопці! Сипте, чорти кохані! Пиймо, поки петься! А після всі на весілля.

Лле Павло, лле і частує. Навіть горбата бабуся закурикала і ходором по хаті пішла. Дід з печі зсунувся і ногами столітніми застукав. Колиб мертві були й ті всталиб. У кожного кров заграла, заспівали, обнялися і потягнулися на весілля.

Знав Павло чому вгощав. Знав, куди йде і що його жде. Попали на весілля до Манівчукового свояка. Всі три брати тут зі своїм крамом. Мусить десь і Марійка бути.

Увійшли до хати, гості всі розступилися. Ми кресані з голів і з добрим вечором, як годиться витаємося. За трьома столами повно набито. Столи від потрав гнуться. На запічку цимбалісти і скрипак.

Павло обвів поглядом хату. Знає, кого шукає. Але її якраз не було, десь мабуть вийшла. Та захвилину і вона метелицею злетіла. Тонка, струнка, веться і дріжить, мов напнута струна. Павло ще більше ожив. Очі горять та іскри мечуть. Підійшов і цілого таляра поклав.

— Заграйте нам, але шпаркої, щоб усім люциперам у пеклі занудило. Ану, скрипачу, різні!

Мизики різнули. Павло, за ним Юра, а за ними я пустилися в тан. Гукнулося, притупнулося ногою і зацокали у вікнах шибки. Піт обливає чоло, заливає очі. Поля! Тісно тут! Пісня рветься і розносить хату. Повно нас, скрізь ми. Брати Цокани гуляють. Знайте вороги й дивіться. Дівчина, якаб попала під руку, підхоплювалася і фургалом вертілася в повітрі. І чим міцніше шкварили мизики, чим скорше рокотали цимбали, а смик мов пес, глодав скрипкові струни, тим буйнішав танок, тим скаженіше виробляли парубоцькі ноги.

Танцювали ми, танцювали всі легіні й дівчата, лише Марійка стояла, затиснута в самий кут і сумно дивилася. Наші тепер мизики і наш танець. Легіні мов жеребці реготали, а дівчата вивівкували і шалено витупували ногами.

Дивляться на це Манівчуки й буряться. Ніяково переривати гульню. Звичай такого не каже, але й дивитися, як твій ворог у твоїй хаті перед очима гуляє — і тішитись — не можна. Хтоб видержав таке. Старший з них встає і ви-

ходить. Метке Павлове око помітило це. Помітив це і Юра, бо вже про все догадався. Але вони гуляють далі. Душно нам і кожухи зісли на опашки. Музики дістали ще талюра й чарку — захочені тнуть.

— Ей, брати мої соколи! — гукає Павло. — Погуляємо, чарку випемо за здоровля, бо тільки й маємо нашого. Вмреш і згниєш, а втіха іншим лишиться. Ей, дівчата зозулята! Котра полюбить, приголубить — озолочу, замилую! Гей!..—в цей час котрийсь із легенів смикнув його за полу... Оглянувся — Тулайдан Гнат із Ясіня.

— Ходи́но, бра́, сюди, — і потяг Павла взад. Він продерся через натовп, щось там із легінями порадився, за хвилину покликав Юру й мене.

— Здається, брати, що нам хочуть тут помяти трохи ребра. Шепни, Дми́, кому треба, а я піду гуляти далі. Та буками запасіться!

Хлопці, що з нами прийшли, обурилися. — Як? Що це значить? Коли гуляти, то всім гуляти. Нате й весілля. Цокани гості в нас, не дамо їх.

Це все в темних сінях. Бачимо: один за другим смикнули Манівчуки надвір. Чуємо, за стіною шепчуть і мабуть чарку пють. Видно Манівчук частує. За хвилину з ревом протиснувся до хати якийсь легінісько. Здоровий, реве як бугай.

— Гей, хто тут зайвий з Угорщини — давай дорогу!

В наш город стріляє. Але Павло ніби й не до нього. Легінь вліз до хати, реве, смикається до Павла, ніби й ненароком пхнув на нього дівчину. Павло терпів, терпів і раптом брязь легіня.

Удар був меткий і щирий, легінь поточився і клякнув додолу. Навіть крикнути не встиг. За нього хтось іззаду на цілу губу ревноу: — гвалт, Цокани розбиваються!

Захвилювався натовп. Манівчуки звігналися до хати, за ними гурт легінів. Повінню хлинули й наші легіні.

Павло відступив на бік, випнув груди: — Ану, кому обридло життя! Підступай! — Лютий, весь тремтить, обличча жар. Всі легіні самі від себе на два табори розсипалися. Ми не чекали нападу. Раз, раз! Репіт, брязкіт битого посуду, вікон. Оджоги, коцюби, макогони — все пішло в хід. Згасло світло. Хтось вже через вікно вилетів і там на ціле село репетує.

Хатній бій ішов непомітно, та хтось заревів, ніби його душили. Блиснуло світло і всі побачили старого Манівчука в обіймах Павла. Міцні це були обійми. Так вміють лише медведі обіймати, від обіймів всі кісточки старого тріщали.

— Так, це тобі за батька. Раз! раз! раз! по черепі.

В ту мить десь взялася Марійка. Вона ніби плигнула згори й хопнула Павла за руку.

— Павле! — скрикнула переляканим голосом. — Будь добрим!

Це випало так зненацька, мило, тепло й рука Павла одразу залякла. Коротеньку мить подивилися одно другому ввічі. Безодня жалю, люті й любови злилася в тих поглядах. Скривлене від люті Павлове обличчя одразу, ніби освітив сонцем, прояснилося. Він підняв на руки старого свого ворога, — гей, розступіться! — підніс до ліжка й бухнув його в подушки.

Після швидкими, різкими кроками, розбивши ворохобний натовп, вийшов надвір.

Бій ущух одразу. Всім стало ніяково. Ми вийшли за Павлом. Він стояв за рогом хати й витирав чоло.

— Біжи, Дми', по мого кожуха. Підемо, браття, домів. Хай їм чорт.

Голос змінився: тихий, лагідний. Пішов я по кожух, довго його шукав, а як найшов, ми одразу відійшли.

—

Йшли зовсім мовчки. Почувалися безпечними. Ніхто за нами не йшов, ніхто нічим не погрожував. Після догнав нас Тулайдан.

— Піду з вами, — каже він.

— Можеж, — відповів Юра.

— От вони всі тепер здивовані, — почав було Тулайдан, та ніхто з нас не мав бажання розпочинати про це. Тулайдан замовк.

Ніч тиха, місячна, зоряна. Впала сильна роса й чути приморозок. Спочатку йшли дорогою, але після звернули вліво і подалися верх плаєм на полонину Григорівку.

— Ти що там робив, Гнате, — порушив тишу Павло.

— Таа, знаєш... — і Гнат махнув рукою. — Все до того адвоката, по дорозі й на весілля зайшов.

— А адвоката нащо потребуєш? судишся? — майже суворо допитував Павло.

— Та все з тим Розенкранцом. Хто його знає, що з того буде.

— Що, вигнав вже з хати? Як то те все до чорта сталося? — запитав Юра.

— Все Неньо. Ходили, ходили до нього, часом випивши прийдуть, хвалять Йойну. Та раз приходять і хваляться. Так і так. Йойна домагається нашого ґрунту. Якто, схопився я? Та хто його знає. Я у нього, кажуть, однієї зими на метрак ма́лаю позичив. Обіцяв, що за місяць поверну. Минув місяць, бик пропав. Треба було другого купити. Пане Йойно, підождіть ще півроку. Зароблю в бутині, віддам. Ну; чому не підождати. Все одно відсотки ростуть. За пів року старий наш не зміг відсотків заплатити. Знов до Йойни, знов просить. А за два роки Йойна нарахував, що і ґрунт і хата

пішли до нього. Я вже сам взявся за діло. Мене дивує, як воно сталося так.

— Ну й судився з ним? — питає Павло.

— Судився. Чорт побравби такі суди: жид на жидів сидить і жидом поганяє. Попробуй з таким судом, звяжися. Судився: два рази ставали. На адвоката останнє стягнули й все на марно. Тепер зима надходить і з хати виганяє. Он воно як.

Йшли поволі під гору. Вийшли на полонину. Тиша, шумить ліс і потоки. Місяць великий, великий і тяжкий, повний. Світло його мідяне якесь. Гори залиті ним і стоять непорушно камяні велетні. Пройшли полонину, зійшли дещо плаєм униз і вийшли на скелю Климпуш.

Звідсіль видно Близницю, Драгобрат. На північ величньо здіймаються Синяк, Довга, Хомяк. Внизу сріблиться в місячному сяйві річка Лазещина, видно стріхи хат. Чотири довгі тіні підійшли над край скелі й зупинилися. Всім захотілося полюбуватися тією тишою, величністю, простором. Повітря чисте, пахуче. Груді високо піднімаються і втягають смоляні запахи. Колиб крила, зірвавсяб звідсіль і полетів до зір. Колись тут камінь на залізницю добували, рвали його динамітом і скочували в долину. А тепер прірва метрів двісті глибока лишилася, а далі ліс, ліс і ліс. Смереки, як свічі. Кожний пуцак горить і кожна гілочка тон виводить.

Юра перший перебив тишу: — гарний наш край!

— Гарний та дурний, — флегматично додає Павло та спльовує.

— То найкраще, кажу, колиб кожний починав від себе.

Павла зірвало. — Брешеш, брате! Не туди стріляєш. Те, що чоловік дещо гульне, дещо розправить кості, не дурне. Не станеш сидіти на запічку і, як стара баба, стояти. Молодість є молодість й кінець!

І Павло почав розводити своє. Про малярів, про жидів. Ненавидів їх. Завжди, коли впадав у поважний настрій, одразу про це починав. Говорив пристрасно, розмахував руками.

— Пора, — казав він, — правду поставити перед очі. Другі нас живцем проковтнуть. Прошу тебе—Розенкранц? Чорт його знає, звідки присунувся сюди, розставив свою павутину і смочє нашу кривавицю. А скільки тих Розенкранців налізло до нас. Глянь на Ясіню. В долині, при дорозі, самий тобі Розенкранц. А наш гуцул, Бог зна, куди виліз під небо й сидить, як голодна воша.

— Нічого, — махнув чомусь рукою Гнат. — Колись і на нашій вулиці буде свято. Отодіто ми й покажемо, хто ми й що ми. Кажуть он війна буде. Ех, колиб війна. Брязну все об землю й на війну.

— На яку війну! За кого підеш дертися? Ми русини.

а там за горою такі самі живуть. Такіж дурні і такіж обдерті.

— Це вже, — вмішався я, — вуйко Стефан тобі наговорили.

Павло глянув на мене таким поглядом, що я заціпив губу.

— А що тобі до того, хто наговорив? Ти ж мені нічого, ні, то дістанеш і кінець.

— Ти коли відходиш, Юро? — питає Тулайдан.

— Ще тиждень погуляю і доста.

— До гонведів?

— Та ніби. Все одно куди.

— Ну, але скоро досвіток. Додому! — каже Павло. Нині він нами командував і ніхто не думав йому перечити. Встали й пішли. Тільки постольці по сирій землі шелешать та сухі гілки потріскують.

Коли вилізли на наш ґрунь, місяць зовсім сповз і от-от впреться у Близницю. Співали півні. Наша хата, хліви, оборози, ціла та деревляна сіра садиба облита сяйвом місяця, погрузла у глибокий сон.

Юра пошкрався до хати, а ми з Павлом лишилися на оборозі. Тулайдана лишили внизу на дорозі і він подався до Ясіня. Ми — полягали, дещо поприкривалися сінном і старими кожухами й лежимо. Лежу горілиць. Місяць просто у вічі бє. Не спиться, думи лізуть, у голові шумить, соваюся. По часі чую, що й Павло не спить, з боку на бік перекошується і потиху лається. Полежали з півгодини й чую:

— Дмитре?..

— Що хочеш? — відзиваюся.

— Не спиш?

— Не спиться, кажу. Думаю весь час про те весілля. Невже вона тобі того?..

— І я думаю про те, — перебиває Павло. І тут отовів випадок у коршмі. — Хотілося мені, брате, отак світ розбити: отакби згрібнув і розчавив.

Повернувся, підпер голову ліктями. Хвилину помовчав і знов почав: — знаєш, Дмитре... Може тобі сміх. Смійся. Все одно. — Голос його злагіднів. — Вона, знаєш, так подивилася. Лежу, знаєш, і бачу. Он вони ті очі. Одне й друге бачу. Бачу нараз обоє. Чорні такі, вогонь у них і печуть. От який був п'яний, все забув, нічого не чує, а як глянула, все до чорта з голови вилетіло. Все, лише очі її одні. „Будь, каже, добрим“. Ха-ха-ха!

Дивно, зовсім не по своєму засміявся. Знову хвилину помовчав. Мені не видно його обличчя. Місяць світив йому в потилицю. Стало чомусь шкода його. Величезна постать. Грубий, загорілий карк і та його, якась дитяча мова. Яка, — він, думаю, дитина. Велика, сильна дитина. Опісля він ще говорив. Говорив довго й багато. Мріяв і складав свої

пляни майбутнього. Також він твердо вирішив, що переможе її, що не відпустить її, що він украде її і завезе Богзна куди. Буде спускати дараби, день і ніч працювати, зробить собі хату і там житиме з нею. О, він так зробить. Він напевно зробить так. Він був твердо переконаний в цьому й вірив у свої слова. Заснули аж насвітанку.

Проспали довго. Сонце зійшло й піднялося. День гарний і святочний. Батько зранку пішов аж у Тису до церкви. Там сьогодні празник—відпуст. Павло йде туди аж по полудні і Юра мабуть також. О, Юра не „мабуть“, а напевно піде. Він не пропустить цієї можливості. Там він має когось, за ким далеко піде. Але Юра про це нікому не каже. Там мешкає його невеличка й пухенька жидівочка Естерка. Живе вона в Тисі у брата і шиє на машині. О, це чудесна, весела Естерка. Як вона „радо бавилася з руськими легінями“, але „найфайніший“ з них Цокан. Ох, той Цокан. Церезрозумний легінь, той Цокан. Він не такий, як інші гуцули. Вони зовсім не потребують, щоби їх усі бачили. Вони сидуть собі на великому каміні, Естерка з моху зробить віночка й завітчається. Себе і його, обох завітчає. А після вона пісню йому заспіває:

„Ой, не ходи, Грицю,

„Тай на вечерниці,

„Бо на вечерницях

„Дівки чарівниці...

І ще Естерка заспіває йому: „Віють вітри, віють буйні“... Де вона їх навчилася, таких гарних пісень? Тут на Гуцульщині таких не знають. Правда, не знають.

О, Естерка була не лише в Ясіню. Естерка була й далі. Вона була і в Коломиї і в Дрогобичі, і навіть у Львові. Ах, яке це велике місто, Львів. Йдеш, йдеш і кінця немає. Там і трамваї ходять. Юра ще не бачив трамваю. Колись ще Юра побачить. То віз, що сам ходить. Тягне його летрика, така сила... Вона того не може розказати. То з великих книг треба вчитись, бо там написано. І ще бачила вона у Львові „кіятри“. Пішла раз, узяла листочок, заплатила гроші, її впустили. Ой, то було красно. Ой, колиб таке побачив Юра. Саля така велика, світиться скрізь і на стелі і на стінах. Після все гасне. І тоді починає сама від себе підніматися завіса на передній стіні. То вони тільки так показують, що сама від себе. Там іззаду хтось стягає її за мотузок.

І як відкрили... Ой-ей! Там тобі зявилася садиба, сад, такий пишний сад. І криниця там була, а якась йде з відрами по воду і так жалісно співає. Ну, й собі ту пісню навчилася. То дуже гарна пісня. І Естерка співала Юрі ту пісню, а Юра слухав і очей не зводив із Естерки. О, яка вона та Естерка. Скільки вона знає, скільки бачила.

І якжеж не пішовби Юра на празник! Він ще вчора хотів,

та ніяково було. Не хотів Юра, щоб хтось з родини знав, що він із жидівкою водиться. Надто не хотілося, щоб знав Павло. Не любить він „того кодла“, з призирством глядів на нього. І він знав і я знав. Тяжко в селі чогось не знати, чого не требаб знати.

Батько вернувся з церкви і приніс свою „Неділю“. Павло побачив її, сплюнув і подався Бог зна куди. — А почитайно, Дмитре, „Неділю“, — каже старий. Береш і читаєш: „Велика Копаня украсила свою св. церков одним прекрасним за 3.000 корон купленим дзвоном, которого голос на 3—4 селі чути“...

— Ото! — хитає головою батько. — Тото тобі дзвін. Намби такого дзвона. Після читаємо про Зелену Верховину, що „вигладає як Юдея, бо мало де такого села, де не бувби за бирова жид“.

З Верховини переходимо до культурно-освітніх справ. Читаємо, яких то маємо тепер непорадних учителів. Колись це було зовсім інакше, бо хоч „давний учитель був худобний, але віру свою держал твердіше, у коршмі не ваявся, так много та й битангов не було, так много як тепер“.

— Правду каже новинка. Хто тепер тримається своєї віри? Тільки виліз за поріг, та вже й „нем тудум“. А по малярськи то він, добило його мамку, „тудум“. Бо там дарма грошики дають. Там не бутин, там він тобі не тягне колод. Там собі сів коло столу, шкраб-шкраб пером і—вже гроші. І як він тобі віри не зломить, батька старого не продасть і не забуде рідної мамки, яка вчила його по мужицьки, по звичайному, як і всі чесні люди говорять.

Мені всетаки подобалися батькові гутірки. Стоїть серед хати, руки довжелезні, ноги високі. Мова сокирна, але помітний в ній розум, звичайний, простий „людський“ розум.

І Павло не видержав. Вимився, зачесався, чомусь ще гуглю накинув і подався через гору до Ясіня. Але й там сьогодні порожно. Коло мосту „Трицятка“, де звичайно — вештається у свято юрба народу, сьогодні лише кілька дідів попід жидівськими крамницями на лавочках сидять і курять свої довгі люльки. Вся молодь у Тисі. Там сьогодні гуляня. Там напевно й Марійка.

Павло зайшов до коршми і замість пива, вихилив одну за другою дві чарки горілки без закуски і подався до Тиси. Йшов, землі не чув. Йому здавалося, що там уже давно всі зібралися і тільки на нього чекають. Він навмисне спізнився і вповні з цього задоволений. Широкими, твердими кроками ступав собі, посвистував, кресаня набік. Уже здалека чути музику й гармідер. Над Тисою невеличкий майданчик. Там тепер втоптана трава, там порозсідалися на колодах

легіні, там дівчата позаквітчувані купчаться, мов вівці у спеку, й чекають на танець.

Біля церкви порозсідалися торгівці. Дешеві бляшані хрестики, образки, губні гармоньки, свистуни, серця. Намиста тут не продають, бо рідко котра з гуцульських дівчат носить намисто. Гуцулки носять здебільша таляри.

Павло намірився просто до музик. „Вона“ там напевно є. Не помилився. До нього відразу підійшло кількох хлопців:

— Ну що? як? погуляв у Ворохті?

— А який вам біс уже так скоро все порозказував? — Павло сплюнув. Не любив говорити про такі речі. Став собі, гугля наопанки, руки вже на грудях зложив і дивиться на музики. Там іде безконечна гуцулка. Легіні крутять дівчатами, аж курява йде. Коломийки не вмовкають. Он і Марійка. Червона, очиці горять. Вона безупинно витанцьовує з якимсь легінем, що подабає на молодого півника. Підійшов Талайдан.

— Не бачив, ти, Юри? — питає Павло так собі, аби щось сказати. Він добре знає, де обертається Юра. Напевне з тією чортовою Рухлею.

— Зрання тут був. Повертівся, повертівся і десь зник, — каже Тулайдан.

— А не знаєш, що то за півник онтам біля Марійки вертиться?

— А ти, хіба не знаєш? Та цеж Гриць Янчеюк. Недавно з гонведів прийшов. Живе під Цапком. По мадярськи чеше, якби й мадяр.

Видно одразу. Колиб так звернув йому шелепи, то може заціпилоб.

Не подобався Павлові той Янчеюк від постолів до кресані. Стояв і дивився. Гурт легінів коло нього, підбурюють до танцю. Але він не виявляв звичайного зацікавлення танцем. Витяг і закури в люльку, яку тільки в особливих умовах кури в, попакував прудко димком і зпід лоба слідував за танцюючими. Стояв так з півгодини. Його ніхто не пізнає. Всі дивуються. Що сталося з Павлом? Яка муха його вкусила? Побачив одного з тих, якому програвся й був винен, покликав, виняв гроші та прилюдно заплатив. Мовляв, дивіться люди і думайте, що хочете. Щей вголос додав: — так, ти сучий пасинку, порядно мене тоді обібрав. Але вдруге й я тобі покажу, як грають.

„Ой, дограєшся ти в мене“ — Це відносилось до того „півника“. Бач, пнється цурупалок огидний. Танцюй, голубе, танцюй. Пика твоя аж надто тендітна. Як заїду... Ех, як заїду, розсипляться ті твої скалозуби,„

Довго вибирав, кого йому брати. Он химерне, соромливе дівча. Раз-два, взяв і закрутився. А дівча нічого. Торкнувся легінь і запалив. Моторно літає, дрібочуть ноженята, сині очиці мигають, горять, гаснуть і загоряються знову.

Вона боїться чогось. Хіба з нею легінь танцює? Павло Цокан? Ах, ніколи думати, так мало часу думати. Музики грають і вертяться в очах стільки барв. Рука його вже пече, вже пропікає через рукав. Ух, і танець!

Вечір. Павло втирає піт. Маленька дівчинка не може більше. Марійка регоче так голосно. От вона й на нього поглянула, а „півник“ заступив. — Чекай, півнику!

— Піду до дому.

— Що? Ага, ти додому... Чекай, проведу, почекай ще трошки.

Дівча чекає на нього. Василюк пішла, Оленка пішла, а воно не пішло з ними. Соромно, але рада. Живе на ґруні. Вилізти на ґрунь і вже вдома. Павло, мов камінь, мовчить. — Ну, то ходім. — Взяв у долоню маленьку, пітну ручку й повів, як дитину. Мовчить Павло. Тяжкі кляті постолі. Дівча обіч нього несе своє серце трівожне, залякане. Тріпоче воно, а на уста ні одно слово не йде. І чого він мовчить? Говорун, гуляка, а тепер ягня якесь. Чує дівча, що веде його, воно маленьке і хрустке. Веде страшного керманіча дараб, Павла Цокана.

І от піднімаються вони під гору. Ступінь за ступенем вперед, далі. Все ширше й ширше розбігається простір, не дивлячись на вечірне смеркання.

Отже вже ліс. Ще чути з долини скрипку (яка вона бідна й охрипла). Там ще мабуть тупають ноги Марійки. А впереді ліс. Стоять стрункі смереки, шумлять своїм вічним однотонним шумом. Як там самотно й затишно. Павло зненацька прокинувся. Квиління скрипки замовкло. Він круто повернув у напрямку лісу, туди, де м'який мох вбірає шум ходи, мов вата.

Чи біляве, хрустке дівчатко перечило? Ні. Воно також любило ходити по мохові. Ступиш і м'яко торкнеться нога землі. Сядеш собі і слухай досхочу, як шумлять смереки та ялини.

Зайшли. Павло сів. Дівча стоїть, посміхається. Усмішки тієї не бачить Павло, бо темно, але хай і не темно. Він сів, обличчя закрив руками й задумався. Хтось перед ним стоїть. Хіба він знає, хто то перед ним стоїть? Випинаються рожеві щічки, дві чорні оці. Он одне, он друге. Вони дивляться на нього з жалем і любов'ю.

— Оленко, — зненацька вриває він тишину. — Йди, слухай, додому.

Оленка здригнулася. Чого вона має так швидко йти додому? „І неньо в бутині й мамка не скоро вернуться“.

— Йди, йди, Оленко. Він хоче посидіти. Він трохи собі тут посидить. Колись зайде до неї, а тепер йди.

Не хотячи, поволі, Оленка пішла. Пішла, оглянулася раз, другий. Аж страшно. Він сидить і не дивиться за нею.

А обличчя закрив руками, зовсім закрив. Щоби він собі чого не зробив, а* може напився.

Павло довго таки тут посидів. Стало темно. Зійшли зорі. Знову впала роса й чути приморозок. Смереки тихо шумлять, але він того не чує. Йому приємно тут сидіти. Він сам, йому ніхто не перешкоджає любитися тими чарівними, глибокими очима. Опісля встав і пішов униз.

І сталось так, що йдучи плаєм, який веде до річки Тиси біля струківської церкви, Павло зустрів Янчеюка. Той, видно, провів Марійку і вертався додому. Принайменше здавалося Павлові, що він провів її. Пізнав його здалека та думав спочатку минути й піти собі геть. Але стежка, якою йшли, досить вузька та огорожена з обох боків. Зустрілися й Павло зовсім близько свого ворога. Щось сильніше за нього сіпнуло його. Він знечевя переступив дорогу.

— Агій! Кудю йдеш? — викрикнув Павло.

— Чиж не видиш, що стежков? — усміхається той. Хіба він знає, чого той п'яний хоче.

Павло блиснув очима й підступив ближче. — Знаєш мене?

— Щєб ні.

— Ну, так зарубай собі на носі, що коли ти не залишиш тієї дівки, з якою нині танцював, так більше сюдою не будеш ходити. Ноги перебію та всі ребра потрощу. Так затам!

Тут уже Янчеюк дещо зрозумів. — Ади, який! А ти що тут таке, — підняв той півнячу голову.

— Так побачиш — що, коли до того часу не повилазять. Я тобі зовсім важно кажу. Затам!.. — погрожуючи кулаком, Павло пішов швидко вниз.

Гори. Що на світі краще за наші могутні гори, веселі гори? Так, веселі. У горах немає смутку. Гори багаті чарами краси, дивовижністю будови й невичерпаністю стилу. Все тут, від каменя до найніжнішої струнки серця, наповненого любовю, на місці й необхідне. Все так є, як повинно бути. Але гори завжди наївні. Ці потужні, незугарні велитні даються легко підманути. Приходять дикі шахраї та зловживають їхньою невинною довірливістю.

Говерля. От стоять вона, цариця наших гір, задумана у вічність. Я люблю тебе, наша розкішна горо. Немає часу, колиб ти не була горою. І тепер, над осінь, ти приваблюєш мене. Я не маю сьогодні ніякої праці. Сьогодні свято. Я вже прочитав батькові його „Неділю“ й можу йти, куди лиш бачать очі. Юра й Павло пішли до Тиси на відпуст, але я не піду туди.

Це я ще вчора собі сказав. Мені приємно вийти собі з дому, зовсім одному й перейти грунем до Лазещини.

Дехто казавби; — що там приємного, куди ти завжди ходиш? А я кажу, мені приємне там те, що неприємне тобі. „Кожному городу нрав і права“!

Иду собі поволі та вслухаюся в оточення. Любуюся горами й мені цього ніхто не може заборонити. Я перехожу до Лазещини і вступлю до сестри Василини. Вона завжди питає мене: — Що роблять мамка? — А хіба, ти не знаєш, що вони роблять?

— Але я маю право спитати тебе, що вони роблять. А чого ти так часто туди ходиш?

— Куди?

— А туди за міст. Там тебе завжди люди бачать. Сядеш і сидиш.

— Бо там є гарне місце на землі. А я люблю гарні місця.

— Ой, дивися мені з тими місцями. Колись тебе пани зацькують псами.

— Ет, нічого ти не тямиш! — І я йшов собі геть. Йшов через город до залізниці, опісля залізничною смугою до мосту. Тут розкішний, високий залізний міст. Он потяг їде. Засвистав і поїхав далі. Дим направо й наліво стелиться, а часом лише направо, або наліво. Сонце бє на скелю Климпуш. Ще минулої ночі ми там були. Правда, що гарно там? Так, там дуже гарно. Я ще колись піду туди вночі. Але й тут унизу гарно. Он молоденький смеречняк. Там он пень той, „де сядеш і сидиш“. Яке кому до того діло, де я сяду й сиджу? Де хочу, там і сяду і нікого не стану питати. Звідсіль такий вигляд на ліс, на скелю. Внизу загорода й садок. Там ще до цього часу й геть до самого снігу цвітуть червоні та жовті квіти. І хата там гарна стоїть. Такої хати в Лазещині немає більше. Сад і хата і квіти тягнули мене. Хіба я не знаю, що там живе Йонаш, великий пан лісничий. У нього хата з великими вікнами, а завішені вони тонкими й білими занавісами. Він має чотири гончі пси і ходить на лови. Часом до нього приїдуть ще якісь пани. Всі вони веселі, гарно вбрані. Ходить там і Йонашова донька. Це ще маленька дівчинка в кудому білому одягнена.

„Сядеш і сидиш“. Я і тоді так саме сів і сидів. І сонце тоді так само заходило. Хто винен, що я вертався собі з полонини, був втомлений і сів спочити, посидіти. З того гарного будиночка в долині доносилася музика. Грали на грамофоні. Рідко коли послухаєш у нас грамофона, ну я й сів послухати.

Це так зненацька сталося. Вона ціла біленька вийшла зі смеречняка і просто до мене. Вся, кажу, біла. І убраннячко біле й панчішки й черевички. Очі лиш дуже чорні й чорне волосся та рожева стрічка, якою підперезалася. Занімілий і задубілий, хіба я знаю на що я був подібний. Якесь звіря, чи що...

— Minek ülsz te itten¹⁾? — запитала по мадярськи.

— Nem tudum²⁾! — знизнув я плечима й перелякано дивлюся на неї. Обдивилася мене, обмацала, торкнулася моєї руки. Глянув на свою руку, на її, злякався і швидко заховав свою. Моя, як кусень цегли, а її ніби з рожевого хрусталу. Також подобався їй мій кожух. Обмацала, оглянула, щось говорила. Зрозумів тільки останнє:

— Так ти не знаєш по мадярськи?

— Знаю „нем тудум“.

— Усмінулася й каже: — то дуже мало. Всі порядні люди говорять по нашому, по мадярськи. Як звешся?

— „Як звешся“ було по нашому.

— Ага Цокан! — і далі щось белькотіла, так, що зі всього лиш пару слів зрозумів. Опісля вона ще раз торкнулася моєї лаби, усмінулася та зникла.

Лишилася усмішка й запах. Довго ще сидів. Думав, що вернеться, але ні. Встав і забрав із собою усмішку й запах. Чого мені тоді так легко йшлося не знаю. Я ніс пишно усмішку і запах, ніс і собі усміхався. Ліг спати, а усмішка й запах коло мене. І я нераз, дурний і соромливий, літав під хмарами, де сяючі озера горять у сяйві рожевого світла, а по них плавають самоцвітні тереми. Мене несуть до них коні з вогняними гривами, а я цілому світові всміхаюся. Ох, який я був дурний.

І цього дня і багато минулих, нераз приходив до того пеньочка, щоб посидіти. Але вона вже більше не вийшла. Одначе, чомуб мені не прийти сюди й не посидіти. Це мені вільно робити, я цим нікому не перешкоджаю.

От я собі сиджу і дивлюся вниз. Там брешуть собаки, снують люди. Часом почую знакомий вальс із грамофону. Досі щось мучить, але не нарікаю. Я зрештою як і кожний гуцул, не вмію скаржитися. Для мене все добре. От щось мені здумалося, піднімаюся й іду в ліс. Тихо тут і вродисто. Ні в одній церкві не чую такої побожності. От візьму, на коліна впаду і почну молитися. Під ногами вічно мокрий мох. У ньому грузнуть ноги й пахне чимсь гострим. Повалені буревієм погнилі колоди нагадують трупи. Колись це мабуть були люди. Вони обернулися в дерева, а опісля у трупи.

Одного разу, здається піймав її. Падав дощ і вітер зухвало розгойдував ганебно тонкі, хоч і високі, смереки. З рушницею йшов лісничий, а за ним два пси. Була з ним також якась невисока, тонка, загорнена в чорний блискучий дощовик, особа, якої я не бачив. Але я рішуче був переконаний, що то вона і то була вона. Дуже скоро знов втрапив її. Це смішно. Вона поїхала до школи, а я дурень, чорти зна чого, лазив по тих лісах.

¹⁾ Чого тут сидиш?

²⁾ Не розумію.

За тиждень по Пречистій Юра відійшов бо війська. Погода скоро змінилася. Небо затягнулося і загусло: полилися дощі. Я всеще ходив у Лазещину, а Павло до Ясіні. Час повз безконечно. Мамка плакала за Юрою. Ночі довгі й бурхливі. Дещо краще було, як ходили до бутину. Натягнешся за день, приволочешся вночі додому і спиш кам'яним сном.

Ходили зрідка й на вечорниці. Дмитриха вдовиця, чоловіка її забило в бутині дерево, боялася сама, — „чоловік ходить“ і, скликала до себе дівчат. Приходили, приносили вовну, микали, пряли, співали пісні. Приходили й легіні.

Пару разів, не дивлячись на далеку дорогу, приходила й Марійка. Павло рвав і метав, бо якраз у ті вечори був деінде. Три рази перед Різдвом приходила й три рази прогавив. Лютував, але дарма. Опісля вже кожний день заходив, але Манівчук спостеріг, куди бігає донька й поклав тому край. Глибоко ненавидів він Цоканів. Краще смерть, як віддати доньку за ворога.

Перед Різдвом рознеслася чутка, що Марійка засвата-на. Ось лише мине піст і до шлюбу. Павло, як стояв (вперше почув це в бутині) з сокирою, так нею рубнув, що по самий обух увігналася в колоду. Аж скалки бризнули.

— Що тобі сокира винна, чоловіче? — кпиться Німчук, який йому передав ту чутку. Він стоїть, набиває люльку й посмішки слідкує за Павлом. Чимало гутірок ходить тепер про Павла й Марійку. Лазив до неї Янчеюк, а Павло бігав, як скажений. Ніде не міг її піймати. Ходив легінь по бутині, мов роздратований бугай. Тяженні колоди двигав, лаявся. А Німчук щей підюджує;

— А знаєш, Янчеюк казав, що ти його злякався. Похвалюся, що як тебе зустріне, то вибе з твоєї макітри всю решту згадок про Марійку. Я йому, хвалиться, ще втру носа й зібю ту його пиху.

Павло суворо зирнув на Німчука: — Коли ти, голубе сизий, брешеш, то дивись, щоб я тобі ребер не почислив. Не думай собі, що я дурний баран, який бє лобом об мур. Що Янчеюк від мене дістане, це вже йому сам Бог від на-родин приписав, але не цькуй.

Приїхали вечером додому й Павло одразу подався до Ясіня. Іншим разом батьки счинили бучу, але тепер це не було безпечно. Мати лиш при відході гукнула: — ти хоч наївся якслід? — Він щось муркнув і відійшов.

Темнюща ніч. Мете снігом і засипає очі. Ноги глибоко грузнуть у заметах. Пішов просто через Буковинку до двірця, де живе Манівчук. Дійшов і кроків сто перед Марійчиною хатою зупинився. Бачить будинки й подвіря. У хаті світиться. Тихо. „Йти чи не йти“? — вагається думка. Зай-

ти — напевне біда станеться. Не зайти... Ні, будь він останнім із останніх, коли він відпустить тому драбові таку дівчину. Ні, він ще не зайде. У нього майнула інша думка. Мусить попереду зайти до коршми... Але, як той чорт за цей час утіче? А він напевне тут є.

Павло стояв і вагався Вітер обсипав його снігом. Навколо темнюща ніч. Денеде мигають ледь помітні вогники гуцульських хат. Верхом Тиси гнали з гамором на схід вітри. Вони реготали, насвистували на тисячу ладів дику сатанську музику, мучили й шарпали душу Цокана. Він готовий тепер на все. Готовий зайти до тих людей, впасти навколішки та благати їх, молити, ридати перед ними Колиж ні, — горе їм. Він ще побореться з ними, він докаже, що з ним кепські жарти.

В Манівчукового сусіда також світиться. Павло зайшов до нього і попросив, щоб той пішов до Манівчука та розвідався, чи є там Янчеюк. Той пішов і розвідав. Є. Він там сидить і розмовляє. — Добре. Добраніч. Віддячимося в коршмі. За мною пиво, — каже Павло.

Сусід пішов спати, а Павло чекає. Свистить вітер і пронизує до кісток Павло не завважає холоду. Не має часу думати про холод. Він тремтить від люті й нетерплячки. Час... Ух, проклятий час. Повзе, як смола. І сидить він, чорт, так довго. Гавкає пес. Хтось вийшов. Видно мигнуло світло. Павло збіг у долину й зупинився майже на стежці. Надворі знову втихомирилося. У хаті згасло світло. В Павла миттю виник жорстокий і болючий здогад Він там ночує. Ні, ні, це неможливо, це! Лютує Павло і рветься вперед. Що буде, як не втримається й піде до хати? Плювати йому тепер на чемність.

Але перед ним щось зачорніло. Шшш! Зійшов набік і пригнувся. Йде. Він? не він? Це він, пархатий пес. Зуби Павла сціпилися й тісно зложилися п'ястуки. Але пропустив його наперід.

Мов хижак дичину, так переслідував Павло свою жертву. Той пішов униз, пройшов глибокою стежкою попід частоколом, дійшов до струмка і перейшов через кладку. Ось він уже коло касарень. Бреше собака. В касарнях і на подвіррі світиться. Павло дещо зупинився, щоб той не завважив.

Той пройшов і не доглянув. Павло за ним. Ось він дійшов до вулиці, вийшов на пішеход і, пройшовши кроків сто, звернув наліво. Він, видно, направляється до кладки, щоб перейти Тису. Проходити треба вузькими суточками поміж високими стосами державного дерева. Тут великі стоси папіраків і поміж ними веде лише вузька, темна вуличка. Павло плигнув у сніг і оббіг другим боком склад. При виході з суточок зупинився і жде. Той іде. Весело насвистує і, знечевя, як зпідземлі, перед ним виріс Цокан.

— Сій! — гукнув різко Павло. Той здригнувся і став, мов задубілий. Хвилинка напруженої тишини. В Янчеюка замерз язик, серце затріпалося, мов недорізана курка. Павло підступив ближче до Янчеюка і згрібнув його твердо під підборіддя.

— Ти звідки йдеш? тріпнув його Павло.

Той ні слова, — Питаю, звідки йдеш? Заціпило? Уу, мізерний блазне, ти думаєш насправжки зі мною жартувати? — І знову тріпнув ним.

Той щось забурмотів. Ноги під ним виразно тремтіли й підгиналися. І раптом сталось несподіване.

— Повертай назад! — крикнув Павло. — Підемо!

Янчеюк спочатку не порозумів. — Назад повертай! — ще раз гукнув Павло. Той слухняно, мов ягня, повернувся.

— Марш! Та небійся, чортиб тебе забрали! Нічого тобі не станеться.

Пішли. Янчеюк увесь час втискав у плечі голову, мовчав як гріб, лиш вряди-годи озирався. Павло мовчки широко ступав за ним. Вийшли з суточок на дорогу. Тут дещо відрадніше. Денеде ще світиться. Часом, мов тінь, беззвучно проховзне чорна постать жида. Дійшли до коршми Табака.

— Звертай направо. Випємо й поговоримо! — скомандував Павло. Янчеюк думав було щось перечити.

— Раз-два вперед і ні слова!

Увійшли. Коршма майже порожня. Коло першого стола від дверей сиділи два ковальські челядники шваби. Обидва на підпитку голосно розмовляли. Прибуття нових і таких неочікуваних гостей раптом урвало їх розмову. Все тут нудьгує. Сірі стіни, брудні липкі столи. Пізно, сіро і нудно. Табак дуже нерадо зустрів нових гостей, але що робити.

Павло увійшов, зняв кресаню, повісив на ключку. Сів коло стола, твердо оперся об спинку стільця і витягнув обидві ноги.

— Табак! Пива нам, та доброго. Сідай, Янчеюк. Сідай тут. Так.

На передньому столі жахливо позіхала пащека грамофону.

Павло тикнув на неї пальцем.

— Закрутино її, Табак. Хай реве. Ну що, брате, випємо?

Табак миттю приніс пиво, став і сміється. — Ну, чого нині так пізно?

— Не скали свої золоті. Як бразну по них — не позбираєш.

— Крути грамофона! Дай Боже, Янчеюк!

— Ну, ти нині чогось надто веселий, — не здавався Табак.

— Грай, Табак! Грай, рудий чорте. Знаєш, ти весь золотий. Золоте волосся, золоті зуби, лише твоя душа ма-

буть із якогось смороду. Ну, ну, якого чорта морщиш пику. Налий йому. Янчеюк!

Табак накрутив і грамофон захарчав якесь непорозуміння. Але Павло все таки слухав. Випив нараз цілий кухоль пива, сперся ліктем на стіл і заслухався. Табак приніс ще пива. Янчеюк мовчав. Він зовсім стратився. Він чув, що станеться щось недобре. Хотілося покинути все і піти собі далі від гріху. Але боявся викликати вовка з лісу. Павло тепер несвій. Небезпечно з таким задиратися.

Грамофон замовк. — Грай, Табак, ще! Грай, заплачу. І давай сюди пива! Ні, паноньку. Пий, Янчеюк. Ну, пийже! Ей, ви, там, шваби! Підсувайтесь сюди. Табак, налий їм. Сюди, сюди! От так. Тепер нам веселіше. От і гаразд, от і добре. Правда добре, Табак? Людина не потребує більше. Випив, закусив, пісню затягнув. Насмаруй ту свою машину! Бач хрипить, як люципер. А ти, Янчеюк, пий. Пий, брате, поки дають.

Пили. Табак побачив заробіток і терпеливо зносив Павлові жарти. Ревів грамофон. Янчеюк підпив і повеселішав. Вернулася мова й навіть почав жартувати. Шваби, що були зовсім замовкли, розворушилися знову. І коли було досить випито, коли гульня широко розгорнулася, коли шваби почали викрикувати якісь мадярські пісні, Павло зненацька весь налився люттю, скривив уста і впер великі сірі очі на Янчеюка.

— Ну? Якже буде, Янчеюк? Ну, ти мовчиш? Як буде?! — крикнув він дико й різко. Янчеюк не встиг зірватися на ноги, як вже лежав на заплъованому помості.

Павло скипів. Мов хижий звір, плигнув на свого ворога. — На! На! На! Ось тобі Марійка!

Стіл, кухлі, — все полетіло до чорта. Полилося недопите пиво. Табак утік за двері і дико заляментував. Шваби кинулися були розводити ворогів, але Павло одним помахом руки відкинув їх обох. Счинився репіт.

Павло червоний, з вилупленими очима, розмахував своїми здоровенними кулачиськами і репетував: — Я тобі, жабо, покажу! Він думав, що я буду з ним у суточках битися. Я тебе і прилюдно навчу, а тепер кодло свиняче, йди до суду. Ви всі тут! Знайте, я збив того гада за дівчину, якої він ніколи не дістане. Чули? Будете свідчити.

І при цьому Павло швидко розплатився і вийшов. На долівці лежав Янчеюк, з його рота й носа сочилася кров. Він підвів голову і почав харкати. Виплював кілька зубів і при допомозі швабів звівся на ноги.

Вже на другий день ця подія рознеслася по цілій околиці. І в Ясіню, і у Ворохті, скрізь гуторили про це. Спочатку говорили, що Павло зустрів Янчеюка у суточках, хроснув його поліном по голові і мало що не вбив. Аж рано знайшли люди побитого та привезли до дому. Говорили, що

Марійка, як почула про це, побігла до Янчеюка, довго плакала, що тепер вона захоріла: її обложили подушками і невідомо, чи подужає.

До справи вмішалася поліція. Покликано швабів і Табак. Шваби сиділи собі спокійно і поливали пиво. Поговорили собі з товаришем про те, про це і збиралися йти до дому. Нараз приходить Цокан і Янчеюк. І тут шваби стали один другому противорічити. Один запевняв, що Цокан спочатку дуже гарно себе поводив, жартував, сміявся і навіть їх запросив до свого стола. Другий твердив, що він вже спочатку помітив, що справа стоїть зле. Він бачив, що Цокан мав страшні червоні очі й одна брова його весь час дригала. Котра саме брова? Здається права, а може й ліва. Цього напевно сказати не може, а брехати не хоче. Після Цокан весь час виявляв нахил до втихомирення. Сперся... Ні, ні! Цього ви напевно не можете заперечити. Він уже зовсім втихомирився і навіть схилився ліктем на стіл. Це бачив і Табак. Правда, пане Табак, я не брешу?

— Що є правда, те завжди правда, — відповів Табак.

— І сталося з ним щось аж укінці. Він раптом почервонів, очі загорілися. Після знову побілів і кинувся на Янчеюка. І колиб вони обидва не засиділися так довго, хто знає, чи Янчеюк ще живби. Вони накинулися на Цокана, схопили його за руки й за ноги і викинули за двері. Опісля підвели Янчеюка, якому висипалися всі зуби, і одвели його додому.

А що Табак? — Табак? Табак нічого не знає і не бачив. Табак, коли лише почув, що його „погарчики“ забряжчали, побіг за двері й там сидів. Нащо йому втручатися в таку справу? Він ніколи не лізе туди, де двох б'ються. Він зовсім не бачив, чи шваби викидали Цокана за двері. Він також не помітив, щоб Янчеюкові висипалися всі зуби. Опісля, як замітав, нікуди правди таїти, він бачив два зуби й вимів їх зі сміттям. А що він там буде говорити про всі. Нащо про всі?

Покликали Янчеюка. Подивилися на його запухле обличчя, полічили зуби, — двох бракує... Поговорили, поміркували й на тому скінчилося. Янчеюк подав Цокана до суду й усе.

А Марійка, навіжене й капосне створіння, зовсім не думала на другий день йти до Янчеюка. Ані її не напало. І ніколи вона не хворіла. Вона здорова, як і була. Ще навіть краще себе почуває, як досі. От, її там обходять, що якісь два півні подерлися. А Янчеюка вона тепер і знати не хоче. Подумати — беззубий дід. Той торкнувся і вже всі зуби вилушилися. Хай собі йде геть.

Мих. Булгаков

Р І К 1918*)

(з роману — „Дні Турбіних“)

Великий був рік і страшний, рік по Різдві Христовім 1918. від початкуж революції 2-й. Був він багатий в літі сонцем, а в зимі снігом, і особливо високо стояли в небі дві зорі: зоря пастирська — вечірня Венера і червоний, тремтячий Марс...

Мов кількаповерхові соти, диміло, гомоніло й жило Місто. Чудове в морозі і млі на горах, над Дніпром... І на пять, і на шість, і на сім поверхів пялися будинки. В день їх вікна були чорні, а в ночі палали рядами в темно-синій височині. Ланцюжками, скільки сягало око, мов дорогоцінні каміння, сяли електричні кулі, високо підвішені на гаках сірих довгих стовбів. В день, з приємним рівним гудінням бігали трамваї... Зі спаду на спад, вигукуючи, їхали візники, а темні ковніри, сріблясте й чорне футро, робили жіночі обличчя загадковими й гарними. Сади стояли мовчазні й спокійні, навантажені білим, нерушеним снігом. І було садів у Місті так багато, як в жаднім місті світа.

Сади пишалися на чудових горах, що звисли над Дніпром, й терасами підносячись, розширюючись, часом блимаючи міліонами соняшних плям, часом в ніжнім сумерку — царював Царський сад... Скисні стіни, заметені хугою падали на нижчі далекі тераси, а ті розходилися все далі й ширше, переходили в берегові гаї, над шляхом, що вився берегом великої ріки, і темна, скута стяжка тікала туди, в імлу, куди навіть з міських височин не сягне людське око, де сиві пороги, Запорожзька Січ, і Херсонес, і далеке море.

...Найгарніше блестів електричний білий хрест в руках величезного Володимира на Володимирськім горбку і було його видко далеко... В зимі хрест сяяв у чорній гушавині неба і холодно й спокійно панував над темними, рівними просторами московського берега, від якого перекинулися два мости. Один ланцюговий, тяжкий, Миколаївський, що провадив до Слобідки на цім боці, другий височезний, стрільчастий, по якому прибігали потяги звідтіля, де дуже, дуже далеко сиділа, розкинувши свою сорокату шапку, таємнича Москва.

І ось, в зимі 1918 року Місто жило чудним, неприродним життям... За камінними мурами всі мешкання були переповнені. Свої, давнішні, автохтонні мешканці тіснилися і тіснилися, волею чи неволею впускаючи нових зайдів, що пливли до Міста.

*) Підкреслені слова — в оригіналі по українськи.

Тікали сиві банкири зі своїми жінками, тікали талановиті махери, що полишали довірених помічників у Москві, яким доручено не рвати звязків з тим новим світом, що народжувався в московському царстві, домовласники, що покинули доми, промисловці й купці, адвокати, суспільні діячі. Тікали журналісти, московські й петербурзькі, продажні й трусливі. Кокоти. Чесні дами з аристократичних родин... Вся ота маса, просякаючи в шкалубину, тримала свою путь на Місто... Всю весну, починаючи від вибору гетьмана, воно наповнялося й наповнялося зайдами... Відчинялися нечислимі „паштетні“, що торгували доглибокої ночі, каварні, де подавали каву і де можна було купити жінку, нові театри-мініатюри...

Мріяли про Францію, про Париж, сумували на думку, що потрапити туди дуже тяжко, майже неможливо. Ще більше сумували підчас тих страшних і не зовсім ясних думок, що зненацька приходили в безсонні ночі на чужих софах:

— А що коли? А що коли? А що коли? розірветься цей залізний кордон... І звальється сірі. Страшно...

Приходили такі думки в тих випадках, коли здалека, здалека чутно було м'яккі удари гармат — під Містом стріляли чомусь усе літо, блискуче й гаряче, коли всюди й скрізь хоронили спокій металеві німці, а в самому Місті безнастанно розлягалися глухі стріли на передмістях:

пах-пах-пах!

Хто до кого стріляв, нікому невідомо. Це по ночах. А в день заспокоювалися, бачили, як часом Хрещатиком або по Володимирській проходив полк німецьких гусарів. Большевиків ненавиділи...

Але ось чи моглиби то все тривати вічно, того не мігби ніхто сказати, і навіть сам гетьман, а як-же.

Річ в тім, що Місто-Містом, в нім і поліція-Варта, і міністерство, і навіть військо і часописі різних назв, а ось що робиться довкруги, в тій справжній Україні, яка простором більша за Францію, в якій десятки мільйонів людей, — того не знав ніхто... І коли долітали смутні вістки з тих таємничих областей, які носять назву — село, про те, що грабують мужиків і без жалю карають їх, розстрілюючи з скорострілів, не лиш ніюдин голос не розлягався в оборону українських мужиків, але нераз під шовковими абажурами в сальонах щирилися по вовчи зуби і чутно було як мурмотіли:

— Так им и надо! Так и надо, мало еще! .. Вот будут они помнить революцію. Выучат их немцы!

Німці!!

Й повсюду:

Німці!!

Німці!!

Гаразд: тут німці, а там, за далеким кордоном, де сині ліси, большевики. Тільки дві сили.

Так ось, неждано, несподівано з'явилася третя сила на величезній шахівниці...

Одного разу в травні, коли Місто прокинулося все сяюче, і сонце виїхало освітлювати царство гетьмана, коли горожани вже вирушили мов комахи, за своїми справами, розлягся по Місті страшний і зловорожий гук. Він був нечуваного тембра — і не гармата, і не грім, але такий сильний, що многі хвіртки відчинялися самі собою і всі шиби затремтіли. Потім гук повторився, пройшов знову по всьому верхньому Місту, скотився хвиляли в нижнє Місто-Поділ, і через голубий прекрасний Дніпро пішов в московську далечинь. Горожани прокинулися і на вулицях запанував жах... На Лисій горі стався вибух!

Друге знамено прийшло в літі, коли Місто, повне пишної, запорошеної зелені, греміло і гомоніло, і німецькі ляйтнанти випивали море содової води. Це друге знамено було на правду потворне.

Серед білого дня, на Миколаївській вулиці, вбили не кого іншого, як головного команданта німецької армії на Україні, фельдмаршала Айхгорна, нетикального й гордого генерала, страшного в своїй могутності, заступника самого цісаря Вільгельма!

Непомітно, як завжди скралася осінь. За золотистим серпнем прийшов ясний і запорошений вересень, а в вересні сталося вже не знамено, а сама подія, і була вона на перший погляд цілком незначна.

А саме, до міської тюрми одного ясного вересневого вечора прийшов підписаний відповідною гетманською владою папір, який наказував випустити з камери ч. 666 злочинця, що перетримувався там. От і все. Вязень, випущений на волю, носив найпростіше і найнезначніше ім'я. Сам він себе, а також і міські часописи називали на французький спосіб — Сімон.

Идут и поют
Юнкера газдейской школы...
Трубы, литавры,
Тарелки гремят.

Гремять торбани, свистить соловій сталевим гвинтом, засмагають шомполами на смерть людей, їде, їде чорношлична кіннота на баских конях.

Віщий сон гремить, котиться до ліжка Олекси Турбіна. Спить Турбін блідий... і рожева лямпа горить. Спить цілий дім... Каламутна ніч... Валяються на підлозі коло ліжка Олекси недочитаний Достоевський й кепкують „Біси" розспучливими словами... Тихо спить Олена.

— Ну, так ось що я вам скажу: не було. Не було!

Не було цього Симона зовсім на світі... Просто міт, зроджений в тумані страшного 1918 року...

...І було інше — люта ненависть. Було чотириста тисяч німців, а довкола них чотири рази сорок разів чотириста тисячів мужиків з серцями, що палали невтишимою люттю. О, багато, багато накопичилося в тих серцях. І удари лйтантських стеків по обличчю, і шрапнельний скорий вогонь по непокірних селах, спина, оперезані шомполами гетьманських сердюків... І реквіровані коні, і відібране збіжжя, і поміщики з масними обличчями, що повертали в свої мастки за гетьмана, — дрозж ненависти при слові „офіцерня“.

— Ось, що було!

І мужицькі думоньки про те, що жадної панської реформи не треба, а потрібна та вічна сподівана мужицька реформа:

— Вся земля мужикам!

— Кожному по 100 десятин!

— Щоби жадних поміщиків і духу не було!

— І щоби за кожні оті сто десятин — певна „гербова бамага“ з печаткою — в володіння вічне, діличне, від діда до батька, від батька до сина, до внука і так далі.

— Щоби жадна шпана з міста не приїздила жадати хліба...

— Щоби з міста привозили нафту.

...Були тужливі чутки, що дати раду з гетманською й німецькою напастю можуть тільки большевики, але в большевиків своя напасть:

— Жиди й комісари.

— От бідна головонька в українських мужиків!

Нізвідкіля нема ратунку!!

Були десятки тисяч людей, що повернули з війни і вміли стріляти...

— А вивчили саміж офіцери на приказ начальства!

Сотки тисяч мушкетів, закопаних у землю... міліони набоїв в тій самій землі...

І в тихжеж місточках народні вчителі, фельдшери, однодворці, українські семинаристи, що з волі долі стали хорунжими, здоровезні сини пасічників, капітани з українськими прізвищами... Всі говорять на українській мові, всі люблять Україну, чарівну, вимріяну, без панів, без офіцерів-москалів — і тисячі бувших полонених українців, що повернули з Галичини.

Це все як додаток до десятків тисяч мужиків?... О го-го!

Ось що було. А вязень..

Просто слово, в яким злилося і невтишима завзятість, і жадоба мужицької помсти і сподіванки тих вірних синів своєї соняшної, горячої України, що ненавиділи Москву,

якаб вона не була,—большевицька, царська чи яка там ще.

Отже скінчилися всякі знамена і наступили події... Гальські півні в червоних штанах, на далекім європейськім заході, задзьобали грубих кованих німців до півсмерти.

Ось тоді то прошив ток мозки наймудріших з тих, що з твердми жовтими куфрами і з пухкенькими жінками проскочили крізь колючий большевицький табір в Місто. Вони зрозуміли, що доля їх звязана з переможеними і серця їх затремтіли жахом...

Кінець. Німці покидають Україну... Значить — одним тикати, а другим зустрічати нових, незнаних гостей в Місті. Значить, комусь доведеться вмірати...

Так, смерть не забарилася. Бона пішла по осінніх, а потім зимових українських дорогах разом із сухою завією. Стала стукотіти в гаях скорострілами. Її саму не було видно, але її звістував мужичий гнів... Запалахкотіли легенькі червоні півники. Потім показався в багровім заходячій сонці повішений жид шинкар. Попи дзвонили в дзвони... А поруч, в приміщеннях шкіл з шибамі, вибитими рушничними стрілами, співали революційні пісні...

Ще у вересні ніхто не уявляв собі, що може спорудити троє людей, що мали талант зявитися в час, навіть у такім незначнім місці, як Біла Церква...

Полетіли депеші. Втікли брилянти і гроші. Рвалися на південь, на південь, в приморське місто Одесу.

Вільгельм, Вільгельм. Боже, Німці відходять, ви знаєте?! Якісь сучі сини зупинили потяг під Болдянкою і начи сто його обрабували. Чорні сінгальєзи в Одесі. Невідоме таємниче ім'я—Енно. Одеса. Одеса. Генерал Денікін. Знову Вільгельм. Німці підуть, Французи прийдуть.

— Большевики прийдуть, голубчику.

— А бодай вас!

„Авантюра Петлюры идет к краху... Мобилизация объявленная им в деревнях не имеет никакого успеха“...

Так, був туман. Острий мороз, косматі лапи, безмісячний, темний, а потім передрозсвітний сніг, за Містом в далині бані синіх церков.

Полковник Козир-Лешко прокинувся в п'ятнацати верстах від Міста якраз удосвіта, коли квасеньке парне світло продерлося в підсліпуваті віконця хати в селі Попелюхи. Пробудження Козиря збіглося зі словами:

— Диспозиція.

З торби зі сіткою й слюдою Козир витягнув під віконцем мапу, знайшов на ній село Борхуни, за Борхунами знайшов Білий Гай, перевірів нігтем рогулю доріг, осіяну мов

мухами, точками кущів по боках, а потім і величезну чорну пляму—Місто.

Козир мав тепер воювати. Він віднісся до цього бадьоро, широко позіхнув і забряхкотів складною зброєю, перекидаючи ремінці через плечі. Спав він у плащі цю ніч, навіть не скидаючи острогів. Баба закрутилася з кринкою молока...

Все життя до 1914 року Козир був сільським учителем... А світанок 14 грудня 1918 року під віконцем застав Козиря полковником петлюрівської армії, і ніхто в світі (а найменше сам Козир) не мігби сказати, як то сталося. А сталося це тому, що війна для нього, Козиря, була покликанням, а учительство лише довгою і великою помилкою. Так зрештою часто буває в нашій життю...

Курилися білі хатки в селі Попелюхи і виїздив відділ полковника Козиря шаблук з чотириста. В рядах над лавами курилася махорка і нервово ходив під Козирем гнідий п'ятивершковий огир. Скрипіли санки обоза, на півверстви тягнулися за полком. Полк хитався в сідлах і заразже за Попелюхами розгорнувся на переді колони двохкольоровий прапор—плат голубий, плат жовтий, на держаку.

Ой за гаєм, гаєм

Гаєм зелененьким

А в п'ятих ряді шарпнули баси:

Там орала дівчинонька

Воляком чорненьким!

— Фю!... ах! Ах, тах, тах!.. — Засвистів веселим солов'єм їздець біля прапора. Захиталися списи і тряслися чорні шлики трумневого кольору з позументом і трумневими кістками. Хрустів сніг під тисячу кованих копит. Вдарив радісний торбан....

Пройшли Білий Гай, роздерлася завіса туману і по всіх шляхах зачорніло, зашелестіло. Коло Гая, на перехресті пропустили наперед себе тисячі з півтори людей в піхотних рядах. Були ці люди, в передніх рядах зодягнені в сині однакові жупани з доброго німецького сукна, тонші обличчам, рухливі, вміло несли рушниці, — галичани.

— Слава! — гукала переходячи піхота жовтоблакитному прапоріві.

— Слава! — гукав Гай луною.

Славі відповіли гармати ззаду і ліворуч...

— Ні, ніхто не зрозуміє, що робилося в Місті в день 14 грудня. Дзвеніли штабні телефони, хоч, правда, все рідше, і рідше, і рідше...

Рідше!

Рідше!

Дрррр!

— Тіу...

— Що у вас делается?

- Тіу...
- Пошлите патрони полковнику...
- Степанову...
- Иванову ..
- Антонову!
- Стратонову!..

— На Дон... На Дон-би, братцы... Что-то ни черта у нас не выходит...

- Тіу...
- А, к матери штабную сволеч!
- На Дон!

Все рідше і рідше, а в полудне вже зовсім рідко...

І ось в полудне з Печерська зачав музику веселий скоростріл.

Прохожі зупинялися і зачинали нюхати повітря. І де-неде на тротуарах відразу порідшало.

Що? Хто?

— Аррррррррррр-па-па-па-па-па! Па! Па!

— Кто?

— Як хто? Шож ви, добродію, не знаєте? Це полковник Болботун...

І увійшов в Місто і пішов вулицею Болботун і йшов без опору до самої Воєнної Школи, в усі вулички висилаючи кінні стежі. І наткнувся Болботун на опір тільки коло миколаївської облупленої школи. Тут Болботун стрів скоростріл і рідкий вогонь якоїсь розстрільної. В головнім рої Болботуна в першій сотні забили козака Буценка, п'ятьох ранили, а двом коням перебили ноги. Болботун трохи затримався. Здалося йому, що не знати, які сили стояли напроти. А на ділі салютували полковникові з синім шликом трицять люда юнкерів і чотирьох офіцерів з одним скорострілом.

Ряди Болботуна на команду злізли з коней, лягли, прикрилися і почали стрілянину з юнкерами. Печерськ задуднів лоскотом, луна загреміла по стінах і в районі Мільйонної вулиці закипіло як у чайнику.

І зараз Болботунів вчинки відбилися в Місті:

Зачали бухати залізні завіси на Єлисаветській, Виноградній й Левашовій вулицях. Веселі крамниці осліпли. Відразу опорожнили тротуари і стали непривітно-гомінкими. Дозорці хутко замикали брами.

І в осередку Міста був відгомін:

стали гаснути півники в штабових телефонах.

Пищать з батарей в штаб дивізіона. Що за чортовина, не відповідають! Пищать в вуха із Дружини в штаб команданта, чогось жадають. А голос у відповідь мурмотить якусь нісенітницю;

- Ваші офіцери в наплечниках?
- А хіба що?

- Ті-у...
- Ті-у:.
- Вислати негайно відділ на Печерськ!
- А що таке?
- Ті-у...

По вулицях поповзло: Болботун, Болботун...

Звідки довідалися, що це якраз Болботун, а не хто інший? Невідомо, але довідалися. Може ось чому: з полудня серед прохожих і гав звичайного міського типу з'являлися вже якісь в пальті, з баранячими ковнірами. Ходили, нишпорили. Вуса в них вділ, як на образках Лебідя Юрчика. Юнкерів, кадетів, золотонаплечних офцерів проводили поглядами довгими й липкими. Шепотіли:

— Це Болботун в місто прийшов!

І шепотіли це без жадного жалю. Навпаки, в очах у них читалося явне — Слава!

— Сла-ва-ва-ва-ва-ва-ва-ва-ва... — холми Печерська.

Патруля Болботуна з сотником Галаньбою на чолі пішла Мільонною вулицею і не було ніодної душі на Мільонній вулиці. І тут, уявіть собі, відчинилася брама і вибіг на зустріч п'ятьом кінним хвостатим гайдамакам ніхто інший, як славновісний махер-„подрядчик“ Яков Григоревич Фельдман...

На Мільонній досить таки небезпечно, хоч вона і попередня, а бють вздовж з Печерської площі до Київського Спуску.

Аби лиш проскочити...

— Стій! Ти куди?

Галаньба схилився на сідлі. У Фельдмана потемніло обличчя. Його очі заскакали. В очах стрибали зелені хвости гайдамаків.

— Я, панове, мирний житель. Жінка родить. Мені до повитухи треба.

— Посвідчення!

Фельдман витяг портфель з документами, розгорнув, взяв перший аркуш і нагло затрясся, тут лише згадав... ах, Боже мій, Боже мій!

Галаньба умлівіч схопив документ.

— Прееявятелю сего госаодину Фельдману Якову Григоревичу разрешается свободный выезд и везд из города по делам снабженія броневых частей гарнизона города, а равно и хождение по городу после 12 часов ночи.

Начснабжения генерал-майор
Илларіонов
Адютант-поручик
Лещинський

Постачав Фельдман генералові Кутузову сало і вазеліну для смавання гармат.

— Пане сотник, це не той документ, дозвольте...

— Ні, той! — з чортівською усмішкою мовив Галаньба, — не журись, самі письменні, прочитаємо!

Добрий Боже! Сотвори чудо! 11 тисяч карбованців... Все беріть! Лиш дайте жити! Дайте. Шма-Ісроел...

Не дав.

Добре й то, що Фельдман вмер легкою смертю.

Слухаючи телефонний голос, унтер-офіцер Турбін Миколай вивів 28 юнкерів і попровадив їх через місто згідно з маршрутою. Маршрута привела Турбіна з юнкерами на перехрестя, ніби вимерле. Ніякого життя на нім не було, але туркоту було багато. Довкола—в небі по дахах, по мурах — греміли скоростріли... Юнкери осторожно гляділи в даль, підносячи голови від землі, чекаючи, що властиво станеться?

— Ждатимемо тут,—сказав Миколка юнкерам, стараючись, щоб його голос звучав певніше, але той не дуже то певно звучав, бо довкруги всеж таки було трошки не так, якби належалось, глуповато якось. Де відділ? Де неприятель? Дивно, що нібито ззаду стріляють?..

І начальник діждався. В бічній вуличці, що вела з перехрестя на Берестейську стрілку, зненацька загреміли стріли і посипалися по вуличці сірі постаті в шаленім бігу. Вони летіли просто на Миколкиних юнкерів і рушниці стирчали в них у різні боки.

„Обійшли?“ — гримнуло в Миколчиній голові, він шарпнувся, не знаючи, яку дати команду. Але умлівіч розглядів він золоті плями на плечах у деяких, що бігли, і зрозумів, що це свої.

Важкі, здоровезні, задихані в бігу, константинівські юнкери в папах, нагло зупинилися, приклаkli на одно коліно, дали дві сальви по вуличці, звідки прибігли. Потім, зірвалися на ноги і, кидаючи рушниці, кинулися через перехрестя, повз Миколчин відділ. По дорозі здирали з себе наплечники, торби і пояси, кидали їх на уїжджений сніг. Величезний, сірий, вайлуватий юнкер, перебігаючи попри Миколку, повертаючи голову до Миколчиного відділу, голосно, задихаючись, кричав:

— Біжіть, біжіть з нами! Ратуйся, хто може!..

Нарешті з перехрестя вбіг останній, в блідавих золотистих наплечниках. Відразу загостреним поглядом Миколка пізнав в нім комадира 2-го відділу 1-ої дружини, полковника Най-Турса...

І тут сталося неймовірне, потворне. Най-Турс вбіг в роздопане перехрестя в шинелі, підібганий з двох боків, як у французьких піхотинців. Зімнята шапка сиділа у нього на самій потилиці і трималася на ремінці під підборіддям.

В правій руці був кольт і отворена кобура біла його по стегну...

Най-Турс підскочив грудьми до грудей до Миколки, махнув лівою вільною рукою і здер в Миколки перш лівий, а потім правий наплечник... Не зїхав Миколка з глузду в ту хвилию тільки тому, що не мав на це часу, такі наглі були вчинки полковника Най-Турса...

Потім махнувши кольтом, Най-Турс заскавулив, мов кавалерійська сурма:

— По Фонарній! Лише по Фонарній! Ратуйтеся по хатах! Бій скінчений! Бігом руш!..

За півхвилини на перехрестю валялися торби з набо-
ями, пояси і чиясь роздерта шапка. По Фонарній вуличці,
втікаючи в подвір'я, що вели на Розізжу вулицю, тікали
юнкери...

Темно. Темно в усім мешканні. В кухні тільки лампа...
В спальні в Олени в печі горять дрова. Крізь заслону ви-
стрибують плями і гарячо танцюють на долівці. Олена си-
дить, наплакавшись за Олексою, на дзиглику, підперши
щоку рукою, а Миколка біля її ніг на долівці в червоній, во-
гняній плямі...

Болботун... полковник. У Щоголевих сьогодні гово-
рили, що це ніхто інший, як великий князь Михайл Алексан-
дрович... Як кажуть, вісімсот тисяч війська... Нас одурили
піславши на смерть...

Звідкиж взялася ця страшна армія?.. Зіткалася з мо-
розної мли... Ах, страшний цей край, Україна!

(З російського Ж. З.)

Л. Мосендз

Нівелір

I.

Я бачив море: скляне, спокійне,
без сліду хвилі, без сліду руху;
в беззвучність мертву і безнадійну
даремно вістря втиналось слуху.

Я бачив землю: сама рівнина...
В безкраїм сірім навкруг просторі
хоч би зелена пляма дернини,
хоч би де тіні лягли на гори!..

Я бачив небо: мов мертве око
стояло низько шарлатне коло,
не підіймалось як перш високо,
не розсипало проміння вколо.

І без надії і без одчаю
всьому байдужа як рівень, міра
ввесь простір вкрила ген-ген до краю
ввесь простір вкрила тінь Нівеліра.

II.

Блукав Голєндерець-Літун
по хвилях незнаних морів,
від криг, де сховався бігун,
до штілів тропічних і злив.

Усюди була йому путь
де ще не заходив живий;
туди і вітрила несуть,
кермує туди й стерновий.

В безлюді примари-морці
немов би й життєва луна,
а будь між живими — мерці,
облудливий привид, маня...

Знеслились вже привид в гоньбі
за тінню примар життєвих,
і вужчає простір плавби,
затиснутий в коло живих.

III.

Is all that we see or seem
But a dream within a dream?

E. A. Poe.

Тихий, тихий сон мене опяв:
до скелястої безодні я спадав,
і на скелі тінь моя лягла
мов би в горах тінь орлиного крила,
тінь лише гойдалася обіч,
поринаючи в безодні глупу ніч,
поринаючи зі мною без кінця
в невідомую безодність рішення,
у порожній нерухомих вир
чорних блисків і погаслих зір.

Та ураз в падінні я спинивсь,
до базальтової скелі притуливсь,
притаїлась ззаду тінь моя,
в глибині вона лише та я...

Гей, глибоко ще безодні дно,
а вгорі назавше замкнено вікно,
в невиді згубився світла слід,
тишиною лише темрява звучить...
Згинув жах, відвага завміра,
з-за плечей байдужість визира;
байдужа їй злоба і любов,
чи підноситися чи спадати знов,
чи до віку бути на шпилі
в глибині землі далеко від землі...
Тиша, тиша... зупинився час,
тінь моя в заламах скелі розплилась,
розплилась... як не було її,
вже й свідомости затерлися краї,
і на місці вир кудись несе,
все вже страчено і знайдено усе.

Рідна мова і рідна немова

1.

Немає сумнівів, що в характері українця зайшла велика зміна. Не змінилися одвічні пристрасті, почуття, біль і радість, змінилося саме темпо світовідчужання. Найхарактеристичнішою рисою сучасного українця є зміна квієтизму на неспокій. Сталий неспокій, сумнів апостола Томи й одночасно стремління відшукати нові вартості. Історія, політика, родина, навіть зовнішній вигляд — все є підставою до досліджень і спроб. І серед цього всього панує стремління до утвердження себе, свого „я“ національного і особистого. Тимчасом, однак, більше віримо в правду неспокою, як у правду петрифікації.

Не лиш у нас існує цей інтелектуальний переворот. „Правдою є, каже француз А. Моруа, що в історії людськості трапляються нечасті періоди, коли в дуже короткому часі люди довершують величезних переворотів. Як примір візьмим перехід від вільної думки грецьких філософів до теологічної мислі середньовіччя, або в часах Бекона чи Декарта перехід від цієї теологічної мислі до перших наукових і позитивних думок“.

Англійка атеїстка В. Вульф вторує: „Я не претендую, — каже, — до того, що це сталося так, як то одного ранку, вийшовши до саду, зауважуємо, що розцвіла троянда, чи курка знесла яйце. Зміна не прийшла ані так раптово, ані так окреслено. Але всеж надійшла зміна... Змінилися всі наші відносини: між господарями й слугами, між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми. Одночасно із змінами в людських відносинах повстають зміни в релігії, в звичаях, в політиці, в літературі“.

Оповідали мені про кількох українців, що сиділи в спокійній каварні над блакитним женецьким озером. Розмова велась навіть не про Україну — раптом — вистрілив кулемет — українці зірвались од столика. Дивились один на одного усміхнені, з блиском в очах. Чи жби — заламання в душевному спокою Європи?

Ба, то були тільки вибухи в моторі моторового човна. Але в тій анекдотці — є, як сказавби Моруа, клімат.

Кілька завваг варто присвятити виразові свідомості того суспільства — українській літературній мові. В наших часах на неї дивляться як на витвір свідомої волі. Волі до висловлення себе, етапу свого розвитку.

A Millet, один з найвизначніших французьких лінгвістів пише про це: „Мови (язики) є тим, чим їх роблять суспільства, що їх уживають. Воля тих, що говорять ними, входить тут до гри і стає підставою до розвою мов“.

Правда, серед українського суспільства є особи (т. зв. знавці мови, фахові або несподівані рецензенти, популяризатори і т. п.), що вони, навіть, цілком докладно знають, яка має бути раз на завжди українська літературна мова! Український письменник і журналіст пізнають їх як автомобілісти — мотоциклеву поліцію: тільки трохи більше фантазії в провадженні, в русі, а вже наздоганяє чоловіка якась умундурована постать, кладе йому руку на плече і нотує кару в себе в книжечці (чи в кутку!) за недозволене переступство.

Лише, що мотоциклева поліція в своїх обліченнях орієнтується на підставі звичайної арифметики, тимчасом язикова поліція має свої власні таємничі приписи. І то кожний — інші. Варто часом перечитати обопільні рецензії на себе двох редакторів, чи навіть професорів. По їх поєдинку від обох нічого не зостається, як від двох порохових складів, взаємно зірваних. А однак у них ще вистарчає запалу, щоби бути невмолимими до мовних творів, коли ті хоч на йоту ріжняться від ними усталеного шабльону, переважно дуже вбогого.

Дивно, що письменники, поправляючи мову, завжди були лагідніші від фахових поправлячів-рецензентів?

Одного разу по перечитанні прихильної оцінки мови когось із письменників, спитався я автора рецензії найбільшого представника „*juste milieu*“ нашої літ. мови — поета і фільольога Володимира Самійленка:

— Ви так прихильно окреслили мову автора, алеж у „Книгарі“ другий рецензент її просто висміяв зі своєї рецензентської високости?

— Бачите, — сказав на це Сивенький, — мені здається, що між нами є та різниця, що в нього на першому місці є його власна особа, а в мене — слово.

Не — „слова“ сказав Самійленко, а — „Слово“!

Може допоможуть волі до висловлення себе ті, які науково працюють над словом? Поможуть суспільству бути собою в мові?

Як історики-лінгвісти, граматиками, дослідувачі вони сортують, аналізують, синтезують і врешті заціплюють це все в дитячих душах. Чеснотою їх метод, заслугою їх способу думання — це відкидання всього непевного, нестислого, випадкового. Матеріал їх праці це неживі речення і слова, вирвані з творів, це якби стабілізовані частини живого організму в анатомічних препаратах. Їхні мовні спостереження завжди чути формаліною, що утривалює і... забиває. Вони нічого не можуть відгадати, передбачити, створити. Практично найбільше вартісна частина лінгвістики — свого роду „стабілізаційна лінгвістика“ боїться сучасности хочби вже тому, що в кожній сучасності є багато елементів будучности.

Письменники не відносяться до цієї науки прихильно.

Недавно розповів Тома (Thomas) таке про блискучого французького стиліста минулих років, Барбея д'Оревілія (Barbey d'Aurevilly):

„Керманич друкарні зауважив щось у рукописі Барбея, підкреслив нігтем і присунув це до письменника.

— Що це ви мені показуєте?

— Це слово...

— То що з того?

Друкар вагався... Вкінці заризикував:

— Але, бачите, — сказав, — граматика власне забороняє...

З призирством Барбей віддав йому коректу:

— Пане, затримайте собі свою граматику. Я маю власну.

Метою мовознавців щодо письменника є передусім знищення його мовної індивідуальності і розсортуння всіх кісточок його мовного кістяка до спеціальних касеток, де вже поховані його попередники письменники, знані (література) чи незнані творці („народня“ творчість). Це все є добре, але це все стоїть під знаком минулого.

Бо це всеж є „слова“, — механістичне упорядковування, а не жива, близька людям синтеза. Не 20—40 тис. слів майбутнього українського Ляруса, але слово є важне.

Бож Слово було на початку, як ознака людини. Воно звістувало єдність на початку нації. Слово, що, як висловився Поль Кльодель, „трансформує несвідоме у свідоме“. То чудесне Слово, що дає можливість зрозуміти людину, впливаючи на неї і від неї брати найделікатніше і найдивніше посеред людських річей — психе людини — її душу. Слово не як предмет граматики, дидактики, але, говорячи за геніальним Потебнею „форми свідомости, що їх нічим не можна заступити“. Слово вираз найглибшого інстинкту нації, Слово „не тільки як одна зі стихій нації, але як її найдоверніше обличчя“.

„Колиб, — каже професор Потебня, — навіть, було можливим об'єднати людськість чи взагалі народи одним язиком, то це булоб катастрофальне для вселюдської думки, як заміна багатьох почувань — одним“... („Мисль і язик“, „Язик і нарід“). Слово — то сила стихійна. Праця гнобителя слова може його звичечити, надвередити, але не може знищити. Навпаки і дезорганізоване „осліплене“ Слово підбитого народу мститись. „Нарід, поглинений іншим, після незміримої витрати своїх сил, таки приводить той другий (денационалізуючий) до розпаду“. (Ол. Потебня).

Рідну мову, яко Слово, що живе, розвивається і гине разом з народом, творять до деякої міри всі члени нації, члени її суспільства передусім. Та „рідна мова не повинна служити тільки до збагачення науки, — каже видатний філосф, — лише передусім до уформовання відповідної пси-

хічної постави супроти світу, повинна розвивати ріжнородні типи психічної реакції. Повинна вчити, як повнота психічних переживань має реагувати на повноту життя.

Таке реагування на життя духовою повнотою є репрезентоване найдоступнішим для всіх мистецтвом — мистецтвом Слова". (Проф. Юлій Кляйнер).

Дійсно „найдоступніше з усіх мистецтв“! Його матеріал і його методи діяння є знані кожному. Властиво, знані слова і кількадесять правил до впорядкування слів. Але щож! Це дає голінність до оцінки. Інтелігентний профан (скажім з французька) відчує результати довгої технічної праці і підготовки в різьбарстві, музиці, малярстві і буде обережний у критикуванні образу, пам'ятника чи симфонії. Зате буде відважним у відношенні до повістяра, драматурга чи поета з їхнім складним і делікатним мистецтвом. Бо цеж не є ані таємничі відтінки фарб, ані потужні асоціації звуків, ані яскрава рівновага будівельних площин, — от собі тільки повязання двох-трьох тисяч слів. Бачучи стільки довкола несвідомої гри, а нераз і творчости слів, як не повірити, що й свідома творчість—мистецтво слова—є легке?

Речення, яке найчастіше чує письменник у своєму оточенні, це сказані довірочно, як змовник змовникові, слова: „Ви знаєте, — я теж пишу!“

Має слухність Юрій Дюамель (G. Duhamel), пишучи: „Колиб мені якийсь кульгавий чорт дав змогу заглянути магічним всевидючим зором до кишень моїх ближніх,—я знаю (суджу після моїх відвідувачів),—що в кишені кожної людської істоти у віці понад дванацять літ завжди лежить рукопис“. (Le langage et ses démons).

Ми не є Францією. Але пригадаймо собі десять тисяч осіб у Києві, що в 1922. році підчас міського перепису подали свій фах яко „письменники“. Кілька літ тому статистика „Плугу“ і „Гарту“ нараховувала понад 15 тисяч літ. гуртків на Великій Україні. Визначимо хоч по десять осіб на гурток, і матимем стопятьдесять тисяч осіб. А однак ми не пізнали серед них і стопятьдесять письменників.

Їх, цих людей. „українців з рукописами в кишенях“ є напевно більше. Механістичне зачеплювання слова за слово, речення за речення — їх чарує. Є певна магія в такому автоматизмі слова. А однак вони не можуть нічого тривалішого створити. Мають волю до мовної творчости, хотілиб реагувати на життя, — але не мають тієї потрібної до реагування „духової повноти“, про яку гадував Кляйнер, не мають тої „стихійности“, що її звеличує Потебня. Ту поставу супроти життя може мати тільки — індивідуальність.

II.

Індивідуальності, одиниці, що в рідній мові віддають інстинкт і волю українців, — письменники, проповідники, журналісти, полемісти, — деж їх шукати як не в історії українського письменства?

„Бо, — як каже Іван Франко, — всежтаки історію літератури творять переважно визначні творчі одиниці, що підносяться духом понад загал, нераз відгадують його стремління, а іноді показують йому нові шляхи розвою“. (Зап. Н. Т. ім. Ш. т. 89 й).

Отже перейдім до історії, а точніше історій літератури. Приємною бібліографічною пригадкою є „Нарис історії укр. літератури“ Івана Франка. Вона має в собі щось зі свіжості і практичності катальогів малярських галерій, своєрідної української мовної Пінаотеки-літератури.

Однак переважає інший тип більш претенсійний. Там найважливішим є „той загальний принцип, з високостів якого повинні ми оглядати факти нашого письменства і до якого зводити діяльність наших письменників“. (С. Єфремов. Іст. укр. письм.).

Кожний історик відповідно до партійної приналежності згл. до характеру визначає собі свій „загальний принцип“. Пригадаймо собі: Б. Грінченка („принцип реальності, національності та народності“), Б. Лепкого („безумовним постулатом літератури покласти красу, до котрої рветься дух людський“), С. Єфремова („принцип громадського слугування письменства народові, тим широким масам трудящого люду“) і т. д.

У практиці примінення підстав стає чимсь подібним до середньовічних „індексів книг істинних і ложних“. Історик відкидає без жалю все те, що не становить „неминучого стану в ідейному процесі літ. розвитку“; все є шумовинам, коли не ілюструє провідної думки історика літератури.

До цієї своєрідної цензури треба додати і підсвідому цензуру самої особи історика; його щирі симпатії і антипатії. Найтяжче від того буває сучасникам історика. Будьмо певні, що колиб історію літератури написав свого часу П. Куліш, що довгий час так заздрісно був розчарований у Шевченкові, то роля великого Тараса булаб дуже нужденна в тій історії.

С. Єфремов чує виразну нехоть до О. Кобилянської, К. Гриневичевої, М. Євшана і тієї групи письменників, що на його думку прямують до „непогамованого субективізму“. Для автора цікавого „Лихоліття“, блискучої „Камінної душі“, яскравого „Берестечка“, саркастичного „Авірона“ не знаходить наш історик нічого до пригадання, як тільки його ім'я і прізвище — Гнат Хоткевич.

Поза цензурою партійною і цензурою особистою, цен-

зурою тієї чи іншої лояльності, чи ж почуття міщанської обмеженості не було досі добрим цензором? Такі твори як „Гаргантюа і Пантагрюель“, „Жіль Бляз“, „Тіль Ойленшпігель“, чи новелі Чосера, символи буйних національних темпераментів в очах заходу, до української історії літератури напевно не були прийняті. Що клопоту мав чеснотливий Куліш (дивна мішанина демонічних поривів і обивательського страху) із натуральною реакцією тодішніх українців на появу бравого, розпусного, битливого і безпардонного п. Енея Анхизенка!

„Як появився Котляревський із своїм Енеєм, — писав Куліш у „Хаті“, — усі зареготали щиро... Зареготали, і той регіт був — найстрашніша проба нашому писаному слову українському. То було все одно, як родиться дитина серед п'яних баб та щей сама сповитуха впеться“.

Тимчасом „бідолашне немовлятко“ само було добре на підпитку. Але треба було з нього зробити „кільце в ланцюзі літературного розвитку“.

Хіба найприкрішим моментом є саме той, коли письменників, що перейшли через усі цензури і „дістали пашпорт“ від історика, нагинано до схеми історії літератури і відповідно аналізовано й окреслювано.

Недармо зойкнув поет: „Смутний то талан так скомпліковано, так тяжко і так святочно жити, а потім стати надбанням доцента!“.. (А. Блюк).

Щоб сказати своє „Аврам родив Ісака, Ісак родив слідуєчого“, — історик літератури не вагається збагатілізувати, а то й знищити індивідуальність мистця мови. І в цьому є неправда історії літератури.

Ці висортовані полковники, підполковники, чотові й бунчужні літератури, сірі, зоднаковілі в своїх уніформах — тільки можуть пригнобити читача такої „історії української літератури“.

А всеж це могла б бути книжка, котрою зачитувалися б люди по ночах, як зачитуються романами пригод, чи подорожей.

Дайте лиш одно — кожного письменника таким яким він є в цілості, в суверенній цілості з усіми його людськими суперечностями. Не турбуймося тим, що між Квіткою і Кулішем, або Нечуй-Левицьким і О. Кобилянською не буде звязку. Трактуймо світ фантазії письменника як окрему країну. І ще одно, — дозвольмо оповідати про подорож до тієї країни тільки людині, котра в тій подорожі закохана.

В своїй любові вона, принаймі, не знищить організму - світу фантазії письменника, а може своїм ентузіазмом потрапить видобути приплив життя і творчості в інших людях.

Є мапи продукції кожного краю (дерево, вугілля, залі-

зо), Італія видала мапу розкошів туристики, Франція — гастрономії. Уложім мапу української літератури. Маркуймо її після творів чи прізвищ. Не стараймося дуже, навіть, за історичну схематичність.

Може в нашому столітті нам ближчий улюблений роман козаків „Александрія“ як „Роман Кирпатого Мефістофеля“, може нам рідніший вогонь полемістів XVII-го століття, як прохолоджуюча вода Сковороди? Подорожуймо з веселим серцем по горах і долинах, ріками й озерами цієї мапи! Нині їдьмо до олександрового гаю Коцюбинського, завтра до підгірської церковці „Русалки Дністрової“ нині до буйної станиці Якова Кухаренка, завтра — на ідилічні ниви Габора Костельника...

Але подорожуючи ствердимо, — нема однієї рідної мови, є багато рідних мов. Ціла істота письменника, чи взагалі мистця мови, стремить до того, щоб не бути подібним до інших! Сила їх сугестії в мові не полягає на тому, що вони напр. писатимуть мовою Шевченка. Шевченкові це — ніяка користь (бо він себе вже висловив), а мистцеві слова — велика шкода (бо він себе не висловив). Сила мистця мови не в тому, що він виріс із ґрунту, чи світоглядів тих і тих, але в тому, що він потрапить перетворити всі ці впливи в щось своєрідного, що він має силу відділитися від свого, сказатиб, підложжа.

Що нині — прийняті за підставу української літ. мови — мови Старицького, Грінченка, Шевченка чи Котляревського, — то ще не є остаточно знищення інших рідних мов. Границя часу, поставлена нашою мовною бюрократією, — од початку XIX-го століття — є так само умовна як і всі інші границі для живого організму, що росте.

В присвяті „Алфавита Духовного“ (1720 р.) митр. Криворосському оповідає єромонах Ілля таку легенду. По поразці Дарія знайшов Олександр Великий у наметі Дарієвому „містерну і дорогої роботи“ скриньку. Милувався нею потужний переможець, надумувався, що до неї сховати. „Не зазначив її, — пише Ілля — на злото, сrebro і дороге каміння, которое коликольк в землю схованое міль і ржа повредити і в ничтоже обернути може; леч назначив ю на соблюдение негибнущее і никогда не ветшающее“. Сховав до неї „Іліяду“ Гомерову.

Річ „негибнущая і никогда не ветшающая“. — то індивідуальність Мистця Слова. Зрешттю, наші часи, в яких стільки в сконденсованні бачимо історичних подій, дозволяють нам зблизитися до кожного старого письменника, що досі нам видавався чужим. Роки 1917—20 ближчі до років 1650—57 як до яких небудь інших.

Чи розкішна тирада Мартина Броневського в кінцевому слові його „Апокрисису“ (рік 1597) не є близька українцям з Галичини і Волині? Чи не зрозумілий елегантний

Захарія Копистенський (1724) з його південним славянством, типу гетьмана Богдана „Яфетове плем'я Россове і Сербове, і Босняне, і Істрове, Іллірикове, і Далматове, і Молдаване, і Мультиане, і Чехове, Моравляне, Гарватове“... Одним словом усі слов'яни, крім... поляків і москалів?

Чи не вартий подиву характер і проповіді проповідника Зизанія (XVI. ст.), що про нього писав противник-сучасник: „З землею і небом воюєш; ні Богові, ні людям не потураєш, святих з неба спихаєш, чортів до пекла не пускаєш... Тай цього з тебе не досить: на своїх старших, так і духовного чину, як світських, зухвало наставляєш язика, про нашого пана короля в своїх казаннях не гаразд мовили, на митрополита гавкаєш. Латинників виклинаєш. Русь на бунт і розбрат підводиш. Сказати коротко — диявольську роботу на землі справляєш“. (Zebrowski, Kąkol).

Щось із Хвильового має в собі протест Л. Барановича проти Москви і його світогляд: „Сих брані повних времен ничтоже тако полезно якоже Меч“ (передмова до „Меча духовного“ 1666 р.). Кожний усміхнеться, читаючи промову перед запорожцями в „Милості Божій“ (1728 р.), де стільки знайомих, сучасних подробиць. Ба, навіть здається, що то про колгоспи говорить вірша з початку XVIII. віку, коли „зачинають як собак нас, як у клітку-птахи“.

Багато є і з сучасних літературних напрямів: ось попередник Зерова і Рильського співає;

„Простих пісней складає Ритм в тіню здоровім,
Аркадській бидлята наставляють уха,
Гди співає. Він зась дме. Поки стає духа.

(Василь Устрицький у збірнику XVII. в. „Парнас“).

Не бракує й Семенка в особі Л. Величковського († 1673 р.), що деклямував:

„Анна ми — мати й та ми манна,
Анна питала мя — я мати панна.
Анна дари мні сіль мира данна“.

Остаточного найбільшого закид письменникам тих часів є — це закид спольщення мови. Чи це було спольщення, чи ще в більшій мірі златинщення нашої мови? Латинський кістяк (складня) мови був подібний в обох мовах. Зрештою як довго наше слово буде співжити з заходом — так довго буде спорідненим із слов'янами західної культури.

Якже знайти дорогу до цих усіх майстрів і підмайстрів льогосу? До їхньої атмосфери творчості?

В Одисей великий рів наповнюють свіжою, паруючою кровю. Тіні вмерлих приходять, пють трохи крові, оживають і стають перед живими і можуть відповідати на питання живих.

Даймо нашої теплої крові, нашої радості і прихильності позичмо минулому, а вони всі оживуть і прийдуть.

нам на поміч, нашій волі до висловлення себе. Прийдуть, як висловники найглибшого інстинкту нації.

Бож голос їх, то голос індивідуальностей, що хотіли утвердитися в будуччині. І тепер ми, — будуччина, з ними розмовляємо. І може не один голос з тих далеких голосів допоможе нам самим утвердитися.

III.

Праця мистця мови над собою мала донедавна окреслені границі. Письменники і журналісти вчилися мови найчастіше як малярства малярі, — особисто від майстра. Багато французьких поетів вчилося від Маярме, учнями Л. Стаффа — в більшій чи меншій мірі є майже всі сучасні „скамандрити“ в Польщі, в Києві дуже багато плідних письменників завдячують своє письменника а передовсім мовне виховання Миколі Вороному. Жива традиція дає багато.

Як реагувати на життя духовою повнотою в мові? — це питання молодий письменник старався розв'язати шукаючи аналогії серед усталених давних чи теперішніх мистців слова. Колиж нема живої традиції, — бере до рук книжку. Бере з питанням: як в ін це робить?

„Я часто, каже Моруа, розважався аналізуючи ритми і стилі письменників. На мою думку це найбільш цікава, дійсно справжня технічна форма літературної критики“.

Часами кілька технічних дрібниць дає багато до зрозуміння психи письменника. Ось Пруст (Proust) що додає кілька прикметників (5—6) до іменника і тими прикметниками ступнево щораз виразніше окреслює річ. Ось Анатоль Франс, що любить сполучати два супротивні прикметники („переможні і хитливі кроки“). Ось безконечні хвилі Шевченківських дієслів, і тяжка хода Кулішівських зложених прикметників, важніших для нього від іменників.

Варта зацікавлення такі праці як „Дієприкметники в Шевченковому Кобзарі“, придалисяб такі як „Ритм у новелях Стефаника“, „Боротьба латини із словянщиною в полов. XVII ст.“, „Біблія Лютера і Біблія Куліша (мова)“ і т. д.

Але не ці технічні подробиці, що назовні були змістом праці таких гуртків як „Музагет“ у Києві, „Фльоюра“ в Одесі, чи гуртків при журналах „Мистецтво“, „Універсальний Журнал“ і інші.

Правда, про слово говорилося там, як про матеріал, як різьбарський камінь. Але слова викликали святочне захоплення, а праця почуття якби релігійної сумлінності. Поставити „Й“ на початку рядка у вірші, зле облічити приміненість кільканадцять часто супротивних правил милозвучності і ритму, — то було не тільки неестетичне, але й не-сумлінне. Смак і почуття відповідальності було підставою клімату тої кабінетної праці гуртків. Можна лиш подивляти прецизію праці таких мистців як Рильський, Загул, Зеров...

Але праця їх, давши такі плідні наслідки, була безрадною в обличчі нового періоду українського життя.

Пригадую розмову з В. Самійленком про силу підводного каміння для мови пуриста-письменника. Вкінці запитався я його:

— А чи ви самі в „Україні“ не зробили, боронь Боже, якогонебудь прогіху?

— Зробив. — сказав поет із сумом, — зробив!

І вказав на свою книжку поезій, що лежала на столі:

— Там я вжив слова — „жизнь!“...

„Жизнь“ можна трактувати як слово російське, а можна як окреслення із славянська чогось сильнішого, глибшого, авторитативнішого від буденного, розміреного „життя“.

Отже та Жизнь, як буря, як перманентний землетрус прийшла в Україну, огорнула і мистців слова. Не мала нічого в собі з кабінетности літ. гуртків. В останньому п'ятнадцятилітті змаліло значіння дбайливо викоханих книжечок. Повінь є за широка — ліхтарики за малі. Можна про більшість із них сказати те, що сказав колись Золя про модерністів „їхні тоненькі брошурки нагадують мені шкаралупки горіхів на поверхні Ніагари“.

Десь далеко в жовтавій далині повені залишився останній вогник того періоду — Тичина — дивний еклектик простонародньої пісні і зляканого українського лібералізму.

На тлі матеріальних катаклізмів — виступили людські пристрасті.

Збунтований Шекспірський Каліббан провадить карні експедиції проти чеснот, Аріель, дух світла, стремить до підозріло угодової політики, замовк чарівник Просперо, що знав стільки заклять проти нечистих духів, а Буря триває.

Зрада, егоїзм, безсилість, жертвенність, войовничість і підкупленість — видні так виразно як за шкляними стінами. Зрештою, ніхто з тим не криється, інакше бувби смішний. Ніколи українці не були так цікаві і ріжноманітні як у роках 1917—1920, і хоч тепер ріжноманітність ця прибирає нераз терпкого присмаку, вона уяскравлена зростає. Противенства слів, замірів і чинів є так великі, що аж не до знесення для одиниць і вони прагнуть визволення з противенств.

Над людськими душами, як у казці, над скарбами скупаря, що містилися в вежах і льохах, пролетів шалений вітер і позиривав заслони, позиривав дахи з веж. Кожний перехожий, дивлячися згори, може легко порахувати скільки мішків золота, чи старого мотлоху зібрав скупар потаємці. Сторонність сталася натуральною річчю, як є натуральним ділом Божим людські характери. Невтральність, „Об'єктивність“ минулого упадочного століття є чимсь більш підозрілим як ошуканство. Людського характеру людині не можна відібрати, і на дні багатьох „об'єктивних“ діячів мистецтва

ворушаться, кліпають очима на гостре світло маленькі і підленькі пристрастинятка. Їх об'єктивність раптом стала виглядати на запроданість матеріальним обставинам, частіше на безсилість і протрацію, а дуже рідко на смутну резигнацію твердих людей.

Тратить голос у цьому житті лірика. Не дивно, що поняття про наші українські часи дає наразі тільки кількох (може двох-трьох) публіцистів, що відчули ритм і плястику сучасної життя. До живої води їх слів жадібно припадають українці. Словами памфлетів Хвильового живуть люди під Совітами. Зрештою, не тільки в нас публіцисти, полемісти і філософи перші відчули інший ритм. Коли Т. Манна запиталися хто на його думку найбільший письменник сучасної Німеччини, відповів не вагаючись — Освальд Шпенглер.

Але поза стенторовими голосами полемістів панує мовчанка. Річ не названа — німує. Назвати треба все, що є в нашому часі: зле й добре, радісне й приkre. Назвати, дати йому життя — цей Рідній Немові!

Хвала Богові, тепер є часи коли можна вміти ненавидіти і любити так як ніколи. І в огні тих пристрастей дасться нам зробити те, що найважливіше — можливість назвати свою епоху.

Як нам тяжко з невірністю мовчанки вкаже хочби постать Миколи Хвильового, Хвильового останніх літ. В тих літах він покинув усі пільняківські вибрики і гримаски, — з очима налитими кровю, з хриплим віддихом він спішить висловити себе, опанувати свій час і свою мінуту (памфлети, Вальдшнепи). Невірність плитких часів у мові душить його. Як часто (можна відчувати це!) ненавидить він власну мову. Як плутається в ній мов у широких шароварах. Гордість його дусить, гнів спалює, коли він бачить, що він сам є під впливом російщини. Щоби дати тип людини після нього цілком вільної, — він з роспуки вкладає їй в уста... французьку мову. Як він відчуває приниження у простоті мови, і як не хоче, щоб мова конквістадора Хвильового відбивала щось іншого крім розцвіту одиниці і розцвіту нації!

— Гальо, — каже пан популяризатор мови, — таж він утікає від власного багатства мови?

Так, він утікає, бо боїться, що українська мова затримається і устатковується в фазі приниження. Він боїться, що на ній, навіть, не буде слідів Великого Зриву. Він зауважив, що десь далеко поділися хуторянські Марки Вовчки, що на них ми вчилися мови. Мова наших Модестів Левицьких і Борисів Грінченків, що вистарчала колись, — тепер жахлива і понижуюча своєю безпомічністю, вайлуватістю, товстотільністю. Нічого на ту мову, склапану в ХІХ-м столітті не можна якслід перекласти, можна тільки описувати

нею. Є багато понять і комплексів, котрі вже треба мати. Описуємо ті поняття якби можна було описувати... годинник. Мусимо вміти назвати їх.

Найважливіше назвати. Назвати. змусити говорити Рідну Немову, перетворити несвідомі процеси в свідомі. (Тим самим вирвати з чужих рук!).

Цей страх Хвильового, — це страх Міцкевича, що під час тимчасового упадання Польщі назвав всі польські речі, всі польські душі і — затримав упадок Польщі. На знак його поем — вона зависла в повітрі аж прийшов слушний час.

Багацтво мови? то не багацтво слів у словниках, то багацтво мовних індивідуальностей („рідних мов“), не суха валява галуззя, а сади вічноживих дерев.

— Гальо, — каже пан популяризатор мови, — він багато бере з чужих мов!

Замало, — можна тільки відповісти. Так, більшість письменників наших читає (не може не читати!) в чужих західних мовах. По італійській, французькій чи англійській подорожі (в країну мови) з їхнім духом виразності, консеквенції трудно не заговорити їх гострим, накидливим, міським стилем. Як не любити блискучого фехтунку звинних нюансів, дотепних скорочень, перерізів понять? Більше, без чужих мов не може бути сучасного українського письменника. Щоби наздогнати Захід у виробленості, як злодії мішками, мусимо зносити чужі поняття і слова, бо нам своїх замало!

Знають про це нації, спізнені в розвою: як німецька, польська, російська (три найбільш занечиснені чужинностями мови, як кажуть лінгвісти).

Рідна Немова заговорить в часах великої пристрасності і великого неспокою і словник Заходу допоможе в цьому. Але спинятись і вертатись до мови „чистої як сльоза“, а одночасно... байдужої до відтінів, розпливної, неточної, безбарвної — такої мови нам хіба ворогиб зичили.

Інша річ, що гордість мистця мови не повинна дозволити на запозичання словного багацтва від народів, що з м у ш у ю т ь нас вчитися їх мов.

— Гальо, — каже пан популяризатор мови — зітхає і... починає перераховувати всі граматичні і їм подібні помилки, що він їх знайшов у письменника (імя рек), у публіциста (імя рек), в історика (імя рек) і т. д.

В тім треба йому признати слушність. Хочби з огляду на учнів школи. Зрештою, то є поле до дуже ефектовних виступів. Здається, що в цьому році вийшла граматики франц. мови видана Академією Наук, — скандалічна як кажуть бо з багатьома дрібними недоречностями. Саме в листопаді вийшла книжка А. Теріва (Therive) „Les querelles de langage“, де він поправляє майже всіх сучасних франц. пись-

менників. Зрештою мають помилки всі вони, від Расіна і Фльобера почавши. Ще в цьому місяці письменник Серошевські, відкриваючи польську Академію Літератури, у вступній промові зробив одну велику помилку. Є то заняття не позбавлене приємности, поправляти дрібні речі для Маціцьких (форма галицька) і Масісійських (форма харківська).

Може більш доцільним булоб розвивати смак загалу й школи і показувати їм що гарного є в нових синтезах слова. А може для того треба більше інтуїції, сміливості? Щож, хай їм помагає св. Андрій, опікун України, і св. Христофор, опікун автомобілістів!

По першім періоді, періоді воєн (X—XVII ст.), по другим — упадку (XVIII—XIX ст.) приходить третій аспект Українського Слова.

Мистців слова цієї пекольної і пекольно цікавої епохи пізнаємо, як Данта. Вернувшись із підземель пекла він мав опалені від вогню вії і смак диявольської сірки на устах.

Е. Маланюк.

Вінець кінця

(Іван Бунін)

Визначаючи щороку нобелівських лавреатів, Стокгольмська Академія, можливо, не раз помилялася, тим більш у такій делікатній справі, як література.

Та в однім Академія, колись так близького нашій історії народу, не помилялася ніколи. Це в її відношенні до російської літератури і у відчутті „російськості“ в творчості взагалі.

І цьогорічне присудження нагороди російському письменникові Іванові Буніну, першому росіянинові, що став нобелівським лавреатом, не лише не протирічить нашому твердженню, а, власне, являється яскравим його підтвердженням.

1.

Характеристично, що цей факт, радісний спеціально для російської еміграції (саме в часі, коли Літвінов був в Америці), на сторінках еміграційних видань — не викликав спеціальної — зогляду власне на особу Буніна — радости. Про пресу більшовиків, які від літ всіми правдами й неправдами, але цілком безнадійно просовують „свого“ Горького, — нема що казати: звідтам буде або похмурне мовчання, або відра помий*).

*) Одначе не треба підлягати ілюзіям: більшовики з властивою їм зручністю використають „акт міжнародного признання російської літератури“ хочби навіть в особі „контрреволюціонера“ Буніна. М і. його еміграційні твори перевидавало „государственное“ видавництво в Москві.

Виразом арифметично-середньої „всеросійської“ opinii може бути голос такого П. Мілюкова, що з приводу нагородження Буніна пише („Посл. Нов.“ ч. 4621) (м. інш. вітаючи лавреата):

„Сьогодні наша перша думка не про нього (Буніна), а з приводу його (підкр. оригіналу)... Один із наших ліпших... письменників нарешті дістав нагороду... Якби не уявлявся штучним і випадковим цей шлях до світової слави... в нім є щось, що його відрізняє, хочаб вже те, що цей шлях спізналий (?)... Мусимо побажати, щоб цей виняток стався правилом (!)... Немало сумних і гірких струн брентіло на його (Буніна) лірі і від його реалізму часом віяло безнадією. Хай ці струни сьогодні замовчать“... (п. Мілюков „Привіт лауреату“).

Цей старечо-зідливий — між рядками — яд облзлого нині лиса позагробової Росії, що й казати, не є безпідставний. Пече старого страшна для нього правда, якої лицемірно уникає, і гризуть досадні спогади з доби „блістательнаво Санкт-Петербурга“.

З тих кілька імен, що на зовні складають літературу Росії, — Пушкін, Достоевський (Лермонтова й Тургенєва росіяни не дуже шанують, а що до Гоголя починають відчувати деякі сумніви) і Толстой — цей останній і по значінню і по часу мав колись ніби найбільші шанси на нобелівський вінець. Будьщобудь постать! Одна сорочка (що нині стала уніформою совітських громадян), ота славна в С. С. С. Р. „толстовка“ — чого була варта на численних фотографіях і рисунках! Дійсно, Лев Ніколаєвіч і його сорочка, зазнали по європейських центрах у свій час такої слави, якої ніколи не зазнати вже ані довгій рясі Рабіндраната Тагоре, ані козі Гандія, ані козлячий борідці провінційного Мефіста і другого російського „льва“ — Льва Давидовича Троцького... І всетаки нічого не помогло: Стокгольм відкинув кандидатуру автора „Війни й Миру“ і то зовсім не тому, що, як потішає себе російська інтелігенція, „чужинці не можуть збагнути таємниці російської душі“, а якраз навпаки, тому що Стокгольм віддавна і дуже добре знав її зі всіма її примітивними, хоч і небезпечними „таємницями“.

Довший час у списку кандидатів фігурували також Мережковський і — тоді ще „довоєнний“ — Горький. Але й ці кандидатури систематично падали чи то внаслідок похмуро-хаотичного псевдоапостольства першого чи то в наслідок статті під сочистим заголовком „Плюю тобі в очі, прекрасна Франціє“ — другого.

Нарешті, в останніх часах, в добі „еміграційного періоду російської літератури“ до відновленої Совітами кандидатури вже більшовицького Горького еміграція додала несподіване прізвище Буніна. І кандидатура цього останнього одержала перемогу.

Чиж треба додавати, що літератури сучасної Росії, т. зв. „Совецької“, взагалі не брали і не могли брати під увагу з причин чисто-психічних: або специфічної „російськості“ її, або частіш виразної мистецької яловости.

2.

Невипадково вживаю щодо кандидатури Буніна окреслення — „несподівана“.

Року 1870 народжений на Вороніжчині з старої (отже напевно не російської або мало-російської) шляхти, по традиції не скінчивши систематичної освіти, з'являється Бунін у російській літературі, як автор досить блідих віршів переважно „пейзажного“ типу. То був глухий час російської поезії. Дуже поволі відмирили „громадянські традиції“ і одночасно народжувалося явно неросійського походження і явно хоробливе „декаденство“. Пушкінська лінія, стерта віддавна, була загублена назавжди. Між народницько-соціалістичним Мельшіном („П. Ч.“) з одного боку і гостропрямною Зінаїдою Гіппіус — з другого — всевладно панувала плитка псевдо-поезії Надсона.

Вірші Буніна виростали спроквола, трудно, але вони з якоюсь, дійсно, „малоросійською“ впертістю шукали загубленої лінії Пушкіна: прозорости й стислості мови, виразности клясичної метафори, монументальности розміру і (звичайно безнадійно) пушкінської зрадливої, бо органічно-вродженої — „легкості“. Так, саме в часі наявного розкладу імперської літератури, під нездорове шумування експериментів і, зрештою, даремні „заховавчі“ зусилля Брюсова — з'явився віршований „Листопад“ Буніна, ліричний пейзаж в може занадто широких рамах.

За „Листопад“ дістав Бунін від російської Академії т. зв. „премію Пушкіна“ і титул „академіка“ відділу красного письменства. Так Академія, що ще по традиції ховала в собі відчуття російського „клясицизму“, увінчала його ремінісценцію, доречі досить анемічну, хоч і старанну. Дальша путь Буніна, як поета, йдучи так само трудно й твердо, показала значно більші за „Листопад“ здобутки в царині вірша.

Але одночасно з'являються у Буніна оповідання. І в них щойно літературні вартости, що їх викультивував письменник у своїй віршо-творчій лябораторії, знаходять певніший ґрунт і щасливіше застосування.

Та ефекту дореволюційна творчість Буніна в Росії не давала назовні. Віддавна скептичний до своїх сучасників і колег, цей останній з літературних „дворян“ імперії — в жаднім угрупованні не находив собі місця і — на довгій віддалі від групи „Знание“ з Горьким на чолі аж до трона академіків „Імператорської Академії Наук“ — щільно ото-

чений аврою досить зимного визнання, залишався, властиво, — чужаком, не „своїм“, майже не „руським“.

Характеристичним з цього боку уявляється один з передреволюційних сонетів Буніна („Сонет“), де він символічно, але одночасно й реалістично (як Бунін це вмів сполучити!) дає своє досить гірке „Exigi monumentum“... Мандруючи серед шпилів Альп, він вирізує штилетом сонет на кризі.

„Лішь для того, хто — на вершині“, свідомий цілої крихкості такого крижаного „пам'ятника“, але гордий своїми: альпейською висотою і самотою віч-на-віч з вічністю.

Це було щось несподівано дивне, майже дике в добі упадку російської літератури. І власне в цім треба шукати причин одного парадоксального явища. Коли факт еміграції так згубно впливає на творчість визнаного і обдарованого могутнім талантом повістяр Олексія Толстого, що той мусить, нахутку скомпонувавши (разом з кількома іншими москалями) теорію „сменовеховства“, чимскорше навертатися додому, щоб на свій спосіб рятувати себе, як письменника, — то власне еміграція є тим станом і тією атмосферою, де творчість перед тим досить непоказного й скромного Буніна — розквітає повно і несподівано.

3.

Поняття „еміграція“ у випадку з емігранством Буніна має дещо відмінний від звичайного характер. Це не значить, перш за все, що Бунін був і є серед російських емігрантів. Зовсім навпаки: від одразуж — завдяки (треба це визнати) ласкавому опікуванню своїх приятелів, зробив кілька далеких подорожей, а потім осів у затишній віллі на окраїні Провансу (Грас.). З одного боку — початок Альп, з другого — море: умови, дуже далекі від „емігрантських“ і справ еміграції російської взагалі.

Недавноще за несповна 10 літ перебування в цій віллі з'явилися: 1) „Троянда Єрихону“, 2) „Перше кохання“ („Мітіна любовь“), 3) „Соняшний удар“, 4) „Древо бже“ і 5) „Життя Арсенєва“ (ще не закінчене).

Отже емігранство Буніна це — перш за все — перебування поза межами Росії, всякої, навіть еміграційної.

Такого роду емігранство має свою традицію в історії російської літератури. І в пам'яті заразже з'являються дві постаті: Гоголь і Тургенєв. Вони найбільш виразні і найбільш характеристичні саме для Буніна.

Бунін — письменник безперечно є в цім відношенні наслідником Тургенєва і зовнішню (б. м. ті самі, хоч значно страшніші, політичні умови) і внутрішню („західництво“, „дворянські“ теми, пушкінська мова, правда, без розплив-

чатого ліризму Тургенєва). Але Іван Тургенєв — мимо всіх своїх „зрад“ і „гріхів“ проти Росії був всежтаки „русским“ і „своїм“. Справаж з Іваном Буніном — щодо цього — є складнішою.. І тут значно більше може з'ясувати власне Гоголь.

Вже говорилося про місце народження Буніна і степень його „русскости“. Коли перелистаємо його вірші, здивує кількість „південних“, українських, спеціально степових тем. Ізда „балагулою“, неозорі жита, херсонський простір, могили (є навіть вірш „Савур-могила“), історичні ремінісценції.. Він довші періоди життя мешкав в Україні (Одеса, Полтавщина). Серед його ранніх віршів були переклади з Шевченка (що, на жаль, не увійшли до збірників і їх трудно розшукати). В його віршах і — ще більш — у прозі є елемент, який випадає з традицій російської літератури, — це елемент південності, сонячного аж жагучого відчуття життя, радості життя*), радісного відчуження самої фізіології буття. Це та південність, що є у Нечуя, у Коцюбинського. Нею просякнутий був Хвильовий, якому передчасна смерть не дала її виразити, як вона є властива Мопасанові (що показав Д. Донцов у статті про Хвильового). Нарешті — в суворо досконалій формі — є вона у Рильського, з якого поезією вірші Буніна є найбільш споріднені (як, взагалі, з українською „неоклясикою“).

Але даймо слово самому письменникові. В своїй — мимо застережень автора — всежтаки дуже автобіографічній повісті „Життя Арсенєва“ читаємо:

Потяг або входить у ліс, що притьмарує його верхівлями і скупченістю стовбурів, або знову виходить на білий простір снігових рівнин, що на їх далеких обрїях, над чорнотою лісів, череду ю висять в низьких небі щось похмуро-оловяне. Стації все деревляні.. Північ, північ!..

...Тут було жахливо — деревляні магазини, стійки для візників, чайні трактири, пивні... В ваїзді сидів я довго, не роздигаючись, дивлючись з височини шостого поверху крізь безмежно-сумне вікно в передвечірню снігову муть, увесь розпливаючись від утоми, вагонного колісання... Петербурґ! Я відчував це надзвичайно: я є в ньому, я цілий оточений його темною і складною, зловісною величчю...

...Величезна, повнолюдна, стара Москва зустріла мене лиском соняшної відлиги, сільських кучугурів снігу, кізякових калюж, громом і дзвоном трамваїв, шумливою мотаниною руху... брудною тіснотою вулиць, східною нестриманістю торгу, лубочною мальовничістю кремлівських стїн, палат, скупченим блеском розкиданих серед них цибулястих бань.

В наших місті вже їздили на колесах, на стації бушував п'яний авіаський вітер.. ..Вона очікувала мене на пероні.. Вітер шарпав її весняний капелюх..

*) Ця „Південність“, натурально, була у Пушкіна — менш з античних джерел, більш від циганщини („Цигане“), що потім виродилася в російській літературі в стилізацію (аж до Блока включно). Існувала також „південність“ винниченківська — мутна й хоробливо-нечиста: вона ще живе в совітській літературі.

...Ми пробудя страсну і Великдень в Батурці!

— Так, „Малоросія“! От вже ніколи не увядала... Дивись, дивись, які велитенські тополі! І вже зовсім зелені...

— Тепер розумію тебе, я теж ніколи не могла б жити на півночі, без того багатства світла!

Спускаю вікно. Тепло дме соняшний вітер, дим з паротягу півдню пахне кам'яним вугіллям... В долинах під Білгородом люба скромність білих хат. На двірці пестлива скороговірка хохлушок, що продають бублики...

Не жалуймо цитат, — вони нам без довших коментарів засують психольогію нобелівського лавреата.

Вона міцно спить, Я — все біля віна. Як неподібна до нашої ця земля — цей нагий безмежний простір з тугими сіро-зеленими могилами!

— Ти кажеж — Петербург. Якби ти знала, який це жах і яка там одразу й навіки зрозумів, що я до глибини душі — людина півдня. Гоголь писав в Італії: „Петербург, сніги, драби, департамент — все це приснилось: я прокинувся знову на батьківщині“. От і я також прокинувся тут. Не можу спокійно чути слів: Чигирин, Черкаси, Хорол, Лубні, Чортомлик, Дике Поле, не можу без хвилювання бачити очеретяної стріхи, підстрижених селянських чубів, жінок у червоних і жовтих чобітках, навіть ликових кошуків, де вони носять на коромислі вишні й сливи. „Чайка“ скиглить, літаючи, мов за дітьми плаче, сонце гріє, вітер віє на степу козачим... Це Шевченка — цілком геніальний поет! Прекрасніше за Україну („Малоросію“) немає країни на світі. І, головне, те що вона тепер вже не має історії, історичне життя давно й назавжди закінчене... Це мене захоплює більш за все.

І нарешті:

Вечір був безмежно тихий — лише ластівка промайне й, піднісшись, тане в глибокій небі. Вони (брат і дружина) балакали, а я слухав: „Ой на горі та жінці жнуть“. Пісня оповідала, що на горі жнуть хлібороби, текла рівно, довго, сумом розстання, потім міцніла і звучала твердо — волею, далечиною, відвагою, військовим ладом:

А по-під горою
По-під високою
Козаки йдуть!

А за ними Сагайдачний, —

Що проміняв жінку
На тютюн та люльку
Необачний...

Вона затримувалася, дивуючись тій дивній людині. Але зараз же били в літаври з особливою радісною волею:

Мені з жінкою
Не возиться!
А тютюн та люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!

Я слухав, співучо зрушений, смутно й солодко чомусь заздруючи.

(„Жизнь Арсеньева“, Совр. Зап. LIII 1933. Париж, стр. 5—20)

4.

Не варто робити необережні висновки. Булоб дуже наївним і небезпечним бачити в Буніні не лише українця, а навіть і малороса. Його українофільство, назагал, по-верхове, часами плитке до комізму і всетаки — „російське“:

Ця густа, нерухома спека, білий соняшний блиск захоплювали мене своєю південною особливістю, своєю білістю в порівнанні з жовтим блеском російських гарячих днів: в мені тоді особливо напружені почали розвиватися мої вроджені пристрасті до всього світлоносного, яскравого, сильного, повного. Коли ми входили до нашого обістя, властивості запаху нашої теперішньої кухні охоплювали мене захватом: скількиж в ній було „Малоросії"! Цей захват ціле життя супроводив мене пізніш у моїх мандрівках по різних країнах землі, — де живився („прибрався“) я з кожною з них — особливостями всього того, що там їли й пили!

В наведеній цитаті є свій глибокий сенс, якому варто придивитися, власне з боку „всеросійського“ відношення до України, відношення „номада“.

І все-ж таки в Буніні ми маємо певну своєрідну сплізнілу модифікацію Гоголя, певний варіант „гоголівщини“, що її вже трудно булоб шукати лише в національному походженні.

Елементи „гоголівства“ в Буніні натомість виразно подекуди даються в його творчості.

Йдучи зпочатку в загальній і в 90-х роках минулого століття вже явно фатальній течії російської літератури-крили так легко було віддатися її „декадському“ прискоренню, Бунін здоровим інстинктом живучої (південної) людини — героїчним зусиллям — відштовхнувся, відірвався і тому врятувався від специфічного „російства“. Навіть сучасний російський критик (Г. Адамовіч) визнає, що в довгій його (Буніна) боротьбі з важкою, сонною, страшною матушкою — Росією, що навалилася на нього ще в молодості... є його творчий чин. На цій боротьбі він добре вийшов, може тому, що вона була „довга“ і вперта, властиво триваюча до сьогодні. Він врятувався і — пережив „кінець російської літератури“.

Гоголь боровся коротко і, раз піддавшись, відірватися і тим врятуватися вже не здолав. Залишилося — ненависть і гнів виладувати в карикатурах, в сатирі, в блюзнірсько-мертвім „благочестії“ і в просто в зловіснім гоголівським „відьмакуванні“. Правда, часи були не ті — над російською літературою сяло полудне Пушкіна, а імперія хоч і „підморожувана“ вже Миколою I, ще стояла міцно й імпульсивно.

В нашій літературі, здається залишився незанотованим цікавий епізод з життя Гоголя.

В грудні 1728 року 20-літній Гоголь виїздить до Петербургу і — щоб обіхати Москву, перед котрою мав заобонний страх, їде т. зв. „білоруським трактом“ через Мінськ—Могилів. У Петербурзі цілий ряд розчарувань: місто, клімат, люди, нарешті перші літературні невдачі. Поема „Ганс Кухельгартен“, видана власним коштом автора, урочисто була похована насмішкливо-отруйною критикою Н.

Полевого. Гоголь відчув це, як катастрофу; разом з слугою своїм Якимом забирає з книгарень примірники Поєми і всі спалює. А за пару днів несподівано сідає на пароплав і цілком романтично відпливає в світ... Перетерпівши морську бурю, — остигає щодо дальшої подорожі, висідає в Любеку, і... повертає до Петербурга. Коїлось це в серпні—вересні 1829 року.

Це був цілком „конрадовський“ момент в житті Гоголя. Але для шляху Джозефа Конрада — Гоголю, на жаль за, бракло характеру... Ця пригода Гоголя, що її Бунін, доречі називає „єдиним безсенсовим вчинком“ Гоголя „за цілу холодисть“ („Життя Арсенєва“, XIX), безперечно мала глибокий сенс. Це було відруховою, гвалтовною справою людини „південної“ природи „відірватися“ від Росії та її літератури.

Аналогії булиб не на місці, хоча б вже тому, що Гоголь — в цілій своїй патальогічності — все ж великий письменник і все ж — українець. Національно — нейтральний.

Бунін, строго кажучи, — є всього лише „учасником літературного процесу“ і коли став він на тлі історії російської літератури постаттю, то причина цього скорше порядку психологічного, як літературного. Абсолютна вартість творчості Буніна є все ж — таки досить скромна.

Але те, що Гоголь „безсенсовною подорожжю до Любеку“ — даремно — намагався зробити відрухово, інстинктивно, то Бунін систематично робив на протязі цілого свого творчого шляху. Його книги — етапи відходу від російської літератури і фактично від реальної Росії, етапи його впертої „довгої боротьби з важкою, сонною Матушкою Росією“. З цієї боротьби він виходить „щасливіш“ за Гоголя, якого пізніше вже й Рим не міг врятувати: Яд успів увійти в організм і на місці „південної“ життєвості — виів страшну порожнечу „мертвої душі“. Натомість Бунін систематично концентрував і гартував свою вроджену „південність“ і напевно не легким, емпіричним шляхом висвободжувався і „імунізувався“.

Парадоксально кажучи, цьогорічні нобелівські лаври, будучи безумовно вінком нагробовим на могилу літератури петербурзької імперії, одночасно увінчали якраз цей психологічно-артистичний, визвольний труд Буніна.

Не будучи національно жадним „інородцем“ тим менше українцем (навіть гоголівського типу) Бунін, в істоті речі, є і залишається в російській літературі психологічно найбільш яскравим „інородцем“.

Розуміється в цім є свої плюси й мінуси.

Передусім це „іннородство“ позбавило Буніна можливості стати великим письменником; Бунін — письменник без про бл е м н и й. Вся його письменницька енергія льокалізувалася на техніці, справді досконалій, і на мові, що просто вражає своєю культурою.

Його описи — своєю стислістю, влучністю і безпомилковістю — являються винятком в російській літературі, наближаючися в цілім відношенні до майстерності Стендаля. Його мова осягає зимно майже альгебраїчної прозорості й точності. Але тепла живого дихання, відрухів душі, тим більш підскірного вогню температу — годі шукати в його досконалих, остаточно викристилізованих рядках, які живуть, дійсно, якимсь „мінеральогічним“ життям.

Проблеми, що їх — добре чи зле — ставили Толстой чи Достоевський і що їх патальогічно й власне кажучи, ложно але з органічною пристрастю і національним фанатизмом розв'язували (вірніш проповідували!) — залишилися чужими „інородцеві“ Бунінові. Зизим оком „західника“ і скептика Бунін лише на них подививсь і керуючись „південним“ інстинктом самозаховавчим, обережно пройшов повз них далі і на захід.

З цих причин творчісь Буніна, позбавлена національного коріння, пішла натуральним шляхом мистецького досконалення. А шлях цей на терені російської літератури — треба об'єктивно признати — для Буніна не був легкий. Творити й рости в таких обставинах — немалий артистичний чин.

Ще одну істотну рису Буніна варто підкреслити.

В його рідких публичних виступах, спогадах, критичних нарисах і мемуарних оповіданнях завжди звучить одна нота: скептицизм, що часами переходить в негачію й просто ненависть до „російскости“ в російській літературі, до „російскости“ самої Росії. А що елементи не-„російські“ так у Росії, як в її літературі — є знані і являються, скорше, винятками, можна собі уявити якою „любовю“ користується Бунін з боку компатріотів і яким нелегким є його письменницьке існування.

Російська преса фактично затушувала публичну лекцію Буніна кілька літ тому в Парижі. Для історії залишився лише отвертий лист до редакції мистецького журналу „Чісла“ (Париж), якогось псевдоніма з протестом проти „опльовування цілої рос. літератури російським-же письменником“.*)

Ця подія, що очевидно носила характер „скандалу“, на мою думку дає найліпше освітлення постаті першого російського лаврета нагороди Нобля.

*] Одне з речень, що кинув Бунін на тім публичнім виступі, звучало так: „Достоевський стромляв („совал“) Христа у всі свої бульварні романи“. Речення — тенденційне, але тим більш характеристичне.

Юрій Клен

Січень

Жезло залізне лютий січень
В руці затисненій підніс.
Дивись майбутнім дням у вічі,
Метай у простір ясний спис.

Крізь дим багряного пожару
Вдивляйся пильно в далечінь.
Все, що ти бачиш — темні чари:
Там на твою кошлату тінь,

Мов пес, голодний місяць вие,
І вслався трупом чорний брук,
А січень в образі кощея
Плете гірлянди з мертвих рук.

Коли бездахі кам'яниці
Оскирять жовті кистяки,
І буде все — мов сон п'яниці
(:Громи, і струпи, й вітряки),

— Ти серед хаосу і реву
З ясним, спокійним стань чолом;
Мечем удар об щит крицевий,
Стягни міцніше свій шолом.

Пий вихору пінливий трунок,
Гамуй свій плач, гамуй свій гнів.
— О, вже гудуть у тобі струни
Прийдешніх заграва і років!..

Е. Ляхович

Як Англія побиває скруту

(допис з Лондону)

Коли хто мав нагоду перебувати осіною в Лондоні, той мусів нагадати слова еспанського посла: „Передайте поздоровлення сонцю, якого я не бачив, відколи прибув до Лондону“. Сірі, майже чорні будинки, яких вже третій поверх часто ховається в мряці; зрівноважені, добре одягнені, трохи горді люди, які навіть деколи сміються; акінці старомодні, добре заховані таксівки, які з шаленою швидкістю гонять по... лівому березі вулиць — оце перші вражіння, які кидаються в вічі. Та ці вражіння не зникають. Навпаки, чим довший побут, з тим більшою силою рвуться слова „передайте поздоровлення сонцю...“

Англіїці, це нарід, який дуже любить традицію. Вони з жалем розстаються зі всякими старими „реліквіями“ і впрост зі злобою відносяться до всяких модерних наїздників. Вони люблять відчувати у своїх костях історію кількох попередніх віків; тому всяку старовину вони обгортають у велику пошану, тому англійські жінки дістають більшого чару щойно тоді, коли починають старітися. Це є причиною, що Лондон чорний і що мешканці горді на нього. Колиб хто обдряпав його на біло, то вони всі з нього повтікалиб.

Англіїці також дуже замкнені в собі. Кажуть, що найкращим способом, якби приподобатися англійцеві є не говорити до нього бодай впродовж пів години. Вони самі признаються, що приятелем можна назвати щойно того чоловіка, в якого товаристві ви просідили мовчки пів години і вам не знудилося. Та мимо позорної холодности, вони є дуже емоційними і настроєвими; тільки вміють свої почування просто по мистецьки опановувати. Не маючи почувань англієць не мавби над чим панувати і не бувби англійцем. Розказують, що коли раз підчас відпочинку в Африці на одно мішане товариство зненацька напав лев, то присутні французи зі страху помілилі; англійці-ж, з кам'яним спокоєм, взяли рушницю і положили льва трупом. Зате через кілька годин, коли всі засіли до обіду, то французи, заїдаючи з апетитом, весело розказували про цей випадок, англійціж були бліді, перемучені і не могли нічого взяти до рота.

Тому, що англійці з одного боку виплекують свої почування, а з другого — їх давлять, є англійська вдача дещо скомплікована і часто для чужинця незрозуміла. В їх ментальності можна нераз подибати всі групи гадок, які себе в цілості заперечують. Німецький журналіст Карль Сілекс*) розказує про такий випадок: Одна англійська пані, купила собі пса в Німеччині. Повернувши до Англії, трапилось раз таке, що цього пса дразнили сільські діти. Властителька закликала на пса: „Кусай!“ Пес кинувся до дітей і дійсно їх покусав. Справа опинилася в суді, але суддя увільнив властительку від кари, кажучи: „Тут ніхто не винен, бо властителька, будучи англійкою, хоч приказала „кусай“, але не думала цього буквально. Пес також не винен, бо будучи вихований в німецькому оточенні, зрозумів приказ так, як він був сказаний. Вину за це можна приписати тільки ріжниці англійського і німецького духа.“

Англія є нині ультра-пацифістичною. Остання війна її переконала, що дійсними побідниками не все є ті, які підписують побідні пакти. Війна справді знищила німецьку морську флоту, та рівночасно звела значіння морської сили до другорядної ролі, висуваючи на перше місце значіння воздушної флотії, в якій Англія стоїть нині на п'ятому місці.

*) I. Karl Silex: John Bull at home.

2. Harold E. Scarborough England muddles through.

Крім цього війна задовжила край на два мільярди фунтів штерлінгів. Населення вгинається під тягаром податків, з яких майже три чверти йде на покриття „здобутків“.

Та англійці зносять всі тягарі з героїчним спокоєм. Чим більше нещастя, тим більше в них бадьорости, скупчення, солідарности, а навіть радости. Нема в них огірчення поміж поодинокими суспільними верствами, а витревала й послідовна взаємна критика політичних партій стремить тільки до одного: до створення синтези, яка можливо найкраще служилаб цілості народу. Зовнішня форма націоналізму їм може і противна, зате націоналістичний зміст сидить їм глибоко в костях.

Англії потрібний нині спокій, щоби своєю працею і зусиллям направити „здобутки“ війни. Це є причиною їх готовости стягати всіх до переговорів, всіх мирити та усувати всі можливі зародки, що моглиб довести до війни. Та є також групи, які твердять, що пацифізмом ще себе ніхто не спас від нещастя, що зник охоти до нападу означає також зник охоти оборонятися. Барон Ротермір твердить, що „розброєння значить війна“, а на адресу „шпилькоголових“ пацифістів він кидає такі слова: „Відкиньмо на бік слинявий сентименталізм і пусту оману, немовбито людська натура на протязі довгої історії отсе вперше остаточно відкидає війну. День, в якому меч переміниться у плуг, ще не прийшов“...

Подібної думки є другий пресовий магнат льорд Бівербрук, який також веде кампанію за можливо найскоршим розбудованням воздушної фльоти до числа п'ять тисяч панцирних аеропланів. (Нині Англія має 1434, Італія 1507, Японія 2200, Злучені Держави Америки 2826, Франція 3000.) Можна сподіватися, що цей плян буде вкортці переведений.

Останньою справою, яка захопила уяву політично виробленого англійського загалу є конкуренція японських текстильних виробів на азійських ринках, як також деяких виробів в нутрі краю.

На вчорашньому засіданні парламента забрав у цій справі голос один з визначних провідників шкотських соціалістів д-р Кирквуд і сказав дослівно так: „Я держу у своїй руці тузін олівців, проданих мені вчора за один пенні на вулиці Лондону. (Олівці були японського виробу — Е. Л.) Я хочу знати, що уряд задумує робити в цій справі, бо це означає заняття для мого народу“... — Далі лідер соціалістів запитав: „Чи Бюро Праці знає, що японський промисл працює по 60 годин тижнево на робітника і що некваліфікований робітник заробляє тижнево 5 шилінгів і 9 пенсів, середній 14 шилінгів, а кваліфікований 25 шіл. на тиждень?“ Ці питання поставив шановний шкотський соціаліст не на те, щоби стати в обороні японського робітника... І що супроти цього задумує робити уряд, щоби охоронити подібні

галузи промислу в цьому краю?... Мій погляд є добре відомий: я є за цілковитою заборonoю всяких імпорту, які є шкідливі для добробуту робітників мого краю”.

Англіїці, так як кожний емоційний, не істеричний нарід — є глибоко релігійні. Їх відношення до релігійних понять, подібно як відношення до щоденних явищ, є теж уbrane в холодну маску байдужности. Основою англійської релігії є свого роду фаталізм. Вони вірять кріпко тільки в декілька догм, а решту лишають долі: „Роби щось, старайся це зробити добре, а за остаточний результат не думай”. Вони не люблять відриватися від розпочатої роботи і часто ще пробують довести її до успішного кінця, навіть тоді, коли посторонний глядач виразно бачить, що справа засуджена на невдачу. Та часто „об’єктивний” і „здоровий” осуд глядача піддається англійському „фаталізму”. „Як Британія побиває світ” — під таким заголовком появилася редакційна стаття в Сандей Кронікл, 19 падолиста ц. р., в якій безперечно було багато аргументів, що оправдували цей дещо хвалькуватий наголовок:

„Ми побиваємо світ тому, що ми побиваємо скруту, яка, з огляду на нашу зависимість від заморських достав, була для Британії більшою загрозою, ніж для якої небудь другої нації. А також тому, бо ми виходимо з цієї скрути, такими самими людьми, якими ми були перед тим. ...Всі можливості були проти нас, а ми мимо цього побідили. Ми міні знову найбільш експортуючий, найбільш продукуючий і найбільш перевозний край на світі. ...Наші експорти минулого місяця були на 4,000 000 фунтів більші від експортів того самого місяця в минулому році. ...Що найменше 700.000 людей працює цього місяця більше, ніж в той час минулого року. ...Америка, не відчувачи ще добре скрути, захоплювала наші ринки направо й наліво. Американські автомобілі, консерви, радіоапарати, електричні вироби — не тільки захоплювали наші заграничні ринки, але заливали наші власні. Золото втікало з Британії. Наш кредит був загрожений. Ми були в більшому нещасті, ніж коли небудь від квітня 1918. Знова нас притиснули плечима до муру. „Дні Британії почислені!” — горлали заграничні ворожбити. „Нарешті зайде сонце в британській Імперії!” Та й остаточно воно так і виглядало. Тяжко собі уявити сьогодні, в якому поганому стані знаходилися наші справи, коли ми зійшли зі стандарту золота... Недавно був серед нас американський гість і цей раз, це був він, що зжахнувся. Британська продукція — він повідомляє — росте. Склепи переповнені, публіка купує все, від старих клясиків до електричних холодильників, від пива до кораблів... Це є наша позиція, яку ми досягнули, зближаючися до кінця найбільшої економічної війни в історії. Окружені ворогами, ми були загрожені так, як ніколи перед тим. Політика економічного націоналізму, яку одна держава за дру-

гою впроваджувала в себе, була спрямована головно проти Британії. Ми, світові купці і продавці, експедітори, асекуранти і банкири—були виставлені на найбільші втрати. Здавалося, що наше існування залежало від свободної торгівлі поміж народами. Коли свобода торгівлі пропаде, ми після всяких законів повинні були згинуті. Та замість цього ми завернули і побили світ його власною зброєю. Як ми це зробили? Цілком певно, що не діявольською спосібністю. Нікому навіть не снилосяб називати нас спосібною нацією, а наш уряд „Мозковим Трестом“... Ми видали з себе тільки один раз розпучливий патріотичний крик і взялися до праці... Без нарікання ми платили вищі податки, ніж котра-небудь друга країна на світі... Коли нам сказали купувати британські товари, ми це робили. ...Ми держалися разом, бо знали, що ми всі в тому самому човні... У висліді ми випливаємо зі скрути краще зорганізованою нацією, ніж були передтим, і краще забезпеченою набудуче...”

Хоч може в пересадно оптимістичних красках описано нинішнє положення Британії, та всетаки в цьому велика доза правди. Англійців важко побити, бо вони самі, без огляду на положення, ніяк не признають програної.

Вертаючи ще раз до релігії, не зашкодить знову навести кілька уривків з проповіді діякона Ф а р р а, виголошеної в ніч наступлення ХХ-го століття, які найкраще схарактеризують не тільки предмет, але також підмет, себто ментальність англійських духовних осіб і категорії їхнього думання вчора і нині:

„...Гляньмо в минуле. Хіба ми не можемо сказати, що Господь ласкаво і обильно поблагословив наш край? Було сказано, що експанзія Великої Британії на безмежні підлеглі краї немає рівної в історії людського роду. Вона тепер панує над одною семою поверхні цілого гльобу і над одною четвертою його мешканців. Ми маємо 54 окремих кольоній, або кольоніяльних груп. Наша індійська Імперія простягається тепер від Кепп Коморін до Гімалаяв і рівнається території цілої Європи без Росії... 1837 року наша Королева мала 130 мільонів підданих. Нині вона має більше як 400 мільонів. (Тепер ще більше, бо 450 мільонів. — Е. Л.). Тоді вона панувала над двома мільонами квадратових миль, а нині вона панує над вісьмома. (Тепер над 14 мільонами). А враз з розростом доміній, Бог уділив нам також неоціненої щедроти. На початку того зникаючого століття край був навіщений страшними лихами, таки серед нас самих. Збіжєвий закон був прокляттям для британського народу, податки величезні, видатки без границь. Кримінальні кари були жахливо жорстокі. Шестилітніх дітей затруднювано довгими, немилосердними годинами по фабриках. Санітарна чистота була майже невідомою. Пошести шаліли безупину. Англія — тоді говорено — мала цілком вигляд ви-

мираючої нації. Та всетаки від всіх тих нужд і небезпек Бог нас чудотворно спас. В 1832 році видано закон, який поставив правительство на новому принципі, а саме: з народу, через нарід, для народу. В 1833 прийшла еманципація невольника, в 1843 охорона дітей від смерти, в 1859 запроваджено щеплення, зведено боротьбу з причинами смертності... Та понад все наука почала свій блискучий і незрівняний поступ... Який наш вигляд на двацять століття? Насамперед: Чи ми задержимо свою могутню Імперію? Чи її основи певні? — Не дивімся на ці питання з рожевим оптимізмом, але відважно й отверто. Ми окружені довкруги, як ще ніколи передтим, пекучою ненавистю і завистю других народів. Беручи під увагу обставини, що ми віддавна перестали продукувати на своїх островах харчі, які вистарчалиби для нашого населення, це є дуже правдоподібним, на всякий випадок не є неможливим, що на протязі нового століття ми можемо побачити проти нас звернену сполуку європейських народів, яка може поставити нас в дуже прикре становище і може нашу супремацію обернути в порошок. Ми можемо бути певні, що також наша Імперія схвзнеться гладко в забуття, коли ми не викажемо достаточного провидіння, енергії, інтелігенції і самопосвяти, щоби могли зустріти фльоти й армії богатьох потуг, в яких ми є предметом зависти і ненависти. Зударення в армегедонській боротьбі зі сторонниками зла стоїть перед нами. Чи ми будемо мати людей, щоби його стрінати? Аби Бог дав! Аби Він освітив своєю блискавкою нашу національну апатію і наше наївне, дитиняче розуміння релігії. Аби він промовив до нас голосом архангела і щоби натхнув нас розумінням і запалом такої релігії, яка відповідає мужам!.."

Це релігія сильних. Вона милосердиться над другими тільки тоді, коли відчуває до них поторду. З проповіді цього духовного провідника можна більше довідатися про економічне і політичне положення краю, ніж з деяких економічних, або політичних підручників. Приготовані заздалегідь на небезпеку, не диво, що англійці з такою рівновагою духа її переносять. Щоби підготувитися знову, треба бути відважним. Але відважним не в цьому розумінні, щоби ствердити небезпеку і втікати з фронту, тільки відважно виходити проти неї на зустріч. "Бог помагає тому, хто сам собі помагає" — це одна з релігійних приповідок англосьаської раси.

Поль Моран.

Забезпечення від ризику?

Досвід Рузвелта має у Франції своїх прихильників, як рівнож своїх противників, при чому другі є численніші. Назагал цей досвід не тішиться доброю славою громадської думки, преса схильна кваліфікувати господарську політику Рузвелта, як „зайвий і газардовий експеримент“. Не використовуючи тої справи для внутрішньої політики, випадає однак придивитися до неї більш прихильно, бо те що робить Рузвелт носить в найбільшій мірі на собі знак подивугідної риси американського характеру: охоту і любов до ризику.

Звабливий поклик небезпеки має успіх лише в епохи відносно безпечні: в добі середновіччя — цієї могутньої корпоративної і чернечої організації, що повстала для боротьби проти безнастанних страшних хвиль чужої навали, такий поклик не міг мати успіху: якщо нещастя переростає сили людини, воно змушує її сховатись боязко в собі. Лише з ренесансом народилася типова властивість модерних часів: потяг до пригод, до непевного успіху, одним словом небезпечного життя. Адмірал епохи Єлисавети наражався на більше ризику, як чернець в Сіто, а спекулянт з вулиці Квінкампуа на більше ризику, аніж будівничий соборів. „Спробувати щастя“ — це нове слово не перестає з того часу фасцінувати людей. Але XIX століття замість індивідуальних починань волисть колективну зухвалість під формою анонімних товариств, тих справжніх армій акціонерів, що ділять між собою небезпеки і винагородження. „Заризикувати пакетом“ означало з того часу заризикувати пакетом акцій. Найбільше заризикувало — найбільше з тих товариств, — Німеччина в часі великої війни, для якої вона вибрала годину, коли здавалося наперед, що бій виграний і що дівіденда є певна; але виграти це значить уникнути програної: Німеччина програла, це було ризику війни*).

На другий день після замирення, принада небезпеки оздобила ціле щоденне життя, особливо тих, хто не мав нагоди розчаруватися в ній назавжди в окопах. Люди втікали від спокійної праці, бо вона видавалася нудною, не вабила успіхами, ані грозила руїною; адміністрація видавалася тюрмою без виходу для аматорів небезпеки, фінансових перепон і біржевих крахів. Звичаї цього десятиліття відбивають в собі непогамоване замилювання до пригод, яких останнім свідком сьогодні є література, бо фільми мають за коротке життя, довше однак як життя великих відваж-

*) Чисто французька теза про виключну відповідальність Німеччини за війну, — теза, яку можна підтримувати, але не доказати. Ред.

ників цієї минулої доби, тих Гальмів, Левенштайнів, Крігерів, попередників банкірів, які кидаються сьогодні з височини своїх хмародрапів.

Сьогодні ми ввійшли у добу кризи, як люди, що входять до шпиталю, усвідомлюючи собі нашу слабкість. Наш ідеал простіший; він складається з двох слів: втікти від небезпеки. Всі бажання скеровані в бік захищеної кар'єри, де, щоб не трапилося, до чогоб не прийшло, людина урядовець має бути забезпечена проти непевної будуччини (з тим що кошта забезпечення платить хто інший — продуцент). Але кількості тих продуцентів, які ще згодні ризикувати і платити все зменшується, натомість зростає маса тих, що хочуть користуватися не ризикуючи. Декрет Шерона, який мав обмежити навалу кандидатів на мандаринів, викликає осудження; тепер хочуть вже тримати напів примкнутими двері раю, де цвіте забезпечене перше число і приємні ренти на старість. Але чи ці двері зможуть стримати навалу всіх тих, що ощаджуючи свою життєву енергію, ніколи, в жаднім випадку, не хочуть поставити на карту власне життя?

Сьогодні люди пригадали, що слово ризико етимологічно означає ніщо інше як підводну скелю, і нічого більше. А це їх не вабить. Вони скорше мріють про спокійну долю, забезпечену від усяких аварій. Ці розсудливі люди відносяться з погордою до повоєнної доби; її романтика є для них підозрілою. Вони не скажуть, що кожна пригода має в собі елементи непевності; натомість що кожна пригода є сумнівною. Анкети, які тепер переводять часописи поміж молоддю є досить характеристичні: замилювання до небезпеки уступило місце потребі стабільності, дух підприємчivosti — журбі за певністю; дух аферизу духові бюрократизму. Навіть сам капіталізм сховався під крила держави і тим самим тратить не лише рацію існування, але право дивитися в очі пролетаріятові; він приймає зиски, але відмовляється від втрат; він увесь час кличе на допомогу уряд, вимагає від нього протекційних тарифів, субвенцій, одним словом гарантій проти небезпеки. Навіть спекуляція прагне, щоби нею кермувати: „Вперше, скрикнув з радістю один з ньюйорських банкірів, маємо госу на біржі загарантовану урядом!“ А з другого боку, тезаврування грошей душить курку під її золотими яйцями.

А між тим, ризико — це щось прекрасне! Без нього немає великих думок, ні взнеслих вчинків, ні незалежності, ні вільної думки. Ризико старе як Адам, прогнаний з земного раю; хотіти уникнути його законів на ніщо не здається: лише вони забезпечують тріумф найшляхотнішого. В цей час, коли в стільки країнах відроджується культ героїчного, я хотівби, щоб наші академії створили на рівні з нагородами за чесноти, нагороду за сміливість,

щоби підготувати молоді покоління гонити за пригодами, багатими на вітаміни, і за щастям, цією шляхотною дичиною. Хай навчать цю молодь, що ніщо так дорого не коштує, як забезпечення від ризику і що ніщо не є таке даремне, бо воно не хоронить проти ризику війни чи революції.

В соціалістичній державі Інків, випадок і властивий йому не порядок зникли; статистика знищила неспокій. Кожний громадянин погодившись з тим, що він нічого не виграє, був певен, що нічого й не втратить. Ця досконала організація колективної забезпеченості, цей комуністичний сибаритизм взаємності, протривав століття; але завалився протягом кількох годин, коли тікаючи з задушливої атмосфери середньовічної Іспанії, з'явився на шпильях Анд „ризикант“ Пізаро. Нарушення рівноваги між стоячими водами найменшого зусилля і бурливим потоком завойовання. Це правда що Інки знищили голод, кожний одержував свою щоденну порцію борошна, але цей розслаблюючий режим віддав їх беззахисних в пазурі великих хижаків, їхже панування триватиме так довго, як довго існуватимуть ті, для яких життя лише тоді чогось варте, коли його безнастанно ставляється на карту.

(З французького І—й)

дм. донцов.

По трупах ілюзій

Рік минулий був рік роздоптаних ілюзій.

Від вибуху великої війни живемо ми під знаком чотирох вершників з Апокаліпса.

Спершу «кінь гнідий», а хто на нім сидів, з'явився, «щоби забрати мир з землі, і дано йому меч».

Потім меч зломано, прийшов мир, але з ним — «кінь блідий, а хто сидів на нім, дана йому влада забивати не лиш мечем, а й голодом і смертю»...

А під копитами тих вершників — лягли роздоптані сподівання й омани людий, що дивилися на дійсність крізь окуляри іділії.

Якою свіжомолодою виглядала омана демократії! Війна за «свободу, рівність і справедливість» проти монархічної реакції, 14 заповідей Мойсея з Білого Дому у Вашингтоні! Весна народів! Самоозначення! Навіть на збляклих лицах старої повії — царської Росії відблиском румянця заграла ті чарівні гасла.

А потім наступало вимріане царство юрби. Трони тиранів лежали в руїнах, а на нових — засіли «представники народа» — Еберти й Ерцберґери, з їх тією — Барматом; Бенеші, що, визволяючи Чехію, не забули хопити по дорозі й Закарпаття, і інші. Це були часи, коли казалися від перемоги найпотужніші ліберальні вівці, коли гуманні очі визволених демократів жадібно нишпорили по океанах — за новими Св. Оленами, деб можна було прикувати повергнених тиранів, насолодитися почуттям помсти.

Це були часи, коли високо на політичнім овиді заблєсла нова ілюзія, нова зірка провідна — Ліга Народів, не столжовиско деспотів, як в 1815 році! Парлямент вільних народів — чистих і нечистих, вільні з вільними й рівні з рівними, білі з чорними й жовтими, — лев з ягнятом, орел з гвєною і тигр з ослом, переможці — одесную, подолані — ошую, живий символ вічного братерства народів...

А якою блискучою була омана соціалізму. Цеж було завершення довгої еволюції. Спершу стручено з трону Саваофа, не щоби посадити нового Бога на порожнім місці, лише щоби увільнитися від страшного тягару — віри... Потім прийшла черга на «царів і панів», не на те, щоби самим запанувати, лише щоби увільнитися від страшного тягару обов'язку... Нарешті соціалізм! Асекурація від всіх можливих нещасних випадків, спільна касарня-притулок для калік, ледарів і дурисвітів, з загальним правильником, який позволяв думці — не думати, а волі — не воліти... Соціалізм, особливо так популярний у нас, в країні «майже-соціалістичного» січового братства, в країні «нації без буржуазії», й апотеози неробства.

А потім — ще краща ілюзія пацифізму. Війна і свари — щезнуть, «мир буде на землі і щастя в людях». Це були часи — коли яскраві й чесні тіні великого минулого — або потоплено як Кіченера, або звязано й убезвладнено хмарою ліліпутів, як Клемансо; коли на сцені міжнародної європейської ревії прийшла точка кльовнів; коли маґ і чарівник слова (яке йому заступало думку), безсмертний Аристід проголосив велике слово: *La Paix!* А з ним на чолі ціла отара пацифістичних «герлеів», — слідом за своїм «метром» — радісно бляло: *paix, paix, paix,!* — Хочби під ним сконали цілі народи. І світ оплескував їх.

Опріч Бріяна, пацифістам удалося випродувати ще одне чудо: нову Ваймарську державу, коли на приказ Фоша і 2-го Інтернаціонала воскресла стара Німеччина 1848 року, Німеччина Гайме і Берне, адораторів чужого і хулителей свого народу, коли в бездоннім потоці слів нарід Шуберта і Гете простягав руку згоди сусідам, затримуючи собі царство поезії й музики, офіруючи Французам — царство земне, Англіяцям — царство над морями.

А на Сході творилася своя власна — московська, «домотканная», Ліга Народів — Союз Східських Соціалістичних Республік, що ніс мир і визволення всім народам, яким ще не встиг скрутити карк новий Іслам. І від принагідного голосу московської Цірцеї — стенові тигри наші оберталися в безрог, дістаючи як дар з ласки — замість предківських вольностей — «пайок», «укрмову» і «жлїплю» в совбудинках або на цвинтарі.

«Все ожило, усе загомоніло... Заступники народу полетіли до Спа, до Генуї, до Льокарна. За зеленими столами в Женеві засіли підтопані бонци з 2-го Інтернаціоналу — перший амант Гюїсманс і комічна старуха Вандервельде, а на сірім кінці — чемні й послухні пирятинські марксісти, зсоціалізовані сини отців «благочинних» і малоросійських кулаків, нараджуючись, як вратувати світ і жидівство (а потім, може, й Україну) і яку буржуазію просити помогти доклати їх вікопомного діла.

Тим часом, як в старій столиці царів засідав собор нової, єдиноспавенної церкви-комунізму в катедралі на Красній Площі, де — як у Св. Петра в Римі — стояли ряди сповідальниць для кожного язика, щоби сповідався в рідній мові; при чім не забуто і хохлів, які хмарами летіли до нової святині, щоби дістати — розгрішення, а частіше покуту, і де збиралися всі бувші люди: бувші міністри, отамання сивоусе і безвусе, прилапане на горлячій вчинку, автокефальні єретики, новонавернені нетверді у вірі нудісти, покаяні бувші партнери при спільнім столі — генерала Гофмана і графа Черніна в Берестю, збольшевичені кавалери доколінного оселеддя, забукані піти, що не на властиву адресу Оди стругали... Одним словом всі трулящі і обремененні, знесилені, зтуманілі, злякані, примусові й добровільні кастрати, змалку привчені шукати полярної зізди на півночі й тільки на півночі.

А тут — повстала теж нова секта моралістів (фарисеїв і саддукеїв) тих, що прокляли минуле свого народу і своє, на рани його напльовали, що видвигнули гасло — «ратуйтеся хто може!» І — як може: у товариша Йоффе, у Ватикані, у комуністів, у консерватистів, де лиш є спасенний дах, щоби за обшивку не капало. Виглядали, як маняки на спіритичних сеансах, що викликали неіснуючих духів неіснуючих спасителів і кожде белькотіння несумлінних аранжерів сеансів — тріумфально толкували як нове откровення... Світ збожеволів і мов сліпий за кождо ліхтарню, чинлявся за кождо нову оману, що привидом розпалвалася в імлі...

Та ось прийшов момент, коли омани показалися — оманами, при-

види — привидами, а пігії — дурисвітами, сподіванкиж — болотяними вогнями. А замість ангела-хранителя з'явився отой «ангел безодні» про якого говорять св. Йоан і який носив таку симптоматичну латинську назву — *Exterminans*. Він спалив віру маловірів, розторочив омани ступань, одвер наш світ з усіх його словесних оздоб.

Поволі наступало отверезіння, але найбільш до нього спричинився рік 1933: не один-бо не поховав стільки ілюзій, як він.

Весна народів, демократія та її діло — Версаль! Скільки надій! Нова доба! А вийшло, що була це стара *Sainte Alliance* з 1815 р., що тримала в послуку збунтовані народи. Що замість Метерніха та Несельроде, європейським джез-бендом диригували Пуанкаре й Ллойд Джордж — це зміняло декорум, не суть. Як і тоді — були дурисвіти й одурені.

А внутрі країн, там де прийшли до влади демократично-соціалістичні горлаї, — як у ваймарській Німеччині і в повенній Франції, плондруючи матеріальні ресурси країни, зажили вони коштом дійсно працюючих незгірш від старих феодалів. Нові демократичні конгрегації, експропріюючи нарід на користь кліки, й плазуючи — як в шайдеманівській республіці — перед сильними ззовні, в нічмі не ріжнилися від колоніальних «суверенів» під європейським протекторатом. Мірка переповнилася — і то навіть у Франції, де Тарде зітхав за гільотиною на нових демократичних маркизів, а поміркований „Candide“ в уста парламентаристів, шукаючих «спасителя», вкладає зухвалий запит — «А чи не спробувати з ван-дер-Люббе?», чи не пустити з димом цілий той демократичний балаган на *Palais-Bourbon*? Засівши до столу, під стіла скинули нові можновладці свої прекрасні, безпотибні тепер, клічі. Бо клічі, що обернулися проти них, нагло стали з добрих — злими.

Приснула як мильна булька — й друга ілюзія, Ліра Народів. Цей шановний ареопаг — що мав запобігти всім войнам й конфліктам, не запобіг ані греко-турецькій війні, що тревала два роки (1921—22), ані воєнці російсько-китайській, ні війні манджурській, що тяглася понад рік та грозить вилятися в ще грізніші форми, ні війні в Полудневій Америці за Чако... Її мирні починання на конференціях — для роззброєння, для економічної й монетної стабілізації, скінчилися нічим; дві такі держави як Північна Америка й СССР. — ніколи не вступили до Ліри, а дві інші — Японія й Німеччина, з неї виступили. Італія готова зробити те саме, а 18 держав-членів Ліги залягають з своїми внесками на суму 70 мільонів франків... Ті, хто хотів зробити із «взнеслої ідеї» Ліги — інструмент в своїх руках — здемасковані, ті хто мав бути тим безвольним інструментом — полапалися на хитрий гри...

Виганьблена, осміяна конас й третя «прекрасна» ілюзія — соціалізм. Втіленням всіх гуманних й людолобних стремлень була ця пишна та файна ідея. А заговорила голосом ненависти. Пролетарські поети (не комуністичні, а з соціалістичного «Форвертсу», гл. ч. 27 м. р.) — як Курт Доберер складають гимни до бога ненависти, бо «ненависть гостріть зір і робить твердими руки» *der Hass!* А ціла преса тої секти — вторус хором, і — в ім'я свободи — хочуть накинути народові пановання нечисленної його верстви, і схиляють голови перед деспотією на Сході... І для них теж: гуманність і рівноправність — гасла добрі, — коли служать їм, злі — коли їм шкодять.

Ще скорше здемасковано прекрасне гасло пацифізму. Бо вже знова вагітна земля новими конфліктами. А ріжниця між світом 1914—1918 хіба лиш та, що тоді війна обмежувалася — назатгал — одним континентом і одним океаном, а тепер загроза її перенеслася й на Пацифік, а з землі — крім того ще й на небо. І горьчково світ, забувши про трактати, дозброюється, хоч слово «мир» не сходить з уст панів світа, і навіть з уст Леона Блюма, який, хоч соціаліст і пацифіст, але — як семіт — з антисемітом Гітлером миритися не хоче.

Єдиною оазою мира — було (так він бодай твердив) — СССР. Але й він — оснувавши свою владу — пішов на світ *ferro ignique*. І з жахом протирали очі зведені блискучою марою: це таке світло із востока?

Як так можна поневіряти великі тіні учителів великого народу — Толстого й Достоевського і інших? Хіба ви не одідичили від них ваші моральні кличі? Зле читали, відповідали їм новітні циніки, і розгортали гуманного «страдальця за людскість» Достоевського: «Війна в нас час необхідна, без війни провалиться світ, або щонайменше обернеться в якісь дриглі, в яєсь підле болото»...

А зрештою — як мир, то мир! І на Сході поєтавав Рах Moscovitica, нова Ліга Народів, СССР. А в її статуті написано, що зле, що добре. Добре — коли ми в союзі з буржуями контрреволюціонерами й фашистами, зле — коли в союзі з ними ви (казали нам)... Добре коли ми простягаємо руку помочі до «капіталістичних рекин», зле — коли ту руку простягаєте ви... Добре коли самоозначаються народи, що хочуть вступити до нашого «союзу», зле — коли ті, що хочуть з нього виступити... Зле, коли ви йдете переговорювати з імперіялістами до Берестя, добре — коли це робимо ми, їдучи до Вашингтону, Парижу чи деінде... Ми відступили від наших кличів? Ми не побороємо капітал? Алеж ще як! Тільки не той з Вол Стріт чи з Сити, а той, який в особі українського кулака збудував собі міцний бастион в Пирятині й Конотопі. Що ми замість одної запровадили другу диктатуру, порушили заповіді демократії, свободу виборів? Алеж ще славний неаполітанець Карачьолі ствердив, що російський трон не є ані дідинний, ані елекційний, лише — окупаційний. Так було за всіх Петрів, Катерин і Микол, так є і в СССР. Хто винен, що хохли такий ідідинний, недогадливий нарід і вірять в кличі, замість в — силу факту і в факт сили?...

Світ потемнів в очах легковірних, земля їм захиталася під ногами. Невжеж у світі все мана і на землі ніде нема святині? Замість соціалізму — культ ненависті? Замість пролетарської рівноправності — чисті й нечисті? Замість інтернаціоналізму — Євангелія голої сили? Защо ж вчепитися? З жахом констатували: що для них, легковірних:

І війна — катастрофа, і мир.

І мілітаризм — біда, і пацифізм; ні Вільсон про них не подбав, ні Ворошилов ні Рах Moscovitica.

І Клемансо — відвів, Геріо з Блюмом; і Микола і Ленін.

І Ваймар — помітував ними, і новий Пондам (зчому їх Гітлер не визволяє?!).

І в капіталізмі смерть, — і в комунізмі.

І православля їм вороже, і Ватикан їх не пестить, як належить.

І з Лігою зле, і без неї кепсько.

І союз зі Сходом на добре їм не виходить, ані союз із Заходом.

Хоч верть круть, хоч круть верть, а в черепочку смерть. Світ вкрився темрявою, а на овиді зявився Ангел Безодні, що йому на імя Exterminans пхаючи в провалля, устелене трупами оман...

Тоді на розчавлених чоботом життя — напала гістерика: бо «вже такий поганий час настав», такого лиха «злюща доля натворила», що просто жах, Содом і Гомора! Бо вже «ціла земля на божевілля хвора», бо вже не знати яких до неї кликати лікарів, бо страх «щоб світ до решти не здурів, не здичавів і не пропав на віки»...

Хто дивиться на світ крізь рожеві шкла іділії, для того дійсно наступає кінець. Для когож світ є таким, як його створив Бог, той благословятиме рік, який задусив одну по одній зводничі омані. Добре, що омані стали трупами. Ані інші не морочитимуть нам ними голову, ані ми не дуритимемо себе марними сподіванками. Життя творять не гасла, а люди. Сильним — всі пацифізми й мілітаризми, капіталізми й соціалізми, як освосні бестії покійно стелються до ніг. Слабим — не врятуватися від їх пазурів, якуб відданість тим гаслам вони й не виявляли. На світі дійсно все мана, опріч одної річі — волі життя. Волі яка не дає себе вести на паску жадному кличеві, лиш їх — запрятає на службу собі; яка ні над собою не знає жадних абсолютів, ані не прагне себе нічим виправдувати. Якій і пекло, що йде за апокаліптичним їздцем, не заїмповує й з рівноваги не виведе.

Волею насичений світ, обдертий з глухих масок різних ідеологій: острим, відсвіжуючим повітрям гірських шпилів. Хто хоче дихати ним мусить мати міцні легені, або — згинуті. Коли все хирляве в нашій життєвій задусі в цьому повітрі, не ми жалуватимемо за ним, ані за його нужденними оманами-потіхами.

Без тятару ілюзій, по трунах їх, легше підемо вперед.

М. Л.

З пресового фільму

Шевченка наші високоетичні новозорянці вже стягнули з постументу („анархіст“!). Тепер черга на другу великість нашої літератури — на Лесю Українку. В числі від 10. XII. Нової Зорі читаємо: „учениці фахової школи С.С. Василянок у Львові уладили в салі гімназії при вул. Длугоша академію в 20-літні роковини смерті Лесі Українки... Одначе мимоволі насувається питання, чи добре ширити серед нашої молоді культ Лесі Українки? (підкр. наше—М. Л.) Цим питанням займемося докладніше, бо це справа поважна... Аргументація? Її нема і не може бути. Але ось в „творі“ О. Назарука — „Галицька делегація в Ризі“ читаємо: „той злуки боялися і то слушно“ (ст.15), бо проти неї промовляв „здоровий інстинкт ...Галицької землі, котра всею душею дріжала...“, що може бути психологічно окупована сходом, все одно під яким прапором наступав той схід, червоним чи жовто-синім“ (ст. 43)... Жовто-блакитний Схід — це для назаруків — зараза хочби назвіт вивлялася в творчості Лесі Українки й Шевченка. Не-зараза—це очевидно творчість Назаруків, Кучабських, ну і ...Зоценка. Бо чи добре ширити у нас творчість Зоценка — над тим новозорянці не пригадалися... Звертаємо увагу ширших кол на цю цікаву „еволюцію“ високоетичних новозорянців. Недовго—кожний, хто читатиме кобзаря чи Лесю Українку—дістане тавро анархіста і ворога нації...

—:—

В жидівській Хвілі (26. 8. м. р.) про реферат п. Нагума Соколова, а в тім рефераті високошановний пан Нагум м. и. сказав: „Маємо ще одну точку стичности з совітським урядом—зусилля того уряду сколонізувати жидів на ріллі“. Так і занотуємо собі—для пригадки. Але коли панове Нагуми—цілком зрозуміло—тішуться, що совітський уряд віддає в посідання їх земляків землі українського селянства, то які „точки стичности“ з Соколовими мають наші радикали, що їх завзято беруть в оборону?

—:—

З нагоди статті про українську справу в „Нашій Пшишлосці“ сумує Нова Зоря (10. XII.) — „Націоналізм польського консерватизму (і куди лиш не проліз отой гемонський націоналізм? — М. Л.) дуже утруднює, коли взагалі не унеможлиблює, також координацію і кооперацію і навіть контакт консервативних елементів українських з польськими в ім'я того, що для тих елементів повинно бути важніше, ніж націоналізм“...

Говорила небіжечка до самої смерті! Винниченки переконували Керенського і лібералізм російський, що для нього отой лібералізм „повинен бути важніший ніж націоналізм“... Левинський і Шумський переконували Леніних, що для них отой „комунізм повинен бути важніший ніж націоналізм“... А тепер українські консерватисти... Не можна нарікати, що українська політична думка дуже богата на концепти.

В тім самім часописі знаходимо розідку про „Націю і Державу“ (3 і 7. XII.).

По цитаті з одного часопису, автор додає: „ще ліпші „квітки“ божевільного націоналізму можна визбирати з книжки Донцова „Націоналізм“. Щож, кожний визбирує що йому до смаку: нормальний—нормальне, божевільний—божевільне...“

—:—

Діло (14. XII.) приносить радісну звістку — „як зачуваємо з новим роком появляться у нас нові літературні журнали“. Газета підкрес-

лює „духову потребу нових літературних органів, що освіжилиби атмосферу після довшого застою“. Один з тих органів має навіть взоруватися на паризьких „Нувель Літерер“... Що нам потрібне відсвіження атмосфери, слухно. Лише хто це робитиме? Що органи будуть подібні до „Нувель Літерер“? — Чим? Розміром і форматом? — так цим атмосфери не освіжити. А може змістом? Цебто — що на сторінках нового органу з'являться українські Бенди, Сюареси й Дюгамелі? Алеж Діло як редакторів плянованих органів подає імена давно знамих журналістів, які — від десяти років пишуть в нашій пресі і досі в ній не заблесли, як Дюгамелі... Чи їх геніяльність збільшиться від того, що від одного бюрка вони пересядуть до другого і змінять формат своєї часописі? Чудеса можливі, але ануж з тими паризькими взірцями скінчиться як з тим „паризьким кравцем Срулем Мошковичем“, що хотів наслідувати французів? В Льодомерії все можливе!

—:—

В рецензії на поезії Н. Лівницької, Е. Маланюка (в „Ми“) і Кравцева (в окремій збірці) — критик Діла похвалив їх, щось знайшов. Коли вони писали в Вістнику чи ЛНВ — тоді на думку Діла в тих журналах „не було літератури“. Що за метаморфоза! Ті самі письменники — поза „Вістником“ є письменники і навіть незлі, у „Вістнику“ — графомани і ділетанти! Якесь заляття!

—:—

В Бюлетені польсько-українським стаття Роберта Йонга (псевдонім якогось українського автора з Праги) про молодих українських поетів. Названо Ольжича, Маланюка, Мосендза і ін., але — чомусь лише про одного Авеніра Коломийця згадано, що „свою дорогу зачав від ЛНВ Донцова“... Невже для ЛНВ (чи Вістника) репрезентативні постаті в поезії є ті, що з нього виступили (або вірніше, яких виступили), не ті — що в нім лишилися досі?

—:—

В ч. 2. холмської „Камени“ уміщені польські переклади поезій наших співробітників — Е. Маланюка („Візія“ і „Вечір“) в перекладі К. А. Яворського, і О. Ольжича („Поворіт“, „Молитва“ і ще один в ЛНВ, 1932, кн. 3 і Вістника, 1933, кн. 7—8) в перекладі К. А. Яворського і Й. Чеховича

==

Гайнт з 9.Х. (цит. за Курєром Львівським 22.Х.): „Наша боротьба має лиш тоді перспективи успіху, коли нам удасться переконати світ, що він повинен взяти участь в наших оборонних заходах. Що можемо ми самі досягнути, коли кілька наших комітетів здолає порозумітися між собою і тільки між собою? ... Тоді у... повинна була повстати думка, щоби кожна прилична людина, рівнож і той... старалася уникати зносин з Німеччиною“... Необережно відкритий механізм! — Самі ми не можемо напаятувати ворожу нам акцію як акцію спрямовану проти права і справедливості, проти якої повинна протестувати „асяка прилична людина“. Отже треба — вмовити в цілий світ, що хто виступає проти співвизнавців Гайнта — той неприлична людина, той бореться проти права і справедливості... Зрештою й вмовляти не треба: з чисто малоросійською „самостверженістю“, і без вказівок Гайнта спішать йому з допомогою радикали й соціалісти.

—:—

В емігрантському Форвертсі (ч. 21) соціалістичним займається чоловічий діяч нім. соціалдемократії Фр. Штампер відносинами до совітської Росії. Після нього — „треба було переконати Москву...“, що потрібне є певне порозуміння. Редагований мною (берлінський) Форвертс припинив всі напади на совітський союз... По таких публіцистичним приготуванні стрінувся я в осені мин. року з російським послом... щоби його поінформувати і самому поінформуватися“ (а ще дивуються, що Гітлер не робить ріжниць між комуністами і соціалістами) Автор „далекий від того, щоби не доцінювати цілого значіння факту

існування совітської республіки для робітничої класи і для цілого світу соціалізму"... От з тими то людьми, які промовчують все те, про що пише українська преса що до подій в СССС., з тими то людьми — які шукають найближчої стичности з Росією й визнають величезну (очевидно в їх очах позитивну) вагу ССССР для робітничої класи й соціалізму, — з ними нараджується й затіснює відносини „братня“ партія Матчаків, Павлових, Стахових і Коберських і, що найцікавіше — як раз від цих людей з Форвертсу, — шукають ратунку в своїм маніфесті, з приводу подій на Україні, — наші радикали й соціалісти! В їх маніфесті підписані пп. Ісааком Мазепою, П. Феденком, Л. Ганкевичем, І. Квасницею, І. Макухом і М. Стаховим — читаємо, що „у ту важку хвилину український нарід.. не може ждати ні від кого помочі, як лиш від соціалістичних партій усіх народів“ (ужгородський Вперед, 15.X.) Що думають ці люди і чи взагалі думають вони щось?

Бібліографія

Богдан Кравців, Сонети і Строфи, стр. 38. Львів 1933. Накладом Богдана Дороцького.

В нашій літературній сучасности починає поволі виростати певне небезпечне явище. Окреслити його можна метафорично: бажання спочити на (реальних чи уявних) лаврах. Явище, треба сказати, щиро-українське.

Не маю сміливости закидати це совіським поетам і письменникам. Занадто далекі від звичайних тамтє умовини для творчости неаби-які здібности треба мати тамошнім адміністраторам, щоби довести хист автора „Соняшних Кларнетів“ і навіть „Вітру з України“ до таких сьогоднішніх тедеврів:

Всіх панів д'одної ями,
Буржуїв за буржуями
Будем, будем бити!
Вудем, будем бити!

Тенденція до засвоєння обмеженої кількості засобів, щоб на тій підставі продукувати фабричним способом до кінця життя — є, нажалі, у нас дуже виразна. Людей творчої тривоги дуже й дуже мало (не лишень в літературі!). Ідилічне нарікання на „обставини“, хай не вводить в блуд, — є це лише бандурний акомпанямент до сумно-солодкого оптимізму: все гаразд.

Дещо навмисна досконалість останньої збірки Б. Кравціва може збуджувати певні застереження. Про цю книжку взагалі не легко було висловитися в одірванні від попередніх збірок того-ж автора, як рівнож в одірванні від постаті поета, знавої нам не віднині. Не один закид можна зробити авторові „Сонетів і Строф“, але крім одного лишень: закиду „спочивання на лаврах“, закиду „супокою“ й браку творчої тривоги, а в першу чергу, розуміється, закиду мальовничої „ізоляції“ в хutorській оселі нашого „мистецтва“ з продукуванням за анахроністичними зривками творів на завжди безпомилкову й завше безпечну тему: *vanitas vanitatum...*

Поет свідомо обмежив себе в цій збірці і формально й тематично („творча свобода-самообмеження“ казав Леонардо до Вінчі). Коли пригадаємо, що тема „тюремних сонетів“ має в нашій літературі високу традицію (Франко), зрозуміємо, з яким твердим матеріалом змагався автор.

Такі сонети, як „Вязничних дум і днів...“ або „Утиснене в холодні ржаві шпуги..“, — показують, що автор змагався переможно, а сонет „Гранчасті шпуги ірат...“ є безперечно твором переможця під кожним оглядом.

Напруження внутрішньої енергії — а власне це яскраво відрізняє Б. Кравціва від інших щасливих чи нещасливих претендентів на лаври серед його галицьких учасників — в умовах згаданої само-

обмеженості авторської дало свій вираз в справжнім патетизмі і відповідальній суворості його поезії.

І коли (в найгіршій випадковій) збірка „Сонети й Строфи“ є тільки етапом (а яка збірка справжнього поета не є етапом?), то найбільш суворі й вибагливі критики мусять визнати його за дуже важливий і, певно, неминучий.

Нашим співзілим псевдо аналітикам-релятивістам (що по інерції ще блимають в передсвітанкових сутінках зовсім іншої доби) збірка Б. Кравців буде чужою. Не знайдуть вони в ній „нових здобутків форми“, аналогій з незабутнім (ох!) Винниченком, впливів „радянської поезії“ і іншої „наскрізьної модерності“... зперед 25 літ. Уявлятиметься для них вона „переспіваними старих мотивів“ ба навіть може „експериментами у вічевій діалектиці“... Переконувати їх — даремна річ.

Але й їм варто придивитися хочаб техніці (так — в інших випадках — улюбленій ними) Кравців, — досконалості сонету, інструментації його рядка, стислості рими, ощадності слова в підшукуванні одного і єдиного для даного поняття прикметника. Варто зв'язати, які обрії, спеціально в Галичині, розкриває мовне багатство збірки, вже не кажучи про інтонаційне напіння про одуховлювальну енергію його мови. Коли-ж вже так спеціально ходить про „радянську“ поезію, то збірка Кравців може насувати аналогії лише з єдиним Бажаном, стислість з його значно більш нерівною і ще недозрілою другою збіркою „Різьблена тів“.

Застереження? Дуже дрібні.

Більш фільольогічного „слуху“ до неологізмів або архаїзмів. „Правцюють“? Може ліпше просто: „простують“ (стр. 8). „Одривком“ (стр. 13) — щодо складу — ліпше „уламком“. А вже зовсім загадково звучить речення „тебе палаєм“ (стр. 13).

Щодо відділу „Строфи“, то, назагал, вони випали блідші від „Сонетів“. Як строфічна форма 8-и рядкова строфа є одною з найтрудніших. Певно „свобода від рими“ цю трудність ще збільшує. В цій царині автор ще має досить поля до діяльності.

Ці дрібниці підкреслюють тому, що загальний рівень збірки є високий, щоб їх оминати. Коли збірка „Сонети й Строфи“ є навіть етапом, то етап цей своєю динамікою розгортає перед автором її певні і радісні перспективи.

Б. Кравців — „не спочив на лаврах“.

Евген Маланюк.

Д-р Вол. Левицький—Українська державна путь част. перша ст. 160, ціна 0.90 гр. Львів, 1933 р.

Як видно з передмови (видержаної в дусі поучення Володимира Мономаха), автором керувала „надія, що ця книжка спричиниться до того, що хоч діти наші стануть членами Державної Української Нації“. Добре, коли автор надає таке велике значіння своїй праці, але думаю, що тоді він обов'язаний перед написанням її трохи попрацювати над політичними науками та над нашою новішою історією. Політика є трохи складніша навіть за медицину, а тому з такою певністю себе братися „лікувати“ українську націю може тільки лікар, а не... коновал чи „аматор“. Наявля „теоретична“ частина замість „злікувати“ щось тільки може ще збільшити хаос в головах пересічного читача. Є усталена і розроблена термінологія, яка стисло означає, що таке племя, нарід і нація, а автор так начеб то нічого не читав крім брош. Назарука зперед 20 літ (Що таке нарід або нація) плутає термін нарід і нація, а інколи дає „народу“ значіння „нації“ (ст. 6). Там ми читаємо, що з моментом коли „прокинеться свідомість спільних змагань та стремління, свідомість окремої колективної індивідуальності тоді племя стає народом“. Звичайно соціологія таке „племя“ зве нацією. Для чого це д-р Левицький робить націю народом? А для того щоб пару рядків далше уділити привілей зватися нацією тим „народом“, що „по упадку державності удержали свідомість колективної індивідуальності“ та взагалі висунути твердження, що „націю творить держава, а не навпаки“. Цікаво чи на думку автора латиші або фіни є націями та чи є бельгій-

ська нація чи може є лише валльонська і флямандська нації? Те що публіцисти пануючих націй охоче роблять „помилку“, розуміючи під нацією лише т. зв. „державну націю“, це ще не є підставою для поширювання таких теорій.

Комічним хуторянським примітивізмом тхне від авторової історії розвитку суспільних форм. Як за часів середовіччя, вважає автор торгівлю за працю. „непродуктивну“ (ст. 12). На ст. 38. втаємничує нас автор в існування якоїсь „загальноросійської мови“, якою послуговувалася мовляв укр. шляхта. На ст. 43 читаємо, що соціалістичні настрої мас „змусили“ консервативні верстви шукати опори „у російського царату хоч уважали його за смертельного ворога України“. Тепер радив би автору поміркувати, що може дати таке виправдування національної зради соціальними інтересами? Думаю, що прочитавши це, кожний соціаліст може сказати: „як заможним верствам автору поміркувати, що вони не бачили справжнього ворога—московську націю, (як не бачить і автор). Зі стор. 46, довідуємося, що головною причиною невдачі націон. революції була недосвідченність 18 літніх діячів. Певно автор не знає, що „старші“ діячі боялися висувати навіть гасло автономії. А зрештою Грушевські, Шелухіни, С. Русови і Вінніченки були вже повнолітні. На стор. 48 запевняє нас автор, що сформований Скоропадським „Перший Український Корпус“ мав виразно український державницький напрямок“. Радивби я авторові спочатку довідатись про те, що цей корпус утворено внаслідок домагань Військ. Генер. Комітету, підтримуваного Центральною Радою (отже не консерватистами) і він мав такий же характер як і інші подібні частини. Потім радивби перечитати про цей корпус спомини самого Скоропадського і подумати чи людина, що йшла туди, щоб скористувавшись пробудженою національною свідомістю вдержати від розкладу рештки російської армії, могла надати йому такий „державницький напрямок“, або „сутонаціональний характер“? Отже безапеляційні твердження такі як: „Діло ген. П. Скоропадського останеться ясною зорею тих часів, а історія належно оцінить його доцільний державний почин“, виглядають на більше чим сміливу демагогію.

На ст. 55, загадав автор цілий „консервативний інтернаціонал“, який мав „почати думати“ про свої „обов'язки до краю“, а на 57, щиро визнав, що заснована проти їх волі українська держава примусила їх погодитися з фактом її існування „во ім'я збереження ладу“!

На ст. 62, автор на крилах фантазії зробив екскурсію в минуле і відкрив нам, що начеб то німці „попилиши боротьбу самим заінтересованим сторонам“ (Центр. Раді і гетьману), хоча в дійсності німці де які укр. частини роззбріли, деякі оточили, а деякі хоча і лишилися вільні, то німці остерегли, що на всяку спробу ужиття зброї—зареагують негайно! Взагалі весь перебіг перевороту представлений цілком неправильно і тенденційно. „Прикрашування“ політики Скоропадського дійшло у цій брошурці до комізму: навіть україножерчу до крайности організацію „Протофіс“ представлено, на ст. 69 — українською! Від стор. 72 „історія“ перетворюється потрохи в.. казки з 1001 ночі!

Тик на ст. 74, виставляє автор як спеціальну заслугу Скоропадського „відкриття 150 середніх шкіл українських“, українських університетів і т. д. Не пошкодилоб знати авторові 1) що майже всі ці школи повстали з ініціативи місцевих українських кол. ще за часів Центр. Ради, 2) оформити їх повстання Центр. Рада не встигла і тому цю справу полагодило міністерство освіти, вже за Скоропадського, але треба сказати, що слава Богу в тому міністерстві всі урядовці були не ті, що гуртувалися біля Скоропадського — бо певно подіб навіть з оформленням не пішло гладко! Там працювали: Стешенко, Дорошкевич, Приходько, Стеценко й інші особи відомі не як

прихильники Скоропадського. 3) Діячів Центр. Ради можна і слід обвинувачувати в нерозумінні ваги державности, але не можна обвинувачувати в недоцінюванні ролі освіти, це просто несумлінна демагогія

На ст. 82, автор несподівано стверджує: „продукуючі класи почали рішуче схилитися в бік бувших своїх метрополій. Треба було рахувати виключно на власні сили“. Отже з того виходилоб, що рацію мають не гетьманці, а таки ті, що твердять про боротьбу нації, про існування національного, а не територіального патріотизму. На 82 ст. підкреснено, який вплив мали московські „офіцерські дружини“, але промовчано, що їх, не зважаючи на обурення і протести всього свідомого українства творив... Скоропадський та його прибічники!

Нашого „Державника“ не вражає роля України, яка мала бути допущена на мирові переговори „як уряд частини Росії“! Правди, за те ця московська провінція в хворій уяві автора мала бути наділена „Дарданелями, Східною Галичиною і мабуть Прикарпатською Русью“! Далше, автор на ст. 86 аж захлинається від того, що тоді „Україна моглаб ту федерацію укладати по своїй волі“, і мені пригадується один визначний московський генерал, який казав: „чорт с вами, пусть даже в Києве будет столица, била би только Росія едіна“ Хай автор спробує поміркувати і може побачити чим різниться провінціалізм від державництва! На стор. 92 і 93 „авторитетна“ оцінка автора всієї української армії нагадує хіба „найкращі сторінки“ про це з праць Григорієва-Наша та Винниченка і такійже мірі може „скріплювати націон. традицію“ Стор. 102 і 103 повинні бути сенсаційними навіть для українських монархістів, бо автор доводить, що програма і майбутні устрій „Трудової Монархії“ цілком, як дві краплі вода подібний до італійського фашизму (не пише лише виразно, що Мусоліні в звичайним плятіягором думок Липанського). Не буду розбирати питання про те, чи розуміє автор засади українського монархізму, але мушу відмітити, що суті італійського фашизму автор таки „не второпав“.

Далше, говорячи про добу Мазепи, автор перекрутив історичні факти, а потому наважився рівнати невдалого гетьмана—Скоропадського з... Мазепою! Нарешті в останнього розділу довідуємося, що автор має на думці вплинути своєю книжкою впершу чергу на націоналістів бо на думку автора „наші націоналісти перейняли в своїй ідеології всі основні тези ідеології гетьманців, цебто Укр. Союзу Хліборобів Державників“; далше йде перечислення тез і ствердження невідчужности націоналістів, яких ідеологія на думку автора різниться тільки в тому що „гетьманці“ думають начеб то „нація родиться від держав“ а не навпаки! Вияснювати „помилки“ авторові не буду, бо коли він досі не розуміє навіть своєї ідеології і не знає націоналістичної та її генези, то в кількох словах з'ясувати того не пощастить.

На закінчення своєї рецензії мушу зауважити, що всякий хто вірить в медицину мусить поборювати баб-шептух і роз'яснювати масам всі хити їхньої діяльності.

Авторовіж раджу самому скористати з власної його ради: „перечитати її (свою книжку) хоч тричі у трьохмісячних відступах“ — коли і це не допоможе — то покинути публіцистику і політику. І.М.

Бомарше: „Шалений день або Одружіння Фігаро“. Комедія. Переклад Володимира Самійленка. Редакція, стаття й примітки В. Державина. (Стаття під заг. „Бомарше та його трилогія про Фігаро“ ст. 5—31). Харків, 1930. ДВУ. 8^о, ст. 182.

Читач не знає, що подивляти в цій книзі: чи знамениту сатиру — комедію, що вперше побачила світ рівно перед 150 роками (1784), чи її автора, Пера Огюстена Карона де Бомарше (1732—1799), творця славної та невмірущої трилогії (I частина „Севільський цирулик“, 1775; II частина „Другий Тартюф або Злочинна мати“ (1792). Французький сатирик 18 віку — це повний контраст нашого автора „На печі“. Бомарше людина незвичайно рухлива та різнобічно працююта. Займається торгівлею, служить як дипломат та дворак, веде довголітні процеси із веселим

графом де Ля-манш, послугуючися в боротьбі з продажністю суддів гострими памфлетами.

Український перекладач Бомарше, як його малює в своїх спогадах М. Грінченкова, („Сивенький“, вид. „Слова“, Київ, 1926), — „робив ліру кілька років“ і ліра ця була „символом усіх заходів і починаннів“ Самійленка. Друзі часто замикали нашого поета в хаті, дружина грозила, що покине його; в той спосіб удавалося змусити автора „Україні“ написати один два вірші. Пишемо про це, щоб зазначити химерну вдачу цього поета, бо ніхто не зможе заперечити, що Самійленко єдиний серед українців, який найкраще надавався на перекладача Бомарше. Переклад цей появився кілька літ після смерті Самійленка, що вмер серед жахливих злиднів; совітська влада скоріше друкувала переклади всяких мовних анальфбетів, чекаючи аж на смерть українського поета. А тоді ще не було на Україні Постишева!

„Одруження Фігаро“ — це дотепна сатира на здеморалізованих французьких феодалів, яких кілька літ пізніше знищила революція. Здеморалізована верства феодалів мусіла зробити місце новим величинам. Це добре розумів Людовик XVI, забороняючи цю комедію словами: „Як дозволяти цю песу, ліпше зараз таки зруйнувати Бастилію“. Та й сам король не вірив уже в себе і після трьох літ гострі куплети Бомарше могли публічно висміювати монархічну владу, а Бастилію зруйнували й без дозволу короля. А проте в нас дехто не хоче вірити, що літературними творами можна формувати психіку народу.

Л. Граничка.

1) Vasyľ Simovych: „Zur Frage e—o' im Ukrainischen“. (Відбитка з „Charisteria Gvilelmo Mathesio Quinquagenario a discipulis et Circuli Linguistici pragensis sodalibus oblata“. Pragae 1932. Sumptibus „Pražský Linguistický Kroužek“, (str. 34—38).

2) Василь Сімович: „Йосеф Іречек і українська мова“. (До азбучної заверюхи 1850. р.) Прага, 1933. Видання Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова. 8°, ст. 70.

3) Проф. Д-р Іван Огієнко: „Український правопис і основи літературної мови“. (Є це перша частина „Рідного Писання“, праця вийшла як 2. число „Бібліотеки Рідної Мови“), 16°, стор. 145 (3). Друкарня оо. Василіян у Жовкві, 1933.

Знаменна риса української мови — це голосний звук е, що не дає змоги мягчитися попереднім приголосним. Це тверде є притаманне крім української мови, ще чехам і південним слав'янам; решта слав'ян має є м'яке; ця прикмета спричинила деякі зміни в будові української мови. Проф. Сімович зараховує до них появу я (замість: є) в таких випадках як вілля, та появу 'о замість 'е, е у трьох категоріях слів: 1) цього, трьох, горьбання, працюватий і нарічеві форми західних діалектів: коньом, земльою, лютьом, ньюї; автор твердить, що при появі цього 'о не грали жадної ролі фонетичні причини, ані наголос: наша мова хоче цим шляхом задержати різницю між твердою та м'якою відміною. Ця сама причина викликає і так зване випадне 'о: кийок, баньок (родовий множини). 2) Друга категорія обіймає такі випадки: льоду (лід), слъоза, дьоготь — дьогтю — дігтяр, съомий, Каньова. (Канів) 3) Третій рід слів: вольовий, хвильовий, бойовий, льон, стьобати, прогальовина, сьорбати і хльостати!

Автор не зачіпав питання, чи на українським ґрунті вдавнину було є м'яке і щойно пізніше ствердло (як учать деякі мовознавці проти Степана Смалъ Стоцького), тільки стверджує, що появу цього 'о замість е можна пояснити тільки структурою української мови.

В праці про Іречка пригадує проф. Сімович, як то перед 75 роками австрійський уряд з намови тодішнього галицького намісника ґр. Голуховського хотів реформувати український правопис. У Львові повстала тоді комісія, що в її склад входили тогочасні українські діячі (Головацький, Черкавський, Яновський), два урядовці намісництва та референт міністерства, шкільництва, чех Йосеф Іречек, визначний діяч та північний міністер освіти (1871.).

Іречек поставився дуже поважно до доручення міністерства, перестудіював усю тодішню граматичну літературу (Лучкай, Й. Левицький, Й. Лозинський, Я. Головацький, Мікльосіч), брав лекції української мови в Б. Дідицького та відвідував навіть підчас побуту у Львові шкільні години української мови. Влада радо булабй згодилася ввести латиницю, та комісія протестувала, прийнято тільки зреформувати кирилицю. Ця зреформована кирилиця ніколи не ввійшла до шкільних підручників, бо проти неї виступали навіть ті члени комісії, що її ухвалювали! Минул три чверті століття і справа нашого правопису й досі неустійнена, жахливо поволі йдемо вперед! Автор дивиться на пробу реформи з 1859. р. під кутом таких питань: 1) справа розвитку української літературної мови, 2) система Іречкової латиниці і зреформованої кирилиці, 3) становище Іречка до української мови. Іречек виходить у праці Сімовича зрегабілітований від закидів наших земляків, яким тоді по часті імпувала вже російська мова.

Іречек нарікав, що важко реформувати правопис мови, яка не має устійненої граматики. Це саме, здається, змусило проф. Огієнка получити справу правопису з „основами літературної мови“, себто з граматикою. що має вчити, яка форма є літературна; правопис учить, як цю форму написати. Такі підручні книги або порадики видають і в інших мовах, у нас вони дуже потрібні, щоби вчити якнайширші круги справді літературної мови. Автори підручних книг мусять добре пам'ятати, для кого складають свої підручники: ліпше бути занадто популярним у цілій книзі, ніж двічі незрозумілим. Добре було би обмежитися тільки до описової граматики та викинути історичні пояснення, які важко зрозуміти широкому читачеві в такій звязкій, короткій формі підручника. Хто з наших інтелігентів знає сьогодні, де в давнину були звуки ь та ъ? Автор бажавби при їх помочі (що вони колись були!) орієнтувати та вчити читача.

Автор поділив свою працю на 408 параграфів. Деякі питання тісно пов'язані зі собою — то ж автор покликується тоді на відповідні параграфи, після прочитання § 16 мусів би совісний читач заглядати ще до десятих параграфів! Така відсилка в популярному виданні може знеохотити читача; в наукових працях вона не шкодить. На сторони 104—5 автор відсилає нас до 156 §; перевертаємо картки і там находимо зовсім що іншого. Тому в дальших виданнях мусить бути більша економія місця й часу. а то тим більше, що дещо можнати зовсім пропустити. Викинув би я 15 §, де вчиться про те, щоби писати: віл, ніж, стил, ніс, а не вил, ниж, стил; нис; гадаємо, що можнати обійтися й без 34 §, де автор повчає, що слова: рівчачок, мішок мають закінчення — ок, а не — ек. Часом автор згадує про вузько нарічеві форми, яких може вживати тільки дуже обмежений круг людей („випросити“ — „випросити“ та „чі“ — „чи“). Боротьба з подібними нарічевими формами мусілаби значно поширвити авторову книгу.

Тут зазначаємо, що шануємо авторову працю і подивляємо його відвагу, з якою він взявся видавати місячник „Рідна Мова“. Наші українці вже здавна мріяли про подібне видання, та жак перед фінансовою невдачею нищили заміри вже в самім почині. Ми бажалиби, щоб ця праця була якнайліпшою, тому й містимо свої заваги.

Автор висловлюється так недокладно й неточно, що може часом замилити читача.

1) В § 38 між примірами на чоловічий рід вміщено два іменники жіночого роду (гуса“ і „корови“!).

2) § 106 зовсім зайвий. („Родовий відмінок однини є: „вікна“ а не „вікну“).

3) Автор послугується потрібною термінологією, вживаючи, здається, як синонісмів таких слів: „основа“, „пень“ і „корінь“.

4) Недокладно пише автор, коли вчить, що „у прислівнику „накінець“ приименник може писатися й окремо (не „може“, але мусить! Лл.), коли другої частини вживаємо як іменника“. В реченні: „Накінець ми помандрували аж на кінець міста“ — можна говорити про „прислівник“.

тільки на початку речення, „на кінець“ (міста) — це є дві частини мови: прийменник „на“ та йменник „кінець“. (§ 229.). Подібна неточність в § 236.

5) В 237 §, автор пише, що „прийменники, складені з прийменника й іменника, пишуться окремо: „під час свят“ (а не: „підчас“), „для того“, „у глиб“, „в давнину“ і „вдавнину“. Невже автор уважав „під час“ (свят) і „у глиб“ за „прийменник, складений з прийменника й іменника“?

6) На ст. 41 треба зчеркнути в 13 стрічці здолени слово „подвоюваням“, бо ж саме тоді звук не подвоюється.

Деяких питань УАН остаточно не вирішила (дравопис чужих слів, ділення слова).

Читаючи „Український правопис“, думаємо, скільки ще треба праці й часу, щоби дійсно був „один нарід і один правопис“.

Лл.

Відповіді Редакції

М. П. — вірш „Херсонес“ блідий змістом, неоригінальний словник. Славко О. — мусите вже раз поставити хрест на тих „мрійливих і блакитних настроях“, а рівнож над „слезамі“ і „риданнями“... Такі поети не вироблять собі окремого імені, бо ім'я їм — лєтїон.

Микола А. — фотографії фрагментів, нема ні закінченої думки, ні витриманого настрою. Не завше ратує сама техніка.

Іван А. — „Ох, доле моя“ і „Мій синопьку, цить“ та ще „Сонна хмарка кучерява“ — це було поєвією на Квітки Основяненка. Коли вже не потрапили о сто літ вчасніше вродитися, то пошліть ті поезії до „Дзвонів“.

„Приятелеві з провінції“. — Помиляєтеся, Юрій Клен — це ані Юрій Ліпа (який пише в нашій журналі під власним іменем), ані Юрій Косач (який в нашій журалі не пише).

Від Адміністрації

Укр. Студен. Спілька, Брно; Вд, п.п. М. Ригас і Н. Охрим, Франція; Т. Гуменюк, Торонто; Ю. Химинець, Мукачів; В. Криванюк, Канада; Е. Онацький, Рим; М. Качмар, Німеччина; П. Василюшин, Едмонтон (ждемо відповіді на наш лист); А. Господин, Вінніпег, за І. Стебля і М. Залозецького; Українська Академічна Громада, Чехія; — Гроші отримали, книжки вислали

В. Марак, Буенос Айрес; Дир. Школьник, Білгород, гроший ще не дістали, книжки вислали.

Вже по видрукуванню їх імен, дістали ми заплату або звороти, від слідуєчих осіб: Др. В. Блавацький, Санок; І. Сохацький, Сосновець; В. Цмайло-Кульчицький, Львів; Др. Возняк, Радехів, проф. В. Безкоровайний, Золочів.

Вп. Вол. Котовський Рава Руска, 5 зл. для Вид. Спільки ЛНВ передали їй.

Повідомляємо, що Вид. Спілька ЛНВ відмовилася виплатити „Вістникові“ надплати з ЛНВ за о. Малицького; о. Онишкевича, М. Гуцал-Ковалеву; Дра І. Салагуба і др. призначених на прес. фонд „Вістника“ Марійським Т-вом Молоді у Сокалі 20 зл.; 3 зл. переданих інж. Р. Паламарчуком, з Городка, 440 висланих нам Читальнею „Просвіти“ в Куп-

чинцях за дві кн. „Вістника“ В тій справі просимо заінтересованих звернутися безпосередньо до Вид. Спілки ЛНВ.

Вп. п.п. А.Топачевському, Варшава,—за дар на гонораровий фонд (150 зл.), М. Ковалюкові в Коломві, М-ру В. Савчаку в Мостисках і А. Юсподину Вінніпег дякуємо за адреси і нових передплатників, а п.п. мец. М. Блавацькій в Бібрці і Пилипківській в Познані за доцільне поладження справ видавництва.

Збираючим комплет „Вістника“ за 1933 р. можемо служити окремими книжками, як рівнож маємо на продаж кілька комплетів „Вістника“ в ціні 25 зол.

Повідомляємо, що передплата річна 23 зол. і піврічна 12 зл. прислугове лише тим передплатникам, що платять згори цілу квоту т. є. перед одержанням книжок, або в перших днях по одержанні першої книжки.

Пригадуємо, що 20 зол., яко цілорічна передплата за „Вістник“ в 1934 р. прислугове лише тим, — що вплатять їх одноразово, до кінця січня 1934 р.

Мимо кількакратного нашого упізнання і обіцянок не вирівняли належитості: Іван Білоус, Сарики-Середні 4'40; проф. П. Дяків, Тернопіль 3'30; Леся Береза, Пригородок 2'20; проф. Омелян Бандрівський, Стрий 2'20; проф. Лев Шанковський, Стрий, 5'40; Читальня Просвіти в Жулині, 3'80; Олена Боднарова, Конюхи, 8'80; Степан Конрад, Хлівська, 8'80; о Демчук, Галичанів, 6'20; Юліян Проць, Борислав, 6'60; Рідна Шк. на руки І. Гаврилова Тустановичі, 7'60; Т-во Сокіл, Комарів, 6'70; Др. М. Гнатчук, Коломия, 8'80; Марія Весоловська, Стрий, 8'60; Волод. Дармохвал, Стрий, 8'20; Клубок Рідної Шк., Грабовець, 6'60; проф. Роман Левицький, Хшанів, 4'40; Гриць Геленій, Колки, 7'60; Вас. Камінський, Журавно, 8'80; Роман Саввич, Яворів, 3'20, Молода Громада, Золочів, 4'50; Читальня „Просвіта“, Бібрка 8'40; Осип Дмитраш, Зарічє, 6'20; Т-во Сокіл, Фаліш 6'60; Е. Федеркевич, Косів, Нова Книгарня IV, V і VI кн. Ю. Глинка і С-ка в Чернівцях по 3 пр. III і IV кн.; С. Льовенкрон Угнів 3 пр. VII—VIII кн. Наших заступників просимо відібрати нам належне.

IV-у книжку не звернули:

о. Мих. Артимович Махнів, Іванна Альсова Новиця, о. Віктор Романовський Володимир Вол., Василь Раєвський Сарни, Мих. Ременюк Володівка, Ст. Романківна Петранка, Іван Рижак Дубиць, Ан. Ратиш Вимислівка, В. Ронкевич Джонстови Америка, Мик. Балаш Новоселиця Чехія, Осип Будний Дибчинів, Зофія Буглева Моринці, Дмитро Бонк Мальновська Воля, Роз. Бородач Пугачі, Мик. Борщ Нетреби, Др. А. Базар, Будзанів, Марія Бокалова Бавя Березів, Дмитро Барабаш Кобиловолки, Меч. Больц Рівне, Андрій Бабота Ужгород, П. Божик Вінніпег Канада, Читальня Просвіти Середпільці, Леонід Червінський Острів, Іван Хомяк Дорошів Великий, Юліян Цимбалістий Сулімів, М. Целевич Ценява, Мих. Чермяк Копичинці, Василь Халува Криве, Ос. Цілевич Чернелява, Юліян Худик Смільно, Др. Стефан Дрогомирецький. Отинія, о. Ст. Дорош Корениця, о. Йосиф Дороцький, Маковиско, інж. Василь Дмитренко Коломия, Ольга Дворницька Татаринів, Дирекція держ. III. жіноч, учит. семінарії Львів, К. Дзюгалова Ольшаниця, Мирон Дудко Грушів, К. Дудиківна, Колтів, В. Думановський Коцюбинці, А. Домкович Рогожно, В. Долянський Куржани, Петро Дацюк Лопавша, Гонор Евах Вінніпег Канада, О. Кобилянський Садки, Мих. Кошук Бнджеюв, Кульченко Курбуа Франція, Микола Куніцький Ворохта, Качурець Радивилів, Мих. Карбованець Ужгород, о. Н. Кармазин, Павлів, о. Лев Кедринський, Завадче, Евг. Кочиркевич Підлужи, О. Косоночка Чолгиня, о. І. Кашубинський Угринів, о. С. Карлович Батьків, Др. Андрій Кокодинський Но-

ве Село, о. Юрій Кміт Чайковичі, Мих. Кушнір Станиславів, Емілія Коронкович Свидник, Онуфр. Кульчицький Зарайско, Стефан Кузіль Бануні, М. Комаровска Доброводи, Марія Киндій Росільна, Ірина Каратницька Коломия, М. Калитовська Коломия, Евг. Кенс Оришківці, Теодор Когут Угрюнів середній, Ольга Колтунюк Дусанів, о. А. Федорук Накува о. Ів. Федевич Туркан. Стр., Ів. Федун Ластівка, Стефа Федорівна Довгополе, Іван Федевич Руда колтовська, Генрик Янчевський Тарнів, о. А. Яворський Лучинці, Д. Яцожинський Побереже, Т. Ісавич Білоберезка, Стефан Іура Слобідка лісна, С. Іашуківна Яблонів М. Геретівна Слобода золота, Осип Гуменюк Городевка, о. Т. Гораєцький Добромилі, о. Мих. Гук Іскань, о. Іля Гаврисевич Отиневичі, Василь Герман Росохате, Юл. Гарасовський Кровіца, Франц. Габа Пуліска великі, Мих. Громяк Коломия, М. Грегорович Корнич, Яр. Лісковацький Ярослав, М. Ліновська Каплинці, Стефа Лівчак Рожиці, Др Дм. Мудрецький Пешанів, о. І. Молчиновський Жуків. Ів. Макогон Млини, Др Вол. Мурович Заболотів, Др Вас. Маковський Ліско, Др Ів. Мартинюк Медичні, о. Орест Мільків Бересть н. Б., Павло Молчко, Сервири, Гр. Малачук Солова, о. Вол. Муляр Старі Барчиці, Й. Мартинович Іваники, Ан. Метельський Домаморич, Мик. Мараж Кєпичинці, Леся Мэйковська Босири, Іванна Морозович Городевка, Й. Навалковський Вербіж, В. Остапович Жолдець, М. Олексинівна Городевка, 8. Ощипкова Серафимці, Ол. Палівнюк Рівне, о. Вол. Пристай Вислік вижний, Ст. Пригода Озірна, Михалина Павлюк Стрептів, Дан. Подолук Молошковичі, Панько Посацький Грабівка, Ол. Пасіка Вівсе, О. Прокопович Семаківці, Нат. Поліщук Чернятин, Мих. Стефуца Берегово, Людмила Совірко Іопляна, Др Іван Турянський Коломия, о. Й. Татомір Лужок, о. Прокіп Тис Торчминовичі, о. Ів. Тимчук Бенюва, Юлія Трусевич Камінка Липник, В. Томчаківна Яструбиця, О. Тишковська Вел. Роси, І. Толецький Переводів, А. Трачова Борозниці, Укр. Бєсіда Радехів, Укр. Бєсіда Станиславів, Іван Ухнів Буенос Айрес, О. Василик Іородевка, о. Іван Жарський Динів, о. Ант. Злупко Гладнів, Ів. Золочівський Камінка Волоска, Олена Завічка Цатуля, М. Земриківна Копичинці, М. Задорожний Щепанів, Ст. Зейкань Севлюш, Мик. Сим Радехів, о. Мик. Щур Головичці, о. Лука Салук Белз, о. І. Солтикевич Ботелка, Др Гриць Семчишин Радимно, о. І. Шевчук Болахівці, о. Вас. Симко Завишень, о. А. Савчин Ухазів, Петро Стойко Осталовичі, Гнат Швець Даняловичі, Кароль Стасів Олькуш, Денис Снялик Львів, Степан Салик Липиці горішня, Ілія Симко Кровиця лісна, Ом. Салик Бортків, Ольга Шевчук Винники, Іван Щерблюк Ясенів горішний, О. Стефанівна Коломия, О. Сітинська Підгірки, Вол. Струхманчук Долге Калуське, П. Снялик Бачів, Осип Ситник Коропець, Петро Семчишин Мшанець.

(Дальше буде)

Книжки прислані для рецензії просяться надсилати в ДВОХ ПРИМІРНИКАХ

В справі не прийятих до друку віршів і дрібних рукописів

Редакція не ЛІСТУЄТЬСЯ.

Нові книжки

Праці укр. високого педагог інституту ім. М. Драгоманова у Празі. Наук. збірник, т. II, під ред. до-а Василя Сімовича, Прага 1933, ст. 424.

М. Голубець, Вчорашня легенда, Укр. Бібліотека, ч. 11, Львів 1933, ст. 127.

Єдиний Шлях, вид. Головної

Емігр. Радн, Париж, ст. 18.

Богдан Кравців, Сонети і строфи, накл. Б. Дороцького, Львів 1933, ст. 38.

о. М. Коровець ЧСВВ, Велика ре-форма чина св. Василя В. 1882 р. ч. 1, Жовква 1933, ст. 225.

Надіслані журнали

Життя і знання, Львів, ч. 12.

Плай, журнал молоді держ. гім-назії в Коломиї, ч. 1.

Дзвіночок часопис для укр. ді-тей, Львів, ч. 26.

Дажбог, Львів ч. 9.

Богословія, науковий тримісяч-ник, вид. Богосл. Наук Т-во, Львів т. 3—4.

Тризуб, тижневик, ч. 45. Париж.

Учительське Слово, орган взаім. помічі укр. вчителства, Львів, ч. 12.

Літопис Червоної Калини, Львів, ч. 12.

Нова Хата, Львів, ч. 12.

Рідна Мова, Варшава, ч. 12.

Місіонар пр. Серця Ісусового, Жовква, ч. 12.

Вогні, ч. 4, грудень, Львів.

Жіноча Доля, Коломия ч. 23, 24.

Післанець Правди, часопис присв. поширенню христ. думки, Рава Русь-ка, ч. 12.

Студентський Шлях, Львів, ч. 10—12, 1933.

Відродження, Львів, ч. 12.

Вільне Козацтво — Вольное Ко-зачество, Прага ч. 139 140, 141.

Горцы Кавказа, Kafkaza Dagli-lari, Warszawa, Nr. 43, 44.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, tygod-nik ilustrowany, Warszawa, № 26, 27.

Mysł Narodowa, tygodnik, Warsza-wa Nr. 46.

La Femme Slave 1933, Octobre-Novembre, Prague.

Sygnaty, miesięcznik — sprawy społeczne — literatura — sztuka, Lwów Nr. 1.

Zet, sztuka, kultura, sprawy spo-łeczne, Warszawa nr. 18.

Wschód-Orient, kwartalnik, War-szawa, ur. 3—4 (11—12).

Osteuropa, Zeitschrift 1. die ge-samten Fragen d. europ. Ostens. Berlin, Heft 2, November 1933.

Вогні

Місячник для української молоді. Адреса: Редакції і Адміністрації Львів, Корняків 1. Конто П. К. О. 101423. Передплата річна 3.50, шпр. 2 зол.

Поод. число 35 сот.

„Українське Слово“

Незалежний суспільно-політичний часопис. Під ред. Дра М. Брацкайко. Місячна передплата 2.50 кч. Річна 28 кч. За границею на рік 1 дол. Адреса: Редакції і Адміністрації Ужгород ул. Лучная.

Львівська державна
наукова бібліотека

Ж. II 4276

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

„Новий Час“ приносить щодня відомості з усіх ділянок життя, — кількістю інформацій дорівнює чужій щоденній пресі

інформує всіх — про все.

Хто читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все, а платить за те денно 20 сотиків, або місячно 3 золоті. —

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл., Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13.— зол

Адреса: **„НОВИЙ ЧАС“** ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Контото ПКО 501.505, контото П. Щ. Прага 78.726.

Студентський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7'20, з поштою 8'00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

„Самостійна Думка“

Одинокий український національно-громадський та літературно-науковий щомісячний журнал на українських землях в Румунії

Річна передплата у Польщі 16 золотих пол. Передплату можна складати в Центральнім Кооперат. Банку у Львові

Приймається підписка на ілюстрований літературний місячний журнал молодих письменників

„ДАЖБОГ“

що виходить у Львові під ред. Е. Ю. Пеленського.

Адреса: „Дажбог“, Львів, Корняктів 1/II. Контото Почтової Щадниці: 154.943. Передплата річно 5 зл.

„Нова Хата“

Журнал для плекання домашньої культури. Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортового світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородинства. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів. Чвертьрічна передплата зол. 4.50. Поодинокое число коштує 1.50 зол. Адреса: „Нова Хата“, Львів, Ринок 39 п. I.

ЛНБ ім. В. Стефана
ПРОСВЕДІНО-1001

III
П12531

ЦІНА КН. — 2'20 ЗЛ.

1934 Р.2 КН.1

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ точно при кінці кожного місяця.
БОРЕТЬСЯ з інтернаціоналізмом і колтунством усіх форм.
ОБСТОЮЄ духову єдність з культурою Заходу.
ПРОПАГУЄ національно-громадські кличі новітньої Європи, і потребу психічного переродження народу.
МІСТИТЬ праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини Волині і вигнанщини.

В журналі містили або міститимуть свої статті: В. Андрієвський, М. Андрусак, Б. Антонич, В. Біднов, Л. Бурачинська, М. Гайворонський, Б. Галайчук, І. Гончаренко, О. Грицай, В. Галан, А. Ворон, Дм. Донцов, Р. Завадович, Р. Кедро, В. Кедровський, Г. Келер-Чикаленко, Ю. Клен, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, Б. Кравців, А. Крезуб, В. Кубійович, С. Куликівна, Н. Лівицька-Холодна, Ю. Липа, А. Лукасевич, Л. Луців, Е. Ляхович, Е. Маланюк, М. Матіїв-Мельник, Л. Мосендз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, М. Озерський, О. Ольжич, Всев. Петрів, Ю. Пирогова, М. Підлужний, В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сірополько, Ст. Смаль-Стоцький, о. Ст. Смачило, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга, Е. Чехович, І. Федорович-Малицьна, Г. Явір й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно** на **Чарнецького 26 м. 21**, або на чекове conto. 500.371, виносить: квартално зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 30 зол. Ціна окремої книжки — зл. 2'20. — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. A. Нью-Йорк.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

З друкарні Ставроп. Інст. в піднаймі З. Медичкого у Львові.